

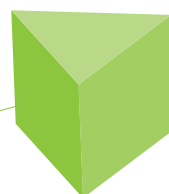
Werken aan een beter rendement

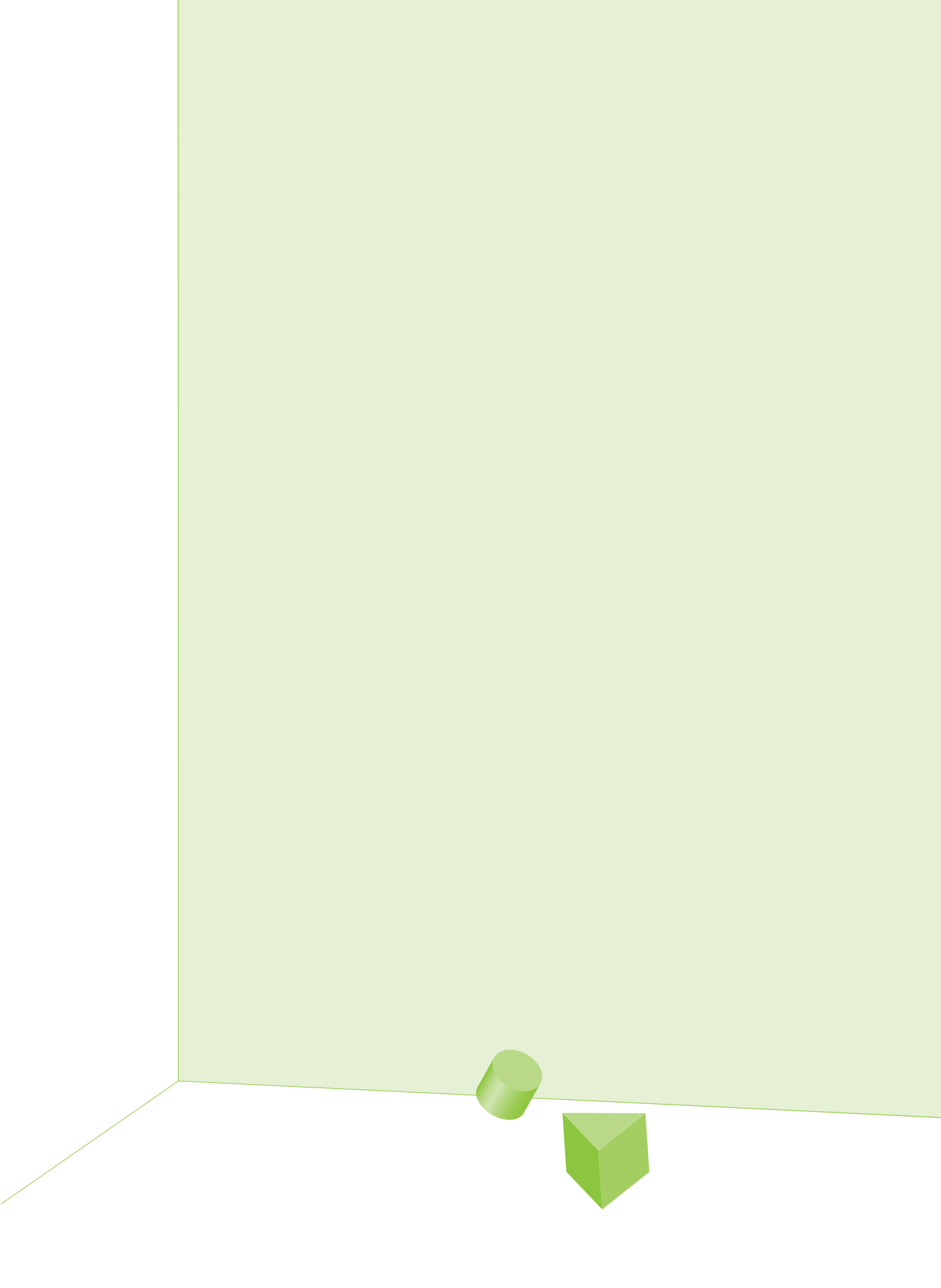
Casestudies naar uitval en rendement in het hoger onderwijs

Werken aan een beter rendement

Casestudies naar uitval en rendement in het hoger onderwijs

Voorwoord

We hebben in Nederland belang bij een kenniseconomie. Hierbij past de ambitie om te voorzien in een beroepsbevolking met een hoge opleidingsgraad. Daarbij vervult het hoger onderwijs een cruciale rol. De instroom van nieuwe studenten in het hoger onderwijs neemt toe, maar hun studiesucces blijft achter.

De Inspectie van het Onderwijs signaleert dat lage opbrengsten een hardnekkig probleem vormen in het hoger onderwijs. De uitval van studenten is hoog. Te weinig studenten behalen hun diploma. Het gesignaleerde probleem vormde voor de inspectie aanleiding om, in aansluiting op het beleid van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, zelf een onderzoek te starten naar verklaringen voor uitval en diplomarendement. Op basis van gesprekken met vertegenwoordigers van instellingen en opleidingen is de inspectie nagegaan welke succes- en belemmerende factoren er in de praktijk toe doen. Alle instellingen hebben de intentie om het studiesucces van hun studenten te verbeteren. Maar aan studie-uitval en studieovertraging liggen veel oorzaken ten grondslag en soms weten betrokkenen niet precies waarom hun studenten uitvallen. Het onderzoek van de inspectie geeft inzicht in de complexiteit van uitval en rendement. Het geeft ook inzicht in *good practices*, zowel in het hoger beroepsonderwijs als in het wetenschappelijk onderwijs. Werken aan een beter rendement vraagt om een integrale aanpak. Voor alle studenten zijn matching aan de poort, kleinschaligheid en intensieve studiebegeleiding van belang. In de kern gaat het om aandacht voor en binding van de individuele student.

Welke inspanningen instellingen en opleidingen leveren, maakt voor rendement wel degelijk verschil. De inspectie spreekt dan ook de hoop uit dat de inzichten uit dit rapport een rol zullen spelen bij de inspanningen van hbo-instellingen en universiteiten om hun rendement te verbeteren, conform de ambities zoals met de minister overeengekomen in de meerjarenafspraken, en mogelijk zelfs wel verder dan dat. Want ook vóór en aan de poort en in het eerste bachelorjaar valt nog veel te verbeteren.

Drs. H.G.J. Steur
De hoofdinspecteur hoger onderwijs

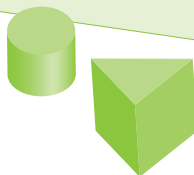
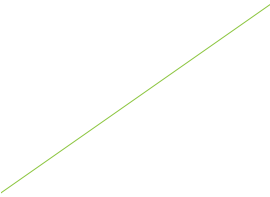
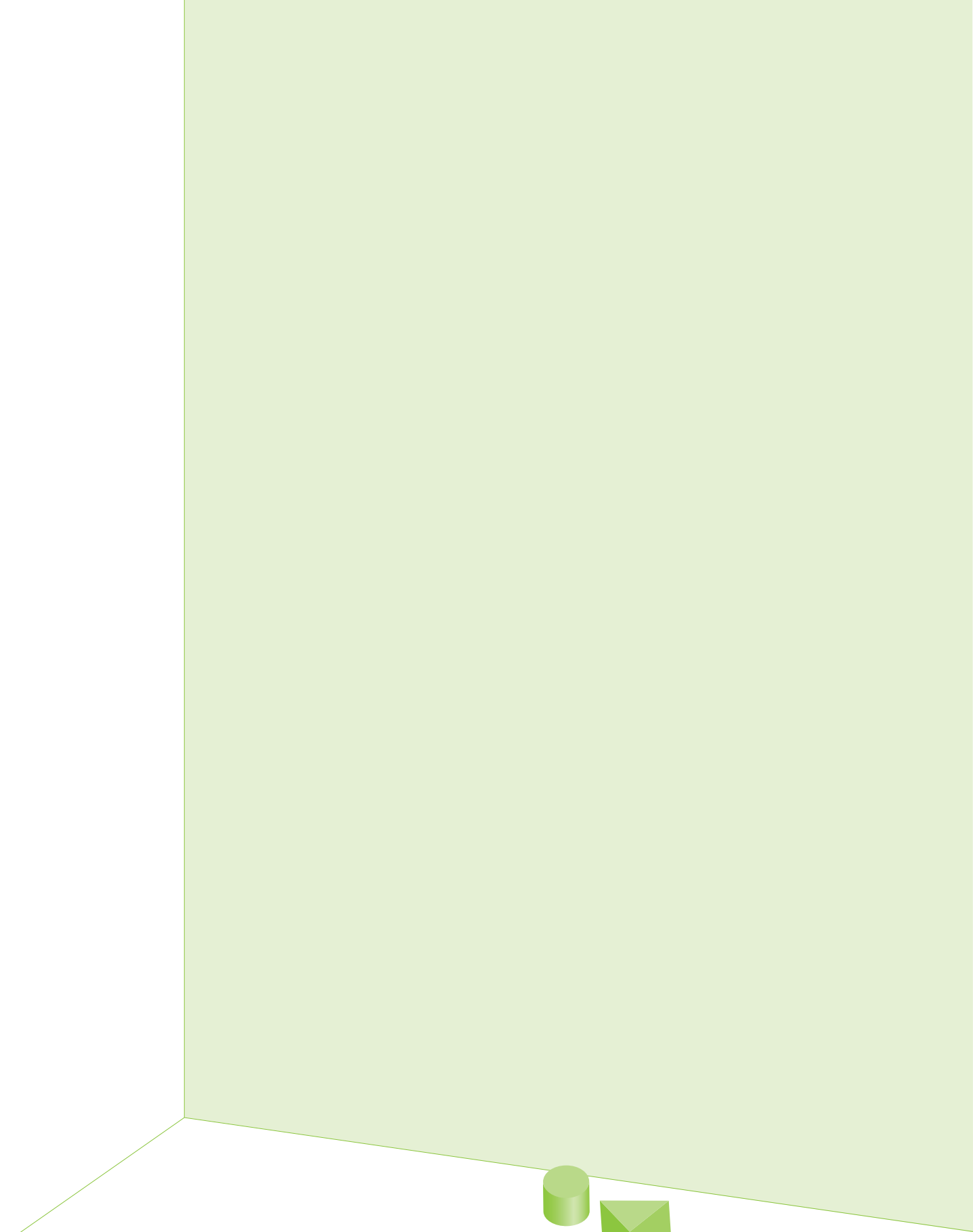
mei 2009

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Overheidsbeleid	11
1.3 Eerder inspectieonderzoek	12
1.4 Opbouw van het rapport	13
2 Verantwoording	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Vraagstelling	17
2.3 Opzet van het onderzoek	17
3 Verkenning van uitval en rendement	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Hoe is uitval te verklaren?	21
3.3 Positie van Nederland op rendement	24
3.4 Visies op uitval en rendementsproblematiek	25
3.5 Conclusies	26
4 Factoren die bijdragen aan rendement	29
4.1 Inleiding	29
4.2 Belangrijkste bevindingen uit de casestudies	30
4.3 Problemen bij studenten	31
4.4 Opleidingsgebonden factoren die bijdragen aan een hoog rendement	39
4.5 Instellingsgebonden factoren die bijdragen aan een hoog rendement	55
4.6 Landelijke beleids- en stelsel factoren die bijdragen aan een hoog rendement	66
4.7 Conclusies	67
5 Belemmerende factoren	73
5.1 Inleiding	73
5.2 Belemmerende opleidingsgebonden factoren	73
5.3 Belemmerende instellingsgebonden factoren	75
5.4 Belemmerende landelijke beleids- en stelsel factoren	76
5.5 Conclusies	77

6	CONCLUSIES	79
6.1	Inleiding	79
6.2	Conclusies uit de casestudies	79
6.3	Aandachtspunten	82
	Literatuur	87
	Bijlagen	
I	Bijlage I Geraadpleegde organisaties	91
II	Bijlage II Verslag van de oriënterende gesprekken	93
III	Bijlage III Lijst met afkortingen	101

Samenvatting

Inleiding

De Inspectie van het Onderwijs signaleert dat lage opbrengsten een hardnekkig probleem vormen in het hoger onderwijs (ho). De uitval van studenten is hoog. Te weinig studenten behalen hun diploma. In de strategische agenda *Het Hoogste Goed* (2007a) formuleerde de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) de ambitie om het studiesucces in de bachelorfase te verhogen. Medio 2008 werd deze ambitie concreet vertaald in meerjarenafspraken met de HBO-raad en de vereniging van universiteiten (VSNU).

Het gesignaleerde probleem vormde aanleiding voor de inspectie om in 2007, in aansluiting op het beleid van OCW, zelf een onderzoek te starten naar de opbrengsten van opleidingen en instellingen in het hoger onderwijs. De vraag van het onderzoek luidde:

Welke factoren kunnen lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen verklaren?

Dit themaonderzoek voerde de inspectie uit in haar hoedanigheid als toezichthouder op ontwikkelingen in het stelsel van hoger onderwijs; (risicogericht) instellingstoezicht is hierbij uitdrukkelijk niet aan de orde. Onderwijsrendement is immers al een beoordelingsfacet bij de accreditatie van opleidingen door de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO).

Onderzoeksopzet

De inspectie heeft als eerste stap in haar onderzoek landelijk de opbrengsten van opleidingen bepaald. Hierbij zijn indicatoren voor uitval en diplomarendement in de bachelorfase gebruikt. Dit was nodig om tot een zinvolle selectie voor de casestudies te komen.

Als tweede stap in het onderzoek voerde de inspectie in 2008 casestudies uit naar verklarende factoren voor lage c.q. hoge opbrengsten van opleidingen en instellingen. Op basis van een literatuurstudie en oriënterende gesprekken met belangenorganisaties en deskundigen werd voorafgaand aan de casestudies een voorlopig overzicht van verklarende factoren opgesteld.

In de casestudies sprak de inspectie met vertegenwoordigers van zes instellingen (cases): drie hogescholen en drie universiteiten. Voltijd bacheloropleidingen van deze instellingen vertoonden, zowel in positieve als in negatieve zin, spreiding in uitval en diplomarendement ten opzichte van het landelijk gemiddelde.

Redenen van studie-uitval en studievertraging

Tijdens de gesprekken noemden Colleges van Bestuur (CvB's) en opleidingsvertegenwoordigers als belangrijke reden van studie-uitval dat studenten een studie kiezen in de 'verkeerde richting'. Deze verkeerde keuze blijkt soms pas als ze worden geconfronteerd met de beroepspraktijk. Een andere belangrijke reden is dat studenten het tempo en het niveau niet kunnen bijbenen. Volgens instellingen komen meer studenten dan vroeger van hun vooropleiding met ontoereikende competenties. Ook voelen veel studenten te weinig sociale binding met de opleiding en de docenten.

Studievertraging ontstaat bijvoorbeeld doordat studenten tegen barrières binnen de organisatie oplopen, gaan 'zwemmen' wanneer keuzemogelijkheden worden geboden zonder dat ze daarbij begeleid worden, en door een moeizame afronding van hun bacheloreindwerkstuk.

Gevoel van urgentie

Op centraal niveau sprak de inspectie veelal met leden van de CvB's. Deze uitten allen hun bezorgdheid over de hoge uitval en het lage diplomarendement in het hoger onderwijs. De inspectie trof bij hen een sterk gevoel van urgentie aan om de problemen in het hoger onderwijs op het gebied van uitval en een achterblijvend diplomarendement aan te pakken.

Een beter rendement is haalbaar

De casestudies duiden op wezenlijke verschillen tussen instellingen en opleidingen in hun benadering van deze problemen. Er zijn aanwijzingen dat sommige instellingen en opleidingen doelmatiger en doeltreffender werken. Blijkens cijfers van de inspectie en de instellingen zelf, realiseren deze minder uitval en studievertraging en dus een hoger diplomarendement.

Het gaat in alle gevallen om een samenspel van verklarende factoren. Bij instellingen met meer studiesucces gaat het om een samenspel van elkaar versterkende succesfactoren. Deze succesfactoren doen hun werk in een sterke onderwijscultuur. Vaak is centraal en integraal beleid van het CvB hiervoor de stuwende kracht. Een geslaagde aanpak bestaat bijvoorbeeld uit een combinatie van een goed doordacht onderwijsconcept dat opleidingen volledig hebben ingevoerd, profileringsruimte, toetsing, kleinschaligheid, studiebegeleiding, het bindend studieadvies (bsa), het *honours programme* en professionalisering van docenten.

De inspectie concludeert dat instellingen door doelgericht te werken aan verbetering van de eigen situatie, een beter rendement kunnen behalen dan nu het geval is. Het hangt van de context en studentenpopulatie af, wat het beste kan worden aangepakt.

Succesfactoren

Volgens gesprekspartners zijn de voornaamste opleidingsgebonden succesfactoren die bijdragen aan een hoog rendement:

- een gesprek aan de poort om te kijken of een student bij de opleiding past (het zogenoemde matching);
- kleinschalige inrichting van groepen;
- actieve, persoonsgerichte studiebegeleiding en verwijzing in de propedeuse, met een bindend studieadvies als sluitstuk.

Dit zijn drie cruciale succesfactoren om studenten de juiste studiekeuze te laten maken en hen vervolgens aan de opleiding te binden.

Ook andere factoren op opleidingsniveau kunnen bijdragen aan een hoog rendement, zoals:

- een goede aansluiting op de vooropleiding van de studenten, waarbij instellingen voor hoger onderwijs samenwerken met scholen in het voortgezet onderwijs (vo) en Regionale Opleidingen Centra (roc's);
- een gemeenschappelijke propedeuse van aanverwante opleidingen binnen een faculteit, waardoor de definitieve studiekeuze wordt uitgesteld;
- een vroegtijdige signalering van achterstand en een aanbod van efficiëntieprogramma's voor studenten in Nederlandse taal, rekenen/wiskunde en studievervaardigheden;
- deeltolsten.

De casestudies duiden ook op instellingsgebonden succesfactoren die bijdragen aan een hoog rendement. Het gaat voornamelijk om:

- sturing op rendement door het CvB (hantering van landelijke en specifieke streefcijfers);
- een organisatiecultuur met een hoge waardering voor onderwijs en professionalisering van docenten;
- een sterk onderwijsconcept, met onder andere een hoge mate van instellingsbrede studeerbaarheid; waardoor studenten in mindere mate tegen barrières binnen de organisatie op lopen en studievertraging wordt beperkt.

Extra inspanningen nodig

Uit het vooronderzoek van de inspectie blijkt dat ongeveer een op de drie studenten aan het einde van het eerste jaar de opleiding waarmee hij is begonnen verlaat. Dit geldt zowel voor hbo-opleidingen als voor wo-opleidingen. Een deel van de studenten switcht en begint daarna pas aan de opleiding in het hoger onderwijs die het beste bij hem past. De inspectie vindt dat instellingen dit proces zouden moeten versnellen door betere voorlichting en matching vóór en aan de poort.

Ook zijn extra inspanningen van instellingen in alle fasen van het bacheloronderwijs nodig om het studiesucces van hun studenten te verhogen en de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. De hier gerapporteerde succesfactoren geven inzicht in 'wat werkt' in de praktijk. Bestuurders, faculteitsdirecteuren en opleidingsdirecteuren zouden de eigen situatie moeten analyseren en doelgericht moeten werken aan de voor hen meest belangrijke succesfactoren.

Werken aan de meerjarenafspraken

Dat instellingen en overheid het belang van extra inspanningen inzien, blijkt ook uit de meerjarenafspraken tussen de minister van OCW en de VSNU respectievelijk de HBO-raad. De minister heeft toegezegd de niveaus voor rekenen/wiskunde en taal wettelijk te verankeren ter verbetering van de kwaliteit van de instroom in het hoger onderwijs. Uit de casestudies van de inspectie blijkt dat dit inderdaad hard nodig is. Van de beleidsvoornemens die inmiddels richting de Tweede Kamer zijn gegaan om de eindexameneisen in het voortgezet onderwijs aan te scherpen, mag verbetering worden verwacht.

Ook is in deze convenanten afgesproken dat de inspectie in 2010 een (steekproefsgewijs) evaluatieonderzoek zal uitvoeren. Daarbij zullen de prestatie-indicatoren uit de meerjarenafspraken als uitgangspunt dienen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De Inspectie van het Onderwijs signaleert dat lage opbrengsten een hardnekkig probleem vormen in het hoger onderwijs. Ze heeft in haar *Onderwijsverslag* (2007a, 2008, 2009a) herhaaldelijk aandacht gevraagd voor het terugdringen van uitval. Vooral in het eerste jaar is de uitval van studenten hoog. Te weinig studenten behalen hun diploma. Zoals uit het *Onderwijsverslag* blijkt, stijgt weliswaar de instroom van studenten in het hoger onderwijs, maar hun studiesucces blijft achter. Dit vereist van opleidingen en instellingen in het hoger onderwijs dat ze beter gaan presteren. De gesignaleerde problemen vormden aanleiding voor de inspectie om in 2007, in aansluiting op het beleid van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, zelf een onderzoek te starten naar de opbrengsten van opleidingen en instellingen in het hoger onderwijs. De inspectie heeft dit themaonderzoek verricht in het kader van haar taak om toezicht uit te oefenen op ontwikkelingen in het stelsel van hoger onderwijs; (irisicogericht) instellingstoezicht is hierbij uitdrukkelijk niet aan de orde.

In paragraaf 1.2 wordt een toelichting op het overheidsbeleid gegeven en in paragraaf 1.3. wordt eerder inspectieonderzoek behandeld. In paragraaf 1.4 volgt een beschrijving van de opbouw van het rapport.

1.2 Overheidsbeleid

Globalisering en toenemende internationale concurrentie dwingen Nederland te doen waar het als land goed in is. De beoogde kenniseconomie vraagt om meer hoger opgeleiden onder de beroepsbevolking dan waarin nu wordt voorzien. Verspilling van individueel talent en van publieke middelen moeten daarom tot een minimum worden beperkt.

In dat licht heeft OCW als beleidsdoelstelling geformuleerd om in 2020 46 procent hoger opgeleiden in de leeftijdsgroep 25- tot 44-jarigen van de beroepsbevolking te realiseren.¹ Op peildatum 2005 stond dit percentage echter nog maar op 34 procent. De beleidsinzet is dan ook gericht op het bereiken van meer hoger opgeleiden door een stijgende deelname aan het hoger onderwijs en verbetering van rendement. Het kabinet Balkenende-IV investeert daarom extra in studiesucces in de bachelorfase.

In de strategische agenda van OCW, *Het Hoogste Goed* (2007a) werden als streefwaarden voor 2014 geformuleerd dat:

- de uitval uit het gehele hoger onderwijs met 50 procent is verlaagd;
- het rendement van niet-westerse allochtone en autochtone studenten van gelijk niveau is.

De koepelorganisaties, VSNU (2006, 2009) en de HBO-raad (2006a, 2006b, 2007, 2008, 2009), ondersteunen het streven dat instellingen investeren in het terugdringen van uitval en het voorkomen van verkeerde studiekeuzes.

1 Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 30 800 hoofdstuk VIII, nr. 2; Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 30 800 hoofdstuk VIII, nr. 2; Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 31 288, nr. 31; Ministerie van OCW, 2007a.

In 2008 zijn er, als voortvloeisel uit dit gezamenlijke streven, convenanten (meerjarenafspraken) afgesloten tussen OCW en de VSNU respectievelijk HBO-raad ter verhoging van het studiesucces in en de kwaliteit van het wetenschappelijk onderwijs (wo) respectievelijk het hoger beroepsonderwijs (hbo). Deze meerjarenafspraken hebben betrekking op de periode 2008-2011, met op onderdelen ambities tot en met 2014.

In de meerjarenafspraken zijn de ambities aangepast ten opzichte van *Het Hoogste Goed*. Instellingen hebben een inspanningsverplichting om onder meer de verwijzende en bindende functie van het eerste bachelorjaar te versterken en om de studie-uitval in het tweede en derde bachelorjaar te halveren (ten opzichte van de herinschrijving na het eerste bachelorjaar). De inspectie merkt hierbij op dat er geen streefwaarde is geformuleerd om de uitval uit het eerste bachelorjaar terug te dringen. Wel wordt de 'studie-uitval (uit het gehele hoger onderwijs) in bachelor-1' gemonitord. Intussen is de eerste nulmeting van de afgesproken prestatie-indicatoren gepubliceerd in *Kennis in Kaart 2008* (OCW, 2008).

De minister van OCW wil initiatieven tot het vergroten van studiesucces ook een financiële steun in de rug geven (Tweede Kamer, 2007-2008, 31288, nr. 1 en nr. 31). Daartoe stelt hij, op grond van de meerjarenafspraken, aan de universiteiten en hogescholen extra publieke middelen beschikbaar.

De minister heeft ook toegezegd de niveaus voor rekenen/wiskunde en taal wet-
telijk te verankeren ter verbetering van de kwaliteit van de instroom in het hoger onderwijs. Ook is afgesproken dat de inspectie in 2010 een (steekproefsgewijs) evaluatieonderzoek zal uitvoeren. Daarbij zullen de prestatie-indicatoren uit de meerjarenafspraken als uitgangspunt dienen.

Naast wat in de meerjarenafspraken is vastgelegd, heeft het kabinet ook subsidie uitgetrokken voor het verhogen van het studierendement van niet-westerse alloch-
tone studenten aan de Randstadhogescholen, voor het verhogen van de deelname van studenten met een handicap aan wo-instellingen en voor verbetering van de studiekeuze-informatie over het hoger onderwijs voor aanstaande studenten.²

Het verhogen van studiesucces heeft maatschappelijk dus een hoge prioriteit. Het inspectieonderzoek sluit hierbij aan.

1.3 Eerder inspectieonderzoek

In het *Onderwijsverslag* (Inspectie van het Onderwijs, 2008, 2009a) rapporteerde de inspectie over de uitval na twee jaar uit het hbo-stelsel respectievelijk het wo-stelsel. Uit dit inspectieonderzoek bleek dat van de studenten die in 2004 instroomden in een hbo-opleiding, na twee jaar 59 procent nog aan de oorspronkelijke hbo-opleiding studeerde, 18 procent geswitcht was van hbo-opleiding en/of -instelling en 23 procent helemaal gestopt was met een studie in het hbo. Van deze laatste groep studenten stapte 12 procent over naar het wo, het zogenoemde opstromen. Opstromers met een hbo-propedeuse vallen in het wetenschappelijk onderwijs overigens vaak uit.

Van de studenten die in 2004 instroomden in een wetenschappelijke opleiding bleek na twee jaar 57 procent nog in de oorspronkelijke wo-opleiding te studeren, 22

² De website www.studiekeuze123.nl wordt beheerd door SURF. Zie ook de brief van de minister over studiekeuze in relatie tot studiesucces in het hoger onderwijs (Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 31 288, nr. 46).

procent te zijn geswitcht van wo-opleiding en/of -instelling en 21 procent helemaal gestopt te zijn met een studie in het wo. Ongeveer de helft van deze studenten stroomde af naar het hbo en behaalt daar mogelijk alsnog een diploma.

Het beeld bij studenten die in 2005 instroomden in een hbo- dan wel wo-opleiding is in grote lijnen hetzelfde (Inspectie van het Onderwijs, 2009a). Drievijfde van de studenten volgde na twee jaar nog de oorspronkelijke opleiding; een vijfde was geswitcht en nog eens een vijfde had het hbo dan wel het wo verlaten. Een klein deel van deze laatste groep studenten stroomde op, maar een groter deel stroomde af binnen het hoger onderwijs. De rest stopte definitief met een studie in het hoger onderwijs. Volgens de beleidsdefinitie van OCW is dit de 'echte' uitval uit het hoger onderwijs. Deze kwam voor hbo en wo samen neer op 16 procent (=19.950 studenten op een totaal van 126.211).

Uit het kwantitatieve vooronderzoek ten behoeve van de selectie voor de casestudies bleek dat vooral in het eerste jaar de uitval uit de bacheloropleidingen hoog is. Ongeveer een op de drie studenten verlaat dan de opleiding waarmee hij is begonnen. Dit geldt zowel voor hbo-opleidingen als voor wo-opleidingen. Ook na het eerste jaar stoppen studenten soms nog met hun opleiding. Maar het grootste deel, namelijk ongeveer tweederde, van de uitval krijgt in het eerste studiejaar zijn beslag. Een deel van de uitvallers uit een hbo- of wo-opleiding zal, zoals gezegd, switchen naar een andere opleiding of instelling binnen het hoger onderwijs. Niettemin blijft het globale beeld dat opleidingen in het hbo en het wo er wat betreft uitval van eerstejaarsstudenten ongeveer even slecht voorstaan.

Uit de analyses blijkt verder dat hoe lager het percentage uitval aan een opleiding na één jaar is, des te lager ook het percentage uitval na vier jaar is. En naarmate een opleiding een hoger diplomarendement behaalt voor alle studenten (ongeacht hun herkomst), is ze ook succesvoller voor haar studenten van niet-westers allochtone herkomst. Onlangs verrichtte de inspectie onderzoek naar succesvolle opleidingen voor allochtone studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2007b; 2009b).

De inspectie concludeerde uit het eigen onderzoek dat het rendement van het hoger onderwijs nog te wensen overliet. Dit vormde een belangrijke reden om in casestudies nader onderzoek te doen naar verklarende factoren voor lage c.q. hoge opbrengsten van opleidingen en instellingen.

1.4 Opbouw van het rapport

Dit rapport over uitval en diplomarendement in het hoger onderwijs is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt een verantwoording gegeven van de opzet en uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt een voorlopig overzicht van verklarende factoren voor uitval en diplomarendement in het hoger onderwijs gepresenteerd. Dit overzicht is voortgekomen uit de voorbereidende, verkennende fase van het onderzoek, bestaande uit een literatuurstudie en oriënterende gesprekken met belangenorganisaties en deskundigen. De voorlopige verklarende factoren zijn in de casestudies nader onderzocht.

In hoofdstuk 4 wordt ingaan op de algemene bevindingen uit de casestudies. Deze waren gericht op factoren die lage c.q. hoge opbrengsten van opleidingen en instellingen kunnen verklaren. De resultaten geven inzicht in belangrijke factoren die volgens Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers bijdragen aan een hoog rendement.

Hoofdstuk 5 geeft inzicht in belemmerende factoren. Tot slot worden in hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies uit het onderzoek verwoord. De inspectie formuleert hier ook aandachtspunten voor instellingen ter verhoging van het studiesucces in het hoger onderwijs.

2 Verantwoording

2.1 Inleiding

De Inspectie van het Onderwijs heeft in het kader van haar jaarwerkplannen van 2007 en 2008 het thema uitval en diplomarendement in het hoger onderwijs onderzocht. Dit themaonderzoek voerde de inspectie uit in haar hoedanigheid als toezichthouder op ontwikkelingen in het stelsel van hoger onderwijs. Het gaat dus niet om direct toezicht op de kwaliteit van opleidingen en instellingen.^{3,4} In dit hoofdstuk wordt de opzet en uitvoering van het themaonderzoek naar opbrengsten in het hoger onderwijs verantwoord. In paragraaf 2.2 wordt ingegaan op de vraagstelling en in paragraaf 2.3 op de opzet van het onderzoek.

2.2 Vraagstelling

De centrale vraag van het onderzoek luidde:

Welke factoren kunnen lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen verklaren?

2.3 Opzet van het onderzoek

De inspectie heeft als eerste stap in haar onderzoek landelijk de opbrengsten van opleidingen op een aantal indicatoren bepaald. Dit was nodig om tot een zinvolle selectie voor de casestudies te komen (zie hierna). Deze kwantitatieve gegevens zijn voor het bekostigde hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs apart in kaart gebracht. Op basis van deze landelijke stand van zaken zijn zes instellingen (cases) geselecteerd voor casestudies.

In de casestudies heeft de inspectie nader kwalitatief onderzoek verricht naar de factoren die lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen kunnen verklaren.

2.3.1 Voorbereidende fase

Het onderzoek is gestart met een voorbereidende fase waarin de problematiek van hoge uitval en laag diplomarendement in het hoger onderwijs is verkend.

Deze probleemverkenning heeft bestaan uit twee componenten, te weten:

- a. Een beknopte literatuurstudie; het doel hiervan was tweeledig. Het ging er in de eerste plaats om op basis van (inter)nationale literatuur meer zicht te krijgen op factoren die de kans op uitval in het hoger onderwijs vergroten. In de tweede plaats ging het erom de positie van Nederland op indicatoren voor opbrengsten, mede in internationaal perspectief, op macroniveau in beeld te krijgen.

³ Inspectie van het Onderwijs (2007). Het nieuwe toezicht. Uitwerking van 'De WOT verwerkelijk'. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

⁴ Inspectie van het Onderwijs/NVAO (2008). Afspraken tussen de Inspectie van het Onderwijs en de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) over de rolverdeling tussen NVAO en Inspectie. Utrecht/Den Haag: Inspectie van het Onderwijs/NVAO.

- b. Een aantal oriënterende gesprekken met belangenorganisaties (te weten: de HBO-raad, de VSNU, de studentenorganisaties Interstedelijk Studentenoverleg (ISO) en de Landelijke Studentenvakbond LSVb) en met deskundigen van de Onderwijsraad en de Hogeschool van Amsterdam. Doel was onder meer om partijen de gelegenheid te geven hun visie op de uitval- en rendementsproblematiek in het hoger onderwijs te uiten. Zie bijlage I voor een overzicht van gesprekspartners.

Het resultaat van de voorbereidende fase was een conceptueel kader, bestaande uit een voorlopig overzicht van factoren die van invloed leken te zijn op uitval en diplomarendement in het hoger onderwijs. Deze voorlopige verklarende factoren werden in de casestudies nader onderzocht.

2.3.2 Selectie van cases

Selectiecriteria

Voor de selectie van cases is de landelijke stand van zaken berekend over 767 bacheloropleidingen in het hbo en 304 bacheloropleidingen in het wo. Het gaat in alle gevallen om bekostigde voltijdopleidingen. Onderzocht is welke resultaten de studenten die in 2002 instroomden in een bepaalde opleiding in 2006 hadden behaald. De volgende drie indicatoren zijn gebruikt als selectiecriteria:

- a. het percentage gediplomeerden na vier jaar;
- b. het percentage uitvallers na vier jaar;
- c. het percentage uitvallers na één jaar (tussenresultaat).

Verkennend karakter

De bron voor bepaling van deze opbrengsten was het 1-cijfer-HO-bestand voor bekostigde opleidingen, afkomstig van de Centrale Financiën Instellingen (CFI). Dit bestand is door de inspectie bewerkt.

Opgemerkt wordt dat dit kwantitatieve vooronderzoek een verkennend karakter heeft en twee beperkingen kent. Zo zijn de opbrengsten van opleidingen slechts berekend over één cohort studenten. Dit betreft dus een momentopname. Verder is de stand van zaken opgemaakt na vier jaar, gemeten vanaf de invoering van de BaMa-structuur. Daardoor is de meetperiode voor de opbrengsten van wo-opleidingen anders dan voor hbo-opleidingen. De beoogde meting van diplomarendement was de nominale duur van de bacheloropleiding plus één jaar (voor een eventuele studievertraging). Dit is voor wo-opleidingen vier jaar, maar voor hbo-opleidingen eigenlijk vijf jaar.

In het onderhavige rapport heeft de inspectie ervoor gekozen om uitval te definiëren als 'uitval uit de oorspronkelijke opleiding (aan een bepaalde instelling)'. Ook het diplomarendement is per opleiding gedefinieerd.

Het overstappen van studenten naar een andere opleiding (ongeacht op- en afstroom binnen het hoger onderwijs), wordt gerekend tot uitval. Deze definitie levert daardoor een wat hoger uitvalpercentage op ten opzichte van twee andere definities, namelijk: 'uitval uit het wo-stelsel respectievelijk hbo-stelsel' (zoals in het Onderwijsverslag), of 'uitval uit het gehele hoger onderwijs' (zoals in de meerjarenafspraken voor het eerste bachelorjaar). Deze laatste ruime definitie van uitval

wordt ook gehanteerd in het inspectieonderzoek naar succesvolle opleidingen voor allochtone studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2009b).

Vanuit maatschappelijk oogpunt gezien, baart 'uitval uit de opleiding' de inspectie vooral zorgen als dit betekent dat de student vervolgens het gehele hoger onderwijs zonder diploma verlaat. De inspectie is echter van mening dat methodisch gezien de wat striktere definitie van 'uitval uit de opleiding' het beste past bij het doel van dit themaonderzoek, namelijk de opbrengsten van opleidingen en instellingen in kaart brengen en daarvoor verklarende factoren op het spoor komen. Uitval en diplomarendement per opleiding definiëren had voor deze casestudies als meerwaarde dat Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers situatiegebonden verklaringen konden aandragen. Verder kon de inspectie zo voor elke opleiding aansluiten bij kwaliteitsgegevens, zoals gepubliceerd in het accreditatiebesluit van de NVAO en het daaraan ten grondslag liggende rapport van de Visiterende en Beoordelende Instantie (VBI).

2.3.3 Casestudies

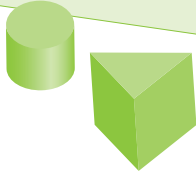
Voor de casestudies werden zes instellingen geselecteerd: drie hogescholen en drie universiteiten. Het betrof vier grote en twee kleine, multisectorale instellingen. Sommige instellingen hadden een aantal voltijd bacheloropleidingen met een beduidend hogere uitval en een lager diplomarendement ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Andere instellingen hadden opleidingen die juist veel beter presteerden.

Zie het technische achtergrondrapport op www.onderwijsinspectie.nl voor een toelichting op de selectie van opleidingen en instellingen voor de casestudies.

Voorafgaand aan de instellingsbezoeken bestudeerde de inspectie van elke instelling het meest recente jaarverslag en van de geselecteerde opleidingen de accreditatiebesluiten van de NVAO en de onderliggende VBI-rapporten.

De inspectie sprak vervolgens met vertegenwoordigers van deze zes instellingen. Op centraal niveau sprak de inspectie veelal met leden van de Colleges van Bestuur en soms (ook) met medewerkers centrale kwaliteitszorg. Daarnaast sprak de inspectie met vertegenwoordigers van zeventien door de inspectie geselecteerde opleidingen met een laag c.q. een hoog rendement; meestal betrof het opleidings- en/of faculteitsdirecteuren. Aanvullend beantwoordden acht geselecteerde opleidingen de vragen schriftelijk. De gegevens en de verslagen zijn ter verificatie aan de instellingen voorgelegd.

De resultaten uit de casestudies geven inzicht in belangrijke factoren die volgens CvB's en opleidingsvertegenwoordigers bijdragen aan een hoog rendement. De resultaten geven ook inzicht in factoren die studiesucces belemmeren.

3 Verkenning van uitval en rendement

3.1 Inleiding

In de voorbereidende fase van het onderzoek is de problematiek van lage opbrengsten in het hoger onderwijs verkend. In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de verkenning van de oorzaken van hoge uitval en een gebrek aan diploma-rendement.

Op basis van nationale en internationale literatuur kreeg de inspectie meer zicht op factoren die de kans op uitval in het hoger onderwijs vergroten. Hierover wordt gerapporteerd in paragraaf 3.2.

Ook kreeg de inspectie een beeld van de positie van Nederland op rendement, mede in internationaal perspectief. Dit beeld is vooral gebaseerd op rapportages van de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Het wordt beschreven in paragraaf 3.3.

Behalve uit een literatuurstudie, bestond de voorbereidende fase uit oriënterende gesprekken met belangenorganisaties en deskundigen. Over de visies op de uitval- en rendementsproblematiek die uit deze gesprekken naar voren kwamen, wordt in algemene zin verslag gedaan in paragraaf 3.4.

Dit hoofdstuk wordt in paragraaf 3.5 afgesloten met een conclusie over de internationale positie van Nederland op rendement. Ook wordt een voorlopig overzicht gegeven van de oorzaken van lage opbrengsten bij ho-instellingen. Deze voorlopige verklaringen zijn louter gebaseerd op literatuurstudie en gesprekken. De inspectie heeft deze gebruikt als conceptueel kader in het vervolgonderzoek.

3.2 Hoe is uitval te verklaren?

In de literatuurstudie richtte de inspectie zich vooral op mogelijke verklarende factoren voor uitval van studenten tijdens de opleiding in de bachelorfase. Om inzicht te krijgen in factoren die het uitvalrisico beïnvloeden, zijn uitspraken in recente publicaties hierover gerangschikt in de volgende categorieën:

- studentgebonden factoren;
- opleidingsgebonden factoren;
- instellingsgebonden factoren;
- landelijke beleids- of stelselgebonden factoren.

Studentgebonden factoren

Verkeerde studiekeuzes verklaren het grote aantal studenten dat switcht van opleiding en een deel van de uitval (Wartenbergh & Van den Broek, 2008). Havisten maken in verhouding tot mbo'ers vaker verkeerde studiekeuzes in het hbo. Ze geven vaker aan dat ze niet goed wisten wat ze wilden en dat de opleiding niet bleek te boeien. Ze zijn jonger dan gemiddeld en kennelijk minder in staat een goede opleidingskeuze te maken (De Graaf, De Jong & Van der Veen, 2006). Jongeren zouden, ontwikkelingspsychologisch gezien, hun studie pas goed kunnen kiezen rond hun eenentwintigste jaar (Westenberg, 2008).

Verkeerde persoonlijke studiekeuzes vinden hun verklaring ook in de soms weinig transparante studievoorzichting door instellingen (Van den Berg, 2006).

De *Studentenmonitor 2005* (Van den Broek e.a., 2006) geeft als kenmerken voor de risicogroep aan dat het studenten betreft met een geringe motivatie en inzet en die weinig studiesucces verwachten. Bij de omzwaaiers valt op dat minder goed presteren in het voortgezet onderwijs een voorspellende waarde heeft. De eerstejaars onder de studiestakers in de *Studentenmonitor 2006* (Van den Broek e.a., 2007) geven als belangrijke reden om voortijdig met de studie te stoppen onder meer op dat de studie niet interessant was (46 procent), persoonlijke omstandigheden (26 procent), gebrek aan aantrekkelijke beroepsperspectieven (28 procent), slechte kwaliteit van de opleiding (13 procent) en/of dat de opleiding te moeilijk was (15 procent).

Bij het rendement in de tweedegraadslerarenopleidingen wordt motivatie de doorslaggevende succesfactor in de propedeusefase genoemd (Van de Boer & Brandsma, 2007). In de *Checklist Rendement Hoger Onderwijs* van ICLON, Universiteit Leiden (Ruis, 2007) noemt men op basis van analyse van onderzoeksliteratuur de volgende studentkenmerken, die invloed hebben op het onderwijsrendement:

- inzet van studenten (motivatie);
- planningsvaardigheden van studenten;
- instroomniveau van de studenten.

Ook sekse is een studentgebonden factor die ertoe doet. Onder de afgestudeerden zijn vrouwen tegenwoordig in de meerderheid; zij studeren ook sneller af dan mannen. Van de vrouwen die in 1996 begonnen met een hbo-opleiding had 75 procent na negen jaar het diploma; bij de mannen was dit 10 procent minder. In het wo had 71 procent van de vrouwen na negen jaar een diploma tegen 60 procent van de mannen (CBS webmagazine, 7 maart 2007). Onderzoek heeft aangetoond dat er niet alleen een directe relatie bestaat tussen sekse en gerealiseerde studielast, maar dat er ook een indirecte relatie zou kunnen zijn via andere variabelen, zoals studiedomein, time management van de studenten, studiemotivatie en studieaanpak (Bruinsma, 2003; Bruinsma & Jansen, 2007).

Rendement varieert ook naar etniciteit, een andere studentgebonden factor. Studenten met een Nederlandse achtergrond hebben een hoger studiesucces dan westerse en niet-westerse allochtonen (Ministerie van OCW, 2007b; 2008). Bij de allochtone studenten valt op dat de groep in de hogere leeftijdscategorie een hoger uitvalpercentage scoort (Van den Broek e.a., 2006). Onderzoek wijst uit dat met name voor de allochtone studenten, maar ook voor de studenten met een handicap, de mate van sociale en academische integratie van invloed is op de kans op succesvol functioneren (Lansbergen, 2003). Allochtone studenten die stoppen voelen minder binding met de instelling en dat uit zich in meer onvrede over docenten en medestudenten. Ook ervaren zij een grotere drempel om over stoppen te praten met een begeleider (De Graaf, De Jong & Van der Veen, 2006).

Opleidingsgebonden factoren

Het theoretisch gehalte van de hbo-opleiding wordt vooral voor instromers uit het mbo vaak genoemd als struikelblok. Dit raakt de bredere aansluitingsproblematiek in de doorlopende leerlijn tussen mbo en hbo.

Met name in het wetenschappelijk onderwijs lijkt het gehanteerde onderwijsconcept en de wijze van aanbod effect te hebben op de studievoortgang. Van een geïntegreerd aanbod van studiestof (dat wil zeggen een meer thematisch, vakoverstijgend aanbod) en een beperking van het aantal parallelle studieonderdelen

(aantal vakken of te toetsen studieonderdelen per jaar) gaat een positief effect uit (Lansbergen, 2003).

In de *Checklist Rendement Hoger Onderwijs* van ICLON noemt men de volgende cursus- en curriculumkenmerken die invloed hebben op het onderwijsrendement:

- verhouding tussen zelfstudie en contacttijd;
- roostering van onderwijsonderdelen;
- kwaliteit van instructie;
- studiebegeleiding;
- kwaliteit van de toetsen;
- examenregeling;
- sociale en academische integratie.

Ook volgens ander onderzoek is de mate van studiebegeleiding, geboden door de opleiding, mede van invloed op de studievoortgang (Buys, 2006).

Tot slot heeft de inrichting van het onderwijs, met name in de propedeusefase, invloed op het uitvalpercentage. Over het effect van meer 'selectie aan de poort' en de invoering van het bindend studieadvies is nog weinig bekend. Wel is inmiddels bekend dat het invoeren van het bindend studieadvies tot gevolg heeft dat studenten eerder dan in het verleden stoppen met hun studie of veranderen van opleiding. Het uitvalpercentage in het eerste studiejaar is duidelijk gestegen (Buys, 2006). In *Kennis in kaart* (Ministerie van OCW, 2007b, 2008) wordt gesignaleerd dat de uitval in het wo stijgt vanaf 2002 en dat dit veroorzaakt kan zijn door de invoering van het bindend studieadvies.

Instellingsgebonden factoren

Een aantal opleidingsgebonden factoren kan op centraal niveau tot de instellingsgebonden factoren worden gerekend. Dit is het geval wanneer het College van Bestuur daarop centraal beleid voert of wanneer er centrale voorzieningen in het leven zijn geroepen. Dit geldt bijvoorbeeld voor:

- de aansluiting op het voortgezet of middelbaar beroepsonderwijs (in de regio);
- de onderwijsinrichting ten behoeve van de sociale en academische integratie;
- de studiebegeleiding;
- de invoering van het bindend studieadvies.

Verder is studievoorlichting een instellingsgebonden factor, omdat de regie over de marketingactiviteiten doorgaans centraal in de organisatie is belegd. Weinig transparante studievoorlichting leidt mede tot verkeerde studiekeuzes. Instellingen intensiveren vanuit dat bewustzijn hun studievoorlichtingsactiviteiten. Vaak wordt de voorlichting echter hoofdzakelijk promotioneel ingevuld en leidt dan makkelijk tot onjuiste verwachtingspatronen bij de student. Uit uitvalonderzoek (Vandenbroucke, 2006) blijkt wel dat hoe grondiger de studiekeuze gebeurt, des te groter de slaagkans van de student wordt.

Ook instroombeleid van de instelling waarin aandacht wordt gegeven aan de aansluiting met het vo en het mbo (met name in de regio) is van betekenis voor uitvalvermindering (Van Asselt, 2007).

De Onderwijsraad (2005, 2008) wijdde onlangs een advies aan optimale inrichting van de eerste periode in het hoger onderwijs voor een succesvolle start. Ze noemt de uitval in het hoger onderwijs hoog (met name in het eerste jaar). Het rendement valt tegen. Voor een deel wordt dit veroorzaakt door gebrekkige aansluiting van de diverse vooropleidingen op het hoger onderwijs. Naast de inzet van de studenten laat ook de inzet van docenten (teveel gericht op de onderzoekstaak) soms te wensen over. Een meer gedifferentieerde studentenbevolking vraagt volgens de raad om meer gedifferentieerd hoger onderwijs.

Beleids- of stelselgebonden factoren

De uitval uit het hoger onderwijs varieert sterk naar vooropleiding. Vwo'ers vallen het minst uit, havisten scoren gemiddeld en mbo'ers en studenten met overige vooropleidingen hebben de grootste kans op uitval (Ministerie van OCW, 2007b, 2008).

Verder is het gebrek aan flexibele opleidingstrajecten en het weinig rekening houden met eerder verworven competenties niet alleen drempelverhogend voor de instroom van bepaalde doelgroepen, maar is het ook van invloed op het uitvalrisico (Lansbergen, 2003). In duale trajecten wordt bij opleidingen met hoge arbeidsmarktrelevantie uitval gezien door voortijdige uitstroom naar werk (Lansbergen, 2003).

Instellingen kunnen, op basis van wet- en regelgeving, het initiatief nemen om een toets voor een nieuwe opleiding aan te vragen bij de NVAO. Vaak doen ze dit uit marketingoverwegingen. Dit heeft landelijk geleid tot een grote toename van het aantal opleidingen in het hoger onderwijs. Die veelheid aan opleidingen bemoeilijkt echter het keuzeproces voor aankomend studenten (Buys, 2006).

3.3 Positie van Nederland op rendement

De internationale vergelijking hierna is gebaseerd op de OECD-cijfers uit *Education at a Glance* (OECD, 2007a, 2008a). Bij de interpretatie van deze gegevens dient voorzichtigheid betracht te worden. Er zijn grote verschillen tussen vergeleken landen in de omstandigheden van het onderwijs, de context van de student, de inhoud en het niveau van het onderwijsaanbod. De cijfermatige vergelijking valt dus moeilijk te duiden. Wat de uitvalcijfers betreft, dient daarbij te worden opgemerkt dat voor sommige landen is uitgegaan van een cohortvergelijking, en dat voor andere landen de aantallen gediplomeerden zijn afgezet tegen de instroomaantallen van een aantal jaren eerder conform de nominale studieduur. In dat laatste geval bevat het uitvalpercentage dus ook de groep studievertraagden die uiteindelijk wellicht wel gediplomeerd raken.

Om inzicht te geven in de uitval uit het onderwijs in de verschillende landen is gebruik gemaakt van de *survival rates* (OECD, 2007a). Die percentages geven aan in welke mate studenten, gestart met een hbo- of universitaire studie, uiteindelijk

een eerste kwalificatie behalen. Gemiddeld genomen over alle negentien OECD-landen waarvoor data beschikbaar zijn, is sprake van 30 procent uitval, dat wil zeggen studenten die hun opleiding niet afmaken. De verschillen tussen landen zijn relatief groot. Volgens de OECD haalt tussen de 70 procent en 80 procent van de studenten die starten in het hoger onderwijs in Frankrijk, Ierland, Turkije, Nederland, Spanje en Duitsland uiteindelijk de eindkwalificatie.

Japan steekt met kop en schouders boven alle andere landen uit. De uitval is er relatief zeer laag. Het uitvalpercentage van Nederland is lager dan het OECD-gemiddelde. Nederland neemt van de negentien landen de negende positie in en scoort daarmee positiever dan Engeland, maar zwakker dan Duitsland, Frankrijk en Vlaanderen (OECD, 2008a).

Overigens kan het zijn dat, als gevolg van een andere benadering, de accreditatiegegevens van de NVAO, anders dan de OECD-gegevens, laten zien dat de uitval in Vlaanderen juist hoger is dan in Nederland.

Alle landen hebben problemen met de integratie van migranten, getuige de lagere studieprestaties van die groep. Ook in *The Country Note: The Netherlands* (OECD, 2007b) noemt de OECD het verbeteren van de prestaties van met name de niet-westerse immigranten een van de grote uitdagingen voor het Nederlandse onderwijssysteem.

In de toelichting geeft het OECD-rapport aan dat, alhoewel studenten tal van redenen kunnen hebben om hun studie te staken, de aantallen uitvallers wel een indicator kunnen zijn voor de interne efficiëntie van het onderwijs. Hoge uitvalpercentages kunnen een indicatie zijn voor gebrekkige aansluiting van het educatieve aanbod op de onderwijsbehoefte van de student.

De OECD (2008b) benadrukt het belang van diversiteit in het aanbod om gelijke kansen te geven aan een steeds meer diverse groep studenten.

Een opvallende bijkomende uitkomst is het feit dat hoe korter de studieduur van het onderwijsprogramma is, des te hoger het aantal gediplomeerden is (OECD, 2007b).

3.4 Visies op uitval en rendementsproblematiek

De inspectie voerde oriënterende gesprekken met belangenorganisaties en deskundigen. Daaruit kwam naar voren dat deze de opvatting van de inspectie delen dat uitval van studenten een belangrijk probleem voor het stelsel van hoger onderwijs vormt. Ook werd de opvatting gedeeld dat de materie complex is. Naast studentgebonden factoren, spelen factoren een rol waar opleidingen en instellingen zelf iets aan kunnen verbeteren. Tot slot is er de invloed van landelijke beleids- en stelsel factoren, waaraan onder meer de minister aandacht zou kunnen geven.

Gesprekspartners verwoordden hun visies op factoren die de uitval- en rendementsproblematiek in het hoger onderwijs kunnen verklaren. Voor een verslag van de oriënterende gesprekken wordt verwezen naar bijlage II.

3.5 Conclusies

Uit een internationale vergelijking van OECD-landen blijkt dat de uitval in het Nederlandse hoger onderwijs lager dan gemiddeld ligt. Toch vallen de opbrengsten tegen, afgemeten aan nationale doelen, verwoord door ministerie en koepels in hun strategische agenda's. Dit is met name zo in het eerste jaar van het hoger onderwijs. Literatuurstudie en oriënterende gesprekken ondersteunen elkaar als het gaat om de factoren die een hoge uitval en een laag diplomarendement van opleidingen en instellingen kunnen verklaren.

Het komt er in de kern op neer dat er, naast onbeïnvloedbare achtergrondkenmerken van studenten, zoals sekse, leeftijd, etniciteit of handicap ook beïnvloedbare studentgebonden factoren zijn. Opleidingen en instellingen kunnen met name iets doen aan een verkeerde studiekeuze van studenten en aan een onvoldoende theoretisch en analytisch niveau, bijvoorbeeld bij studenten met deficiënties bij instroom (als gevolg van vooropleiding en/of etniciteit).

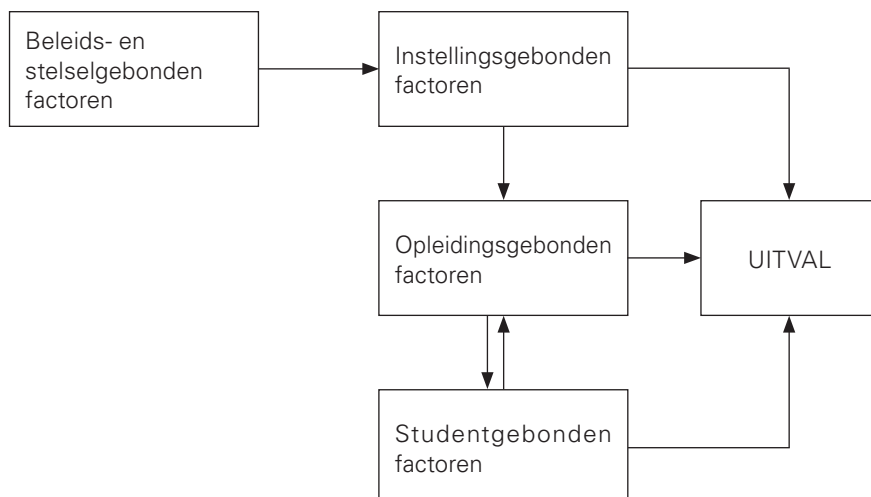
Opleidingsgebonden factoren die hoge uitval en een laag diplomarendement kunnen verklaren zijn met name gebrekkige matching van de opleiding met de aankomend student, onvoldoende kleinschaligheid ten behoeve van de sociale en academische integratie, en een weinig intensieve studiebegeleiding.

Instellingsgebonden factoren zijn met name centrale studievoorzichting met weinig informatiewaarde, een organisatiecultuur waarin onderwijs ondergeschikt is aan onderzoek, en een College van Bestuur dat weinig stuurt op studiesucces en weinig aandacht heeft voor de (regionale) aansluiting op het vo en het mbo.

Tot slot werden beleids- en stelselgebonden factoren genoemd, zoals een gebrekkige aansluiting op het eindniveau van het voortraject.

De inspectie heeft dit voorlopige overzicht van factoren als checklist gebruikt in haar vervolgonderzoek (de casestudies). Op basis van de casestudies heeft de inspectie nader beoordeeld welke factoren veel gewicht in de schaal leggen.

Het conceptueel schema:

4 Factoren die bijdragen aan rendement

4.1 Inleiding

In 2008 voerde de inspectie casestudies uit met als doel de volgende centrale onderzoeksvraag te beantwoorden:

Welke factoren kunnen lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen verklaren?

De inspectie sprak met vertegenwoordigers van zes instellingen: drie hogescholen en drie universiteiten. Sommige instellingen hadden een aantal voltijd bacheloropleidingen met een beduidend hogere uitval en een lager diplomarendement ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Andere instellingen hadden opleidingen die juist veel beter presteerden.

In dit hoofdstuk doet de inspectie verslag van haar algemene bevindingen uit de casestudies. In paragraaf 4.2 wordt eerst ingegaan op de belangrijkste bevindingen uit de casestudies. In paragraaf 4.3 wordt het probleem van uitval en studievertraging nader geanalyseerd. Immers, pas wanneer het probleem helder is, kunnen de factoren worden benoemd die bijdragen aan de oplossing. Waarom vallen studenten uit of lopen zij studievertraging op? Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers noemden hiervoor uiteenlopende redenen, die in deze paragraaf worden behandeld.

In de daaropvolgende paragrafen wordt ingegaan op de succesfactoren die bijdragen aan een hoog rendement. Ze geven inzicht in 'wat werkt' in de praktijk. In paragraaf 4.4 wordt eerst beschreven welke aanwijzingen de inspectie uit de casestudies heeft verkregen voor opleidingsgebonden succesfactoren. Het betreft verklaringen die plausibel zijn op grond van de gevoerde gesprekken over opleidingen met een hoog rendement. Het betreft dus geen kwantitatief getoetste verbanden. Hetzelfde geldt voor de instellingsgebonden succesfactoren die de context voor opleidingen bepalen, zoals behandeld in paragraaf 4.5. Ook hier gaat het primair om percepties van gesprekspartners. De paragrafen 4.4 en 4.5 bevatten elementen van good practices. Deze zijn in principe overdraagbaar naar andere opleidingen en instellingen.

In paragraaf 4.6 wordt ingegaan op landelijke beleids- en stelsel factoren die volgens de gesprekspartners bijdragen aan een hoog rendement. Deze factoren, waar afzonderlijke instellingen zelf niet zoveel grip op hebben, oefenen vanuit de omgeving invloed uit op uitval en rendement.

Dit hoofdstuk wordt in paragraaf 4.7 afgesloten met conclusies over de algemene bevindingen van de inspectie uit de casestudies, en in het bijzonder met betrekking tot de succesfactoren.

4.2 Belangrijkste bevindingen uit de casestudies

4.2.1 Gevoel van urgentie

Bezorgdheid

Op centraal niveau sprak de inspectie veelal met leden van de Colleges van Bestuur. Allen uitten hun bezorgdheid over de hoge uitval en het lage diplomarendement in het Nederlandse hoger onderwijs. Er is duidelijk een gevoel van urgentie, zelfs bij instellingen die het relatief goed doen. Dit gevoel is bij hbo-instellingen net zo goed waarneembaar als bij wo-instellingen.

*Het CvB van een universiteit met relatief hoge opbrengsten verzucht:
'Wat is er erger dan 18-jarigen het bos in te sturen? Het is een collectieve verantwoordelijkheid om dit te voorkomen; het is zo belangrijk om dit jonge volk door de opleiding te krijgen.'*

Een probleem met veel oorzaken

De Colleges van Bestuur wijzen erop dat de oorzaken van een laag rendement zeer complex zijn. Het gaat om een veelheid van oorzaken, die onderling samenhangen en situatiespecifiek zijn. Sommige hbo-instellingen wijzen bijvoorbeeld op de grootstedelijke problematiek die het rendementsprobleem veroorzaakt. Zij hebben een bovengemiddelde mbo-instroom, vaak van allochtone herkomst. De oorzaken van een laag rendement verschillen niet alleen tussen instellingen, maar ook tussen opleidingen.

Strategisch beleid

Alle Colleges van Bestuur voeren actief beleid om hun rendement te verbeteren. Bestrijding van uitval en verhoging van het diplomarendement staan hoog op de bestuurlijke agenda. Deze missie komt dan ook prominent tot uitdrukking in de strategische beleidsplannen voor de komende jaren.

Dit is soms niet alleen een kwestie van kwaliteit en reputatie van de instelling, maar ook van haar voortbestaan. Een laag rendement betekent immers ook financiële druk.

Relativering

Colleges van Bestuur zijn van mening dat 'uitval uit de opleiding' van een student in het eerste jaar minder problematisch is, als de student zonder (veel) studievertraging in een andere opleiding kan doorstuderen. Volgens hen is het niet realistisch te denken dat elke student meteen op de juiste plek zit. In het eerste jaar zitten studenten in een gewenningsproces. Ze kunnen zaken meemaken die niet structureel zijn. Het algemene streven is wel om studenten snel duidelijkheid te verschaffen, zodat switchen zonder (veel) studievertraging mogelijk is.

Ook opleidingsvertegenwoordigers stellen dat switchen van opleiding niet per se negatief is: 'Als er een heroriëntatie tijdens de studie plaatsvindt en de betreffende student studeert zonder studievertraging af, dan ben je als opleiding/faculteit geslaagd!'

Op een enkele universiteit wordt discussie gevoerd over de vraag of het behalen van een goed studierendement prevaleert boven het optimaal ontplooiën van studenten. Dit dilemma ervaart men als spanningsveld.

4.2.2 Verschillen in benadering tussen instellingen

Alle Colleges van Bestuur spannen zich dus in om meer studiesucces te realiseren. Maar de casestudies duiden op wezenlijke verschillen tussen instellingen in hun benadering van de problemen. Dit geldt ook voor opleidingen onderling. Er zijn aanwijzingen dat sommige instellingen en opleidingen doelmatiger en doeltreffender werken. Zij hebben minder uitval en studievertraging en een hoger diplomarendement. Dit blijkt niet alleen uit cijfers van de inspectie, maar ook uit eigen cijfers van de instellingen.

4.2.3 Samenspel van factoren

De casestudies van de inspectie waren gericht op het ontdekken van factoren die lage dan wel hoge opbrengsten van instellingen en opleidingen kunnen verklaren. Een belangrijke conclusie luidt dat het in alle gevallen gaat om een samenspel van verklarende factoren.

Bij instellingen met meer studiesucces gaat het om een samenspel van elkaar versterkende, positieve factoren. Vaak is integraal beleid van het CvB hiervoor de stuwende kracht (zie hierna). Een geslaagde aanpak bestaat bijvoorbeeld uit een combinatie van een goed doordacht onderwijsconcept dat opleidingen volledig hebben ingevoerd, profileringsruimte, toetsing, kleinschaligheid, studiebegeleiding, het bindend studieadvies, het *honours programme* en professionalisering van docenten.

Een hogeschool met hoge opbrengsten vertelt: 'De hogeschool beschouwt als belangrijkste succesfactoren: de studiebegeleiding en de kwaliteit van het personeel. In principe werft de hogeschool eerstegraads, ambitieuze docenten. Het vinden van goede vakdocenten, zoals op het gebied van wiskunde en aardrijkskunde, is overigens wel een probleem. Het eigen cluster Educatie binnen de hogeschool verzorgt de pedagogisch-didactische vorming van docenten.

Voorts is de combinatie van vooruitstrevendheid, elan, betrokkenheid en inzet een belangrijke succesfactor van de hogeschool. De menselijke maat staat hoog in het vaandel. Iedereen heeft aandacht voor elkaar. Studenten zeggen dat ook; ze voelen zich geen nummer. Docenten hebben een persoonlijke band met hen. Ook zijn en blijven de teamleiders docenten. Zo bevordert ook de geringe omvang van de hogeschool het rendement.'

Voor in te gaan op de afzonderlijke factoren die bijdragen aan een hoog rendement, wordt het probleem van uitval en studievertraging in paragraaf 4.3 geanalyseerd.

4.3 Problemen bij studenten

4.3.1 Redenen van uitval

Waarom vallen studenten uit? Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers noemden hiervoor uiteenlopende redenen waarop hieronder wordt ingegaan.

Verkeerde studiekeuze

Veel studenten maken een verkeerde studiekeuze. Deze studenten gaan veelal niet voor het hoger onderwijs verloren, omdat ze naar een andere opleiding van gelijk niveau switchen. Zij blijven binnen het wetenschappelijk respectievelijk het hoger beroepsonderwijs, en meestal bij dezelfde instelling. Opleidingen signaleren dat deze studenten vaak niet of nauwelijks verschijnen en weinig studiepunten behalen. Het ontbreekt hen aan motivatie. De meesten zijn weg vóór 1 februari. Opleidingen spannen zich in om vroeg te signaleren dat bepaalde studenten niet op de juiste plek zitten. Ze proberen de uitval zoveel mogelijk tot het eerste jaar van de bachelor te beperken.

Waarom kiezen studenten verkeerd? Vaak zijn er aansluitingsproblemen met de vooropleiding, vooral als de vooropleiding geen vergelijkbaar vak of aansluitend profiel kent. Een CvB stelt dat studeren in Nederland relatief goedkoop is in vergelijking met het buitenland en dat studenten zich daarom minder bewust inschrijven voor een studie. Aankomend studenten oriënteren zich vaak onvoldoende tijdens voorlichtingsdagen. Daardoor weten studenten niet goed waar ze aan beginnen. Er bestaat dan een grote discrepantie tussen hun eigen beeld van de opleiding en de realiteit.

Hbo

Havisten kiezen vaker een verkeerde hbo-opleiding dan mbo'ers. Mbo'ers hebben een voorsprong bij de start van de opleiding, omdat ze realistischer verwachtingen hebben van opleiding en beroep. De uitval van mbo'ers in de propedeuse is daardoor relatief laag. Bovendien zijn de studenten die aan het hbo starten in de route vmbo-mbo-hbo al twee keer door een selectie heen gekomen. Mbo'ers hebben al een diploma op zak waarmee ze de arbeidsmarkt op kunnen, maar kiezen bewust voor doorstuderen. Ze stromen door in voor hen bekende sectoren en hebben al de nodige stage-ervaring in bedrijven. Mbo'ers weten dus waar ze aan beginnen. Vooral studenten die instromen in de Faculteit Techniek van het hbo maken een duidelijke keuze.

De leeromgeving van het mbo lijkt ook meer op die van het hbo dan de leeromgeving (het studiehuis) van de havo. Mbo'ers hebben in het mbo al zelfstandig leren werken en zijn daar vertrouwd geraakt met beroepsgericht, competentiegericht onderwijs. Dit sluit aan bij de manier van werken in het hbo. In de loop van de opleiding blijkt echter wel vaak dat mbo'ers extra tijd nodig hebben of tegen de grenzen van hun kunnen aanlopen door het abstractieniveau van het hbo (zie hierna).

Voor sommige opleidingen is het sowieso moeilijker een concreet en duidelijk beroepsbeeld neer te zetten dan voor andere. Opleidingen die dit wel kunnen, bijvoorbeeld Logopedie of Fysiotherapie, vallen binnen hogescholen op door hun gemiddeld goede rendement. De studenten die zich voor deze opleidingen aanmelden, maken een bewustere keuze. Een lid van een College van Bestuur benadrukt overigens dat dit geen enkele opleiding van de plicht ontslaat om een zo duidelijk mogelijk beroepsbeeld neer te zetten.

Wo

Sommige wetenschappelijke opleidingen hebben ook meer last van dit probleem van onbekendheid bij aankomend studenten dan andere, vooral doordat geen

soortgelijk vak in het vwo wordt aangeboden. Dit treft opleidingen zoals Rechten, Wijsbegeerte en Arabisch.

Wo-Rechten:

'Uit onderzoek onder leerlingen in het studiehuis bleek dat de gemiddelde vwo-leerling die kiest voor een opleiding Rechten met een verkeerd beeld aan de opleiding begint. De aspirant-rechtenstudenten onderschatten de opleiding op een aantal punten: die is taliger en analytischer dan ze denken. Men heeft bovendien een sterke maatschappelijke betrokkenheid nodig om de studie interessant te blijven vinden. Voor een bepaalde rechtenopleiding is bovendien een sterke affiniteit met economie noodzakelijk. Uit genoemd onderzoek kwam naar voren dat de meeste aspirant-rechtenstudenten geen wiskunde in hun pakket hadden en minder goed aansluitende profielen kozen. Bovendien bleken zij vaker minder goed te presteren, met cijfers onder het gemiddelde van het vwo. Voor veel aspirant-rechtenstudenten blijkt de opleiding een "restkeuze" te zijn: ze weten niet goed wat ze anders zouden moeten gaan studeren en ze hebben bekende strafrechtadvocaten als Moszkowicz voor ogen als voorbeeld. Er is in het vwo geen vergelijkbaar vak; de aspirant-studenten weten niet goed waar zij aan beginnen. De aansluiting met het vwo is derhalve een probleem en mede oorzaak van de uitval in het eerste jaar.'

Bij Wijsbegeerte blijken aankomend studenten nogal eens te denken dat het om een 'esoterische' studie gaat, terwijl de studie in feite veel technischer is. Ook blijken de onduidelijke beroepsperspectieven demotiverend te werken. Studenten die dit proberen te compenseren door er een tweede studie bij te nemen, kunnen dit meestal niet bolwerken en lopen in de praktijk studieovertraging op.

Talenopleidingen oefenen op studenten een heel verschillende aantrekkingskracht uit. De ene student wordt aangetrokken door het perspectief van praktisch werken met de taal, de andere door de disciplinaire taal- en letterkunde en het onderzoek. Ondanks de voorlichting matchen de verwachtingen en het gebodene daarom niet altijd.

Onvoldoende theoretisch niveau

De aansluiting met de vooropleiding is eveneens een probleem als gekeken wordt naar het theoretisch en analytisch niveau van instromende studenten. Tempo en niveau liggen voor veel studenten te hoog. Ook dit is een belangrijke oorzaak van uitval in het eerste jaar. Veel opleidingen geven aan het lastig te vinden studenten vóór aanvang van de studie goed te informeren over de aard en de moeilijkheidsgraad ervan.

Hbo

Gesprekspartners zijn van mening dat het niveau van instromende studenten in de loop der jaren is gedaald. Hbo-opleidingen (onder andere de Pabo) geven aan dat studenten instromen die onvoldoende theoretisch niveau hebben op het gebied van Nederlandse taal en rekenen.

Hbo-Spaans heeft minder tijd dan andere moderne vreemde talen om studenten op het gewenste niveau te brengen, omdat het nauwelijks op de middelbare school wordt gegeven en voltijdstudenten met een 0-niveau kunnen beginnen. Bij de

propedeuse wordt evenwel een gelijk beheersingsniveau verwacht, waardoor het programma relatief pittig is.

Mbo'ers lopen vaak aan tegen het abstractieniveau van het hbo. Ze mogen vaak een verkorte driejarige route volgen. Ze stromen direct in het tweede jaar van een hbo-bachelor in, maar blijken dan problemen te krijgen met het studietempo. De snelheid van informatieverwerking ligt bij hen lager dan bij havisten. Niet alle mbo'ers blijken dus geschikt voor een (verkort) hbo-traject. Met name technische hbo-opleidingen melden een onvoldoende wiskundeniveau bij instromende studenten, vooral wanneer ze uit het mbo afkomstig zijn.

Hbo-Chemische Technologie:

'Om zicht te krijgen op verklarende factoren voert de opleiding CT exitgesprekken met studenten die de studie staken. Daaruit blijkt dat studenten vaak persoonlijke omstandigheden van diverse aard aangeven, als reden om de studie te staken.

Een andere belangrijke factor voor gebrek aan studiesucces is de slechte aansluiting tussen mbo en hbo, met name wat betreft de wiskundige vaardigheden. In het eerste jaar blijkt CT voor studenten een harde technische opleiding te zijn.

De opleiding wordt in de voorlichting geconfronteerd met het probleem dat van de opleiding CT moeilijk een concreet en duidelijk beroepsbeeld te tonen is. Men probeert wel een zo realistisch mogelijk beeld te geven, waarin men niet verbloemt dat het om een zware technische opleiding gaat die een behoorlijk beroep doet op de meer wiskundige competenties. Maar ondanks de mogelijkheid tot proefstuderen, valt het niveau voor studenten in september tegen.'

Wo

Universitaire opleidingen zijn in het algemeen van mening dat studenten die toegelaten moeten worden op grond van een hbo-propedeuse een inadequate vooropleiding hebben. Men beschouwt hun niveau als 'onder de maat' om het wetenschappelijk onderwijs met succes te kunnen volgen.

Een natuurwetenschappelijke opleiding meldt dat de ervaring heeft geleerd dat bij studenten met een hbo-propedeuse de benodigde wiskunde en het daarvoor vereiste abstractievermogen onvoldoende aanwezig zijn.

Maar ook de aansluiting van het vwo op het universitaire onderwijs vertoont in toenemende mate gebreken, zo signaleren universiteiten. Studenten zijn vaak onaangenaam verrast door de abstractie van het wo. Universiteiten bespeuren een gebrek aan abstractie bij alle vakken op het vwo en een dunnere grens tussen havo en vwo. Gesprekspartners vermoeden dat dit samenhangt met de afname van academisch gevormde docenten voor de klassen in het voortgezet onderwijs.

Het gaat niet alleen om een gebrekkig wiskundeniveau. Een opleiding als Rechtsgeleerdheid signaleert dat de aansluiting met het vwo op het gebied van beheersing van het Nederlands te wensen overlaat. Een andere opleiding noemt het gemis aan Frans als achtergrondkennis.

Jonge leeftijd

De overgang van het voortgezet onderwijs naar de relatief 'smalle' bacheloropleidingen in het hoger onderwijs vereist van studenten dat zij al op jonge leeftijd ingrijpende keuzes maken. Instellingen en opleidingen merken op dat leeftijd (c.q. de ontwikkelingspsychologische rijping van het brein) bij studenten een factor van

betekenis is voor studiesucces. Studenten maken in hun eerste jaar een geweningsproces door, zeker als ze op kamers gaan wonen, en kunnen te maken krijgen met aanpassingsproblemen.

Volgens gesprekspartners zijn havisten jong op het moment dat ze aan het hbo beginnen; ze missen nog voldoende reflectie en zelfkennis. Havisten hebben soms een te hoog zelfbeeld, zijn trots op hun diploma en 'hebben het even gehad met leren'. Mbo'ers zijn in de regel al wat ouder. Ze denken in deficiënties en 'gaan als een speer' om deze weg te werken. Het verschil in zelfbeeld tussen havisten en mbo'ers heeft gevolgen voor hun studiehouding.

Bepaalde opleidingen rekenen een gebrek aan reflectie en zelfkennis tot de belangrijkste redenen van uitval. Reflectie en zelfkennis zijn als competenties vooral van belang voor studenten die beginnen aan opleidingen in de sector Social Work, met onder andere Sociaal-Pedagogische Hulpverlening (SPH) en Maatschappelijk Werk en Dienstverlening (MWD). Deze studenten hebben voor hun stages een zekere volwassenheid nodig.

Een technische opleiding heeft de ervaring dat havisten, in tegenstelling tot mbo'ers, nauwelijks zelfstandig kunnen werken aan een opdracht. Ze hebben in het studiehuis wel geleerd om met een groepje algemene werkstukken met een 'open einde' te maken, maar ze vinden het lastig zelfstandig een concrete opdracht op het vakgebied uit te voeren, zoals een som maken.

Ook universiteiten merken ontwikkelingspsychologische verschillen binnen hun studentenpopulatie op, en wel tussen mannen en vrouwen. Vrouwen studeren volgens hen gedisciplineerder dan mannen. Hun studiegedrag en leerstijl sluiten beter aan bij het hoger onderwijs.

Een CvB-lid met een medische achtergrond merkt op:

'Het aandeel van de vrouwelijke studenten aan onze universiteit is een aanvullende verklarende factor voor de relatief hogere rendementen. De rijping van het brein duurt bij mannen langer. Het lijkt erop dat mannelijke studenten in de bachelorfase meer gedesoriënteerd zijn dan vrouwelijke. Bij de technische universiteiten zijn de bachelorrendementen dan ook laag. Gewogen loting levert ook meer vrouwen op, omdat ze betere eindexamencijfers halen in het voortgezet onderwijs. In de masterfase lijken de verschillen tussen mannen en vrouwen minder groot. Men moet echter oppassen voor jumping into conclusions op basis van een MRI-scan.'

Een CvB wijst erop dat ook universitaire studenten vaak een te hoog zelfbeeld hebben. Zelfs als studenten na het eerste blok nog geen enkele studiepoint hebben verzameld ('de nulpunTERS'), blijven ze er het volste vertrouwen in houden. Daardoor maken ze te weinig gebruik van de diensten van de studieadviseur.

Te weinig uitdaging

Getalenteerde studenten vragen om uitdaging. Wanneer het aanbod van opleidingen onvoldoende gedifferentieerd is, wordt te weinig aan de wensen van deze studenten gehoor gegeven. Ook dit is een oorzaak van uitval.

Een hogeschool met relatief hoge opbrengsten signaleert:

'Er is niet alleen uitval van studenten die niet aan het niveau voldoen of de verkeerde opleiding hebben gekozen, maar ook van studenten aan de bovenkant

die te weinig worden uitgedaagd. Er is daarom nu ook meer aandacht voor getalenteerde studenten. Die hebben een uitdaging nodig. Het door lectoren uitgevoerde onderzoek kan die studenten vasthouden. Bij de Pabo bijvoorbeeld vallen de vwo-instromers onder de lector, zodat ze in aanraking komen met de onderzoekscomponent.'

Wel moeten opleidingen waken voor al te ambitieuze studenten die er een tweede studie bij nemen, maar dit niet blijken te kunnen bolwerken. Het komt voor dat deze studenten zich aan het einde van het eerste jaar genoodzaakt zien te stoppen, omdat ze met twee negatieve bindende studieadviezen zitten opgescheept.

In het universitaire onderwijs, met name in de Engelstalige bachelors, kan ook een verschil in ambitieniveau tussen buitenlandse en autochtone studenten een risico vormen. Buitenlandse studenten zijn ambitieuzer en stellen hogere eisen aan het onderwijs. Men hoopt dat Nederlandse studenten zich zullen optrekken aan het hogere ambitieniveau van de buitenlandse studenten, maar de kans bestaat dat docenten zich meer op de groep buitenlandse studenten richten, omdat die prettiger zijn om mee te werken. Daardoor lopen de Nederlandse studenten een groter risico om uit te vallen.

Confrontatie met de beroepspraktijk

Uitval in de jaren ná het eerste bachelorjaar komt ook nog voor, zowel in het hbo als in het wo. Niet alle opleidingen hebben zicht op de redenen hiervan, bijvoorbeeld doordat ze geen exitgesprekken voeren met hun studenten.

Een belangrijke reden voor uitval, vaak ook nog in de hogere jaren, is de confrontatie met de beroepspraktijk. Havisten hebben een gebrek aan praktijkkennis als zij beginnen aan een hbo-opleiding. Met name bij hen kan een stage de vraag oproepen of ze het beroep eigenlijk wel zien zitten.

Hbo-Verpleegkunde:

'Tijdens de voorlichting blijkt dat aankomend studenten allemaal een ziekenhuis in willen, maar hun beeld daarvan strookt niet met de realiteit. Ten eerste willen ziekenhuizen graag stagiaires, ook als ze nog jongerejaars zijn. Niet alleen ontwikkelen ze zich als professionals, ze leveren ook een bijdrage aan de productie. Ze worden ingezet voor basale verpleegkundige competenties en kunnen daardoor niet altijd hun competenties op hbo-niveau ontwikkelen. Pas aan het einde van de studie komen ze daaraan toe. Dit is niet altijd bevredigend voor studenten.

Ten tweede blijkt het beeld dat studenten Verpleegkunde hebben van de werkelijkheid van hun toekomstige beroep niet altijd te kloppen. De stages kunnen heel confronterend zijn en de vraag oproepen of ze het beroep wel willen uitoefenen. De demotivatie die bij studenten kan ontstaan wanneer zij in hun stages met de beroepswerkelijkheid worden geconfronteerd, is bij Verpleegkunde een belangrijke reden voor uitval. Paradoxaal genoeg bewerkstelligt die confrontatie bij een ander deel van de studenten Verpleegkunde juist de meeste studiemotivatie.'

Bij de lerarenopleidingen speelt vanouds ook mee dat aankomend studenten uit het voortgezet onderwijs voor een bepaald vak kiezen, maar niet zozeer voor het

beroep van leraar. Tijdens hun opleiding bemerken zij pas dat dit laatste aspect veel eisen aan hen stelt.

Sommige hbo-opleidingen signaleren verder dat de werving van voldoende stageplaatsen een groot probleem vormt. Het tekort aan stageplaatsen leidt tot uitval van studenten. Men probeert hiervoor een oplossing te vinden, bijvoorbeeld door middel van een regionale regiegroep van meerdere roc's en hogescholen.

Specifieke studentgebonden factoren

Soms spelen specifieke studentgebonden factoren een belemmerende rol, met name bij allochtone studenten. Hogescholen in de grote steden hebben te maken met een studentenpopulatie met relatief veel allochtone studenten, die volgens instellingen regelmatig worstelen met hun culturele identiteit. Deze hogescholen geven aan het daarom moeilijk te vinden allochtone studenten te behouden.

*Een lid van een College van Bestuur merkt op:
De hogeschool erkent uitval als een hardnekkig probleem. Men voert zo veel mogelijk "exit-gesprekken" met uitgevallen studenten. Velen van hen geven echter geen gehoor aan een gespreksverzoek. De gesprekken leveren een erg gevarieerd beeld van de oorzaken voor studie-uitval. Soms vinden studenten de opleiding te moeilijk, soms te gemakkelijk, maar het merendeel van de genoemde oorzaken is student- en persoonsgebonden. Er doen zich bijvoorbeeld problemen voor in de thuissituatie. Ook gaat het vaak om psychosociale problemen die gerelateerd zijn aan de onzekere culturele identiteit van allochtone jongeren. Bij hen heerst onduidelijkheid over "waar bij te horen". Binding aan opleiding en instelling lijkt dus van groot belang en rechtvaardigt veel aandacht en tijd voor studiebegeleiding. Maar studiebegeleiding is duur.'*

Hoewel het de groep allochtone studenten in het hoger onderwijs vaak niet aan ambitie ontbreekt – 'vooral meisjes met hoofddoeken zijn ijverig' – worden zij volgens instellingen vanuit de thuissituatie niet of nauwelijks gestimuleerd om door te leren en ontbreekt het hen nogal eens aan een rustige studieplek. Een hogeschool organiseert daarom een soort 'naschoolse opvang' om aan deze studenten tegemoet te komen.

4.3.2 Redenen van studievertraging

De inspectie heeft de balans opgemaakt van het diplomarendement na vier jaar, en ziet dat bij de ene opleiding veel meer studenten studievertraging oplopen dan bij de andere. Is uitval vooral een fenomeen in het eerste bachelorjaar, studievertraging doet zich juist in de hogere jaren voor. Waarom lopen studenten studievertraging op? Volgens CvB's en opleidingsvertegenwoordigers ontstaat studievertraging vooral om de volgende redenen.

Oplopen tegen barrières

Studenten kunnen studievertraging krijgen, wanneer ze tegen barrières binnen de instelling oplopen. Vooral als switchen naar een beter passende opleiding tijdens of na het eerste jaar gepaard gaat met verlies van behaalde studiepunten, krijgen studenten last van studievertraging. De studeerbaarheid van het programma – een

beoordelingsaspect bij de accreditatie van een opleiding –, evenals een gebrekkige ‘kleine’ kwaliteit van de organisatie kunnen ook studenten die aan dezelfde opleiding blijven doorstuderen parten spelen. Ouderejaarsstudenten moeten soms wachten, omdat bijvoorbeeld een buitenlandstage niet naadloos in het programma past.

Zwemmen

Studenten kunnen verder studievertraging oplopen, wanneer ze gaan ‘zwemmen’. Het bindend studieadvies is ná het eerste jaar geen stok meer achter de deur en studenten worden in staat geacht zelfstandiger, met minder studiebegeleiding te kunnen studeren. Ze dreigen daardoor in het tweede jaar in een gat te vallen. Als ouderejaarsstudenten onvoldoende studieloopbaanbegeleiding ontvangen bij het uitstippelen van hun traject binnen de geboden keuzeruimte, kunnen ze het zicht op hun weg naar het einddiploma verliezen.

De inspectie werpt de vraag op of met name de universiteiten de zelfstandigheid van hun studenten ná het eerste jaar niet overschatten. Sommige maatregelen die het commitment bij studenten kunnen versterken, zoals de aanwezigheidsregistratie bij werkgroepen of een strakke voortgangscontrole, worden vaak als ‘schools’ afgedaan. Maar de praktijk wijst uit dat studenten, als de tentamenresultaten tegenvallen, in de anonimiteit van het hoger onderwijs ongemerkt tussen wal en schip kunnen raken. Het vraagt van studenten dan veel volwassenheid en planningsvaardigheden om de draad zelf weer op te pakken.

Een writer’s block

Verder lopen veel studenten studievertraging op bij het schrijven van hun bachelor-eindwerkstuk. Ook dit onderdeel van de studie doet een groot beroep op hun zelfstandigheid.

Een universitaire faculteit Letteren wees in haar visitatierapport na een analyse van rendement en uitval op twee belangrijke drempels:

- ‘Zwemmen’

Ter bestrijding hiervan hebben opbouw en leerlijnen een prominentere plaats gekregen, is de keuzeruimte ingeperkt tot 40 studiepunten en evenredig verdeeld over het tweede en derde jaar, is er een intensievere begeleiding bij invullen van keuzeruimte en is er extra ruimte om ouderejaarsstudenten naar de eindstreep te begeleiden.

- ‘Writer’s block’

Ter bestrijding daarvan wordt er meer aandacht besteed aan de leerlijn van de schriftelijke vaardigheden, wordt het bachelorwerkstuk gekoppeld aan een derdejaarswerkcollege en worden ‘scriptieseminars’ gestimuleerd.

Activiteiten naast de opleiding

Veel studenten lopen studievertraging op doordat ze activiteiten naast de opleiding verrichten. Opleidingsvertegenwoordigers ervaren dat het niet meer vanzelfsprekend is dat de opleiding bij studenten op de eerste plaats komt. Het consumptieniveau is vandaag de dag soms zo hoog, dat studenten – ondanks studiefinanciering – bijbaantjes van twee à drie dagen hebben om hieraan te kunnen voldoen. Als oplossing hiervoor werd bijvoorbeeld genoemd het vinden van bijbaantjes met een relatie tot het beroep.

Ook extracurriculaire activiteiten, regelmatig nadrukkelijk gestimuleerd door de opleidingen zelf, leiden tot studievertraging. Opleidingen stellen beurzen beschikbaar, opdat studenten bestuursbaantjes kunnen vervullen. Studenten nemen extracurriculaire activiteiten op zich, omdat ze zich bijvoorbeeld nog te jong voelen om door te stromen naar de master en daarna direct het bedrijfsleven in te gaan.

In dit opzicht vallen de belangen van opleidingen en studenten dus samen, wat ten koste gaat van het (kortetermijn)diplomarendement. Overigens valt het mogelijke externe rendement voor de maatschappij van deze extra ervaren alumni buiten het bestek van dit inspectieonderzoek.

4.4 Opleidingsgebonden factoren die bijdragen aan een hoog rendement

Nu het probleem van uitval en studievertraging is geanalyseerd, wordt in de volgende paragrafen ingegaan op de afzonderlijke factoren die in de casestudies bijdragen aan een hoog rendement.

Hierna volgt een uitwerking van de bevorderende opleidingsgebonden factoren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in de volgende drie fasen in de studieloopbaan van de student:

- vóór en aan de poort;
- het eerste bachelorjaar;
- latere jaren van de bachelor.

4.4.1 Vóór en aan de poort

Goede voorlichting en zelfselectie

Steeds meer instellingen zien in dat massavorlichting niet werkt om studenten een passende studie te laten kiezen. Zo kreeg een instelling uit een exitonderzoek door de Dienst Studentenzaken het signaal dat de voorlichting over wat de opleidingen inhielden niet adequaat was. Sommige instellingen verleggen daarom het accent van commerciële werving, gericht op kwantiteit van de instroom, naar eerlijke voorlichting over opleidingen, gericht op kwaliteit.

Naast de algemene voorlichting (open dagen en voorlichtingsmateriaal) die van oudsher wordt gegeven, komen er steeds meer vormen van voorlichting op maat, die meer informatie over een bepaalde opleiding verschaffen. Bijvoorbeeld proefstuderen en voorlichting aan middelbare scholieren door studenten die zelf al met de opleiding bezig zijn. Daardoor kunnen aankomend studenten zich al vooraf een realistischer beeld van de opleiding vormen.

De casestudies wijzen erop dat opleidingen met een hoger rendement intensievere samenwerkingsrelaties aangaan met scholen in het voortgezet onderwijs, om aankomend studenten beter voor te bereiden. Er worden initiatieven genoemd als een scholennetwerk, een hbo-vo-project, en het project Study Link. Voorzieningen om vwo'ers in hun laatste jaren goed voor te bereiden op hun vervolgstudie, zoals een 'pre-academie' of een 'junior college' zijn of worden gestart. Soms betaald met subsidie, soms uit eigen middelen van de instelling.

Op centraal niveau stelt een universiteit met hoge opbrengsten: 'In het kader van de reguliere voorlichtingsactiviteiten aan studenten wordt massavorlichting steeds meer vervangen door opleidings specifieke meeloopdagen. Studenten waarderen deze hoog. Aan een passende keus van studenten wordt ook al vóór de toetreding tot de universiteit gewerkt door samenwerking met het vwo. Zo lopen vwo-docenten mee aan de universiteit en gaan universiteitsdocenten naar het vwo. Daarnaast zijn er "junior colleges" voor Economie en bètawetenschappen. Scholieren zijn dan deels op de universiteit in plaats van op school. Dit maakt dan weer vwo-docenten vrij. Deze colleges zijn kostbaar, maar bij de bètawetenschappen is het "junior college" gestart met subsidie uit WO-Sprint. Door die colleges blijken de eindexamenscores van deelnemende scholieren voor de desbetreffende vakken met gemiddeld één punt te stijgen. Voor "harde" uitspraken over de effecten hiervan op het studiesucces in het wetenschappelijk onderwijs is het nog te vroeg.'

Er is ook een tendens dat opleidingen een zelfselectietest op internet zetten, met behulp waarvan aankomend studenten op afstand voor zichzelf kunnen nagaan of de beoogde opleiding werkelijk iets voor hen is. Zo probeert een rechtenfaculteit een beter beeld te schetsen van het analytische en talige karakter van de rechtenopleidingen door in een zelfselectietest een juridische tekst aan te bieden die studenten later in de studie ook onder ogen krijgen. Wel scheidt een test op internet een methodisch probleem, want het is niet duidelijk waarom scholieren voortijdig stoppen met de test. Sommige opleidingen voegen daarom een enquête aan de test toe om dit te achterhalen.

Ook kent een algemene universiteit een 'wiskunde-D project' dat in samenwerking met een technische universiteit en een hbo-instelling is opgezet. Het streven is dat aankomend studenten een betere keuze maken tussen hbo (beroepsgericht) of wo (academisch), en in dat laatste geval tussen een bètaopleiding aan een algemene of aan een technische universiteit.

Matching aan de poort

Ook matching aan de poort voorkomt verkeerde studiekeuzes en versnelt het proces om de juiste student op de juiste plek te krijgen. Een intakegesprek direct na inschrijving kan bijdragen aan een realistischer beeld van de opleiding en stelt de student in staat zijn studiekeuze te heroverwegen. Te ambitieuze studenten die willen beginnen aan twee studies, kunnen worden getemperd. Een intakegesprek, eventueel op basis van een door de student ingeleverde motivatiebrief, geven de mentor (een docent) veel informatie over de student. Als sprake is van een risicoprofiel, kan de mentor op basis van een plan gerichte begeleidingsgesprekken met de student aangaan.

Naast een intakegesprek, heeft een assessment aan de poort nut. Daarmee wordt vroegtijdig duidelijk welke studenten te kampen hebben met deficiënties in Nederlands, wiskunde, Engels, motivatie en studievaardigheden.

Een Randstadhogeschool die ten opzichte van andere Randstadhogescholen gunstig presteert, stelt:

'Studenten worden uitgenodigd voor een intakegesprek om de opleidingskeus te bespreken. Men heeft hiervoor gekozen, omdat er met name bij de instroom vanuit het mbo veel studenten uitvielen door onderschatting van de zwaarte van de hbo-studie.'

Verder worden de uit het mbo afkomstige studenten aan het begin van het studiejaar een dag lang getest. Het assessment omvat vijf testen, gericht op de gebieden Nederlands, Engels, wiskunde, motivatie en studievoordigheid.

Dit assessment is voor de havo-instroom niet noodzakelijk, daar het onderwijsprogramma in wezen op hun beginsituatie geschreven is.

De uitkomsten van het assessment gaan als basisinformatie over de beginsituatie van de student naar de studieloopbaancoaches. Die informatie kan aanleiding zijn de student verplicht te laten deelnemen aan bijvoorbeeld een cursus studievoordigheden, die in de loop van het eerste cursusjaar wordt aangeboden.

De hogeschool doet nu ervaring op met summer courses als een vorm van remediërende programma's, om al vóór de start van de studie lacunes in basisvaardigheden, bijvoorbeeld wiskunde, op te heffen. Een belangrijk probleem bij het intakebeleid is gelegen in het verschijnsel dat het hbo erg snel groeit en dat grote aantallen studenten zich steeds later, vaak pas na de vakantie, aanmelden. Door de late aanmeldingen wordt de hogeschool gedwongen deze cursussen ook nog tijdens de propedeuse parallel aan het reguliere programma aan te bieden.

Over de instroomproblemen communiceert de hogeschool met de toelevende scholen. De accountmanagers bezoeken de scholen enkele malen per jaar en overhandigen dan ook resultatenoverzichten van leerlingen.

In totaal trekt de hogeschool vier miljoen euro uit voor uitvalvermindering, waarvan 800.000 euro van minister Plasterk afkomstig is. De intakegesprekken, nu nog gedeeltelijk ingevoerd, maar straks hogeschoolbreed, zijn een bewuste keuze. Die beschouwt het CvB als een voorinvestering, want straks leveren de behaalde diploma's de hogeschool juist geld op. Bovendien is de hogeschool een belangrijke supplier van afgestudeerden voor de regionale arbeidsmarkt.'

Een instelling met hoge opbrengsten heeft een instellingsfixus ingevoerd voor Psychologie en Rechten, wegens de te omvangrijke toestroom van studenten. De studenten met een 8 of hoger voor het eindexamen worden direct geplaatst; de rest op basis van loting. Opleidingen waarop een instellingsfixus van toepassing is, signaleren dat een decentrale selectie op zichzelf niet tot een beter rendement leidt, maar dat het verband indirect verloopt via de verhoging van het commitment bij studenten. Het selectieve karakter van de opleiding blijkt twijfelaars te weren.

Spring courses en summer courses

Spring courses en summer courses voorafgaand aan het studiejaar zijn in opkomst. Ze zijn erop gericht dat studenten hun lacunes in kennis en vaardigheden vroegtijdig bijspijkeren.

Een Pabo met hoge opbrengsten doet het volgende:

'Bij de Pabo is men van mening dat het voortgezet onderwijs onvoldoende toerust voor het competentiegericht onderwijs. De overgang van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs is te groot. Alleen al door de onderwijsprofielen kan er onvoldoende aansluiting ontstaan, omdat groepsleerkrachten in het basisonderwijs alle basisschoolvakken moeten kunnen geven en

er uitgegaan wordt van een basiskennis. Dit tekort wordt in het eerste jaar ondervangen door studenten een deficiëntieprogramma en meer uren begeleiding aan te bieden. De Pabo geeft instromende studenten niet op voorhand al vrijstellingen waar het gaat om elders verworven competenties. Ze moeten voor hun portfolio aantonen dat ze over die competenties beschikken. Als ze daarin slagen kan het programma worden aangepast. Zo hebben mbo'ers wel veel werkervaring, bijvoorbeeld als klassenassistent, maar niet als docent met verantwoordelijkheid voor een klas. De Pabo is nu begonnen met "spring courses eigen vaardigheden rekenen en taal" voor aankomend studenten.'

Een hogeschool uit de casestudies biedt aan alle techniekstudenten als rendementverhogende maatregel in de zomer een cursus wiskunde aan. Deze voorziet in een grote behoefte. Van de 125 aanmelders kon men er maar drievijfde plaatsen. Van hen heeft bijna iedereen de cursus afgemaakt. De opleiding Personeel en Arbeid van dezelfde hogeschool biedt een zomercursus van twee weken aan voor uit het mbo en vwo afkomstige studenten die toegelaten worden tot het tweede jaar.

4.4.2 In het eerste bachelorjaar

Kleinschaligheid

Opleidingen met hoge opbrengsten werken vanuit een basishouding waarin de student centraal staat. Goed onderwijs sluit aan bij wat de ontwikkeling van de student nodig heeft en is gericht op sociale binding. Kleinschaligheid vloeit voort uit dit concept.

Opleidingen met hoge opbrengsten noemen de kleinschaligheid van de opleiding als één van de belangrijkste verklaringen, zo niet dé belangrijkste verklaring, voor hun lage uitval. Bij één instelling met hoge opbrengsten is het zelfs uitgangspunt van beleid om kleinschalig onderwijs aan te bieden.

Inrichting van kleine groepen in het onderwijs bevordert een persoonlijke benadering van studenten. Studenten voelen zich daardoor geen nummer. De anonimiteit van de grote groep wordt tegengegaan. Commitment met de opleiding, zowel bij studenten als bij docenten, wordt bevorderd. Een opleiding Rechtsgeleerdheid geeft aan dat studenten en docenten elkaar zo in een didactische dialoog leren kennen. Wat ook bijdraagt aan een 'gemeenschapsgevoel' is een faculteitsvereniging die veel, ook verstrooiende, activiteiten organiseert. Dit alles versterkt de sociale binding die kenmerkend is voor de organisatiecultuur van opleidingen met hoge opbrengsten.

Ook de studieadviseur is bij kleinschalige opleidingen (tot zo'n honderd instromende studenten per jaar) in het algemeen goed toegankelijk. Kleine opleidingen hebben bovendien als voordeel dat de organisatiestructuur plat is en feedback over de kwaliteitszorg via een korte lijn verloopt (de cursusevaluatie gaat naar de opleidingsdirecteur en terug naar de opleidingscommissie).

Maar kleine groepen zijn duur. Inverdieneffecten blijken mogelijk door middel van grote hoorcolleges. Een opleiding Communicatie- en Informatiewetenschappen met hoge opbrengsten organiseert, om redenen van efficiëntie, naast werkgroepjes van 25 studenten hoorcolleges voor circa vijfhonderd studenten (samen met andere opleidingen). Dan is de zaalcapaciteit soms een probleem en moet voor tentamens worden uitgeweken, bijvoorbeeld naar een congrescentrum. Ook andere opleidingen rapporteren een mix van kleinschalige en grootschalige werkvormen.

Een universitaire faculteit bereikt een zeer gunstige staf-studentratio van 1 op 28 door ook onderzoekers in te zetten voor de werkgroepen. Soms wordt doelgericht geëxperimenteerd met kleinschaligheid om uit te zoeken wat het beste werkt.

Het CvB van een universiteit met hoge opbrengsten vertelt:

'Bij de beoordeling van het succes moet worden betrokken dat niet iedere opleiding evenveel geld heeft. Die van de alfa- en gammafaculteiten zijn relatief arm. Bij de bètafaculteiten is meer geld (bijvoorbeeld met subsidie van WO-Sprint). Deze constatering is van belang in relatie tot de invoering van kleinschalig onderwijs. Zo heeft het Law College een docent-studentratio van 1 op 32, terwijl de bij de universiteit normale ratio 1 op 40 is. Maar het Law College is bevoorrecht doordat de studenten zijn geselecteerd in het kader van een experiment. Het verschil in ratio kost bij het Law College drie ton. Het rendement is echter veel hoger. Invoering van de gunstiger ratio bij de hele faculteit zou drie miljoen kosten. Dat is door de universiteit niet op te brengen.'

Sommige experimenten beginnen eerst op eigen kracht. Niet alles blijkt namelijk veel geld te hoeven kosten. Een voorbeeld is de opleiding Psychologie. Daar geldt nu een fixus van vijfhonderd studenten. Deze groep is opgedeeld in vijf cohorten van honderd studenten met vaste docenten. Het bindend studieadvies is ingevoerd. Hoewel het formeren van kleinere groepen meer aan ruimten kost, blijkt met experimenteren een hoger rendement te bereiken. Van de eerstejaarsstudenten heeft 89 procent het eerste jaar gehaald.'

Niet alleen kleine opleidingen, maar ook kleine instellingen profiteren van het versterkende effect van een hechte gemeenschapsvorming en identiteit. Maar instellingsgrootte als zodanig lijkt geen doorslaggevende factor voor studiesucces. Met andere woorden, ook grote instellingen kunnen kleinere sociale eenheden creëren.

Actieve, persoonsgerichte studiebegeleiding en verwijzing in de propedeuse, met een bindend studieadvies als sluitstuk

Een belangrijke succesfactor is een actieve, persoonsgerichte begeleiding van de student. Deze voorkomt dat studenten de afstand ten opzichte van de opleiding als onoverbrugbaar ervaren. Veel studenten reageren bijvoorbeeld niet meer op een waarschuwingsbrief. Ze zijn teleurgesteld in de studie, voelen zich een nummer en vallen uit.

Studiebegeleiding is een beoordelingsfacet bij de accreditatie van opleidingen door de NVAO. De studiebegeleiding en de informatievoorziening aan studenten moeten adequaat zijn met het oog op studievoortgang en moeten aansluiten bij de behoefte van studenten.

De inspectie constateert dat alle instellingen en opleidingen in de casestudies studiebegeleiding zien als een zeer belangrijk instrument om uitval en studievertraging te voorkomen en de studenten zo nodig te verwijzen naar een andere opleiding. Toch nam de inspectie belangrijke verschillen tussen opleidingen waar in hun aanpak en intensiteit van de studiebegeleiding.

Sommige opleidingen tonen zich namelijk op cruciale momenten actiever. De tutor of opleidingsadviseur belt de student die niet verschijnt of onvoldoende studiepunten heeft behaald persoonlijk op en dringt aan op een gesprek. In dit gesprek maakt hij een verbeterplan met de student of wijst op zijn mogelijkheden om te switchen naar een opleiding die beter bij zijn capaciteiten en belangstelling past. Deze opleidingen vatten de student op moeilijke momenten als het ware 'in de kraag' en betrekken hem weer bij de studie.

Instellingen en opleidingen die volstaan met een uitnodigingsbrief voor een begeleidingsgesprek signaleren dat veel studenten hierop niet reageren. Ook signaleren studieadviseurs dat veel vertrekkende studenten zich aan communicatie onttrekken en niet op exitgesprekken verschijnen. Het leed is dan al geschied. Sommige opleidingen geven aan studenten niet persoonlijk te kunnen benaderen vanwege de grote aantallen. De inspectie concludeert dat, uitgaande van het feit dat elke student meetelt voor de rijksbekostiging, de lumpsum meer voor studiebegeleiding kan worden ingezet. Dit kan bijdragen aan een beter rendement.

In de volgende *good practice* beschrijft een hogeschool met hoge opbrengsten, die de menselijke maat als belangrijke missie ziet, hoe intensieve studiebegeleiding voorafgaat aan een bindend studieadvies.

Doordat de contacttijd tussen mentor en student groter is, neemt de sociale binding, en mogelijk ook de motivatie, toe. Deze instelling geeft niet alleen eerstelijnsbegeleiding via de studiebegeleiders van de opleidingen, maar ook tweedelijnsbegeleiding via een centraal decanaat.

Een hbo-instelling met hoge opbrengsten beschrijft haar praktijk:

'Het streven van de instelling is de studieloopbaanbegeleiding een grote rol te laten vervullen. Dat is nu reeds het geval. Hierbij gaat het er in belangrijke mate om een goede match te verkrijgen tussen student en opleiding. Daarom wil de hogeschool studenten goed leren kennen. Aan het begin van het eerste jaar is er voor hen een introductieweek. De studiebegeleiding is in dat jaar een belangrijk instrument. De studiebegeleiding is acht jaar geleden tegelijkertijd met het competentiegerichte onderwijs ingevoerd.

Een studiebegeleider is gekoppeld aan een klas studenten. Een studiebegeleider is een docent met een extra taak die hiervoor wordt getraind. In principe wordt een studieloopbaanbegeleider voor een periode van een jaar aan een studentengroep toegewezen. Hij heeft zo direct persoonlijk contact met de studenten en dat is heel nuttig gebleken. Een studiebegeleider heeft bij SPH veertien studenten, bij Verpleegkunde twaalf studenten en de Pabo heeft twee studiebegeleiders per klas. Het doel is de groepen klein te houden, maar studiebegeleiding is wel kostbaar.

Het studiejaar is opgedeeld in vier blokken van elk tien weken. Gerelateerd hieraan, heeft een studieloopbaanbegeleider tenminste drie gesprekken per jaar met een student, in groepsverband of individueel. Bij sommige opleidingen is er aan het einde van het jaar een assessment ter bepaling van onder meer de geschiktheid voor het beroep. Studenten van de hogeschool kunnen op Blackboard hun progressie volgen en bovendien werken aan hun portfolio. Deze portfolio is gekoppeld aan de studiebegeleiding.

De instelling kent het bindend studieadvies. Hogeschoolbreed geldt een minimumeis van veertig behaalde studiepunten in het eerste jaar én de propedeuse hebben behaald binnen twee jaar. Bij de introductie in het eerste jaar wordt al melding gemaakt van het bsa. Al vóór december vinden de eerste gesprekken plaats. Vóór 1 februari krijgen studenten hierover (en mede met het oog op de studiefinancieringsregeling) de eerste brief. Aan het einde van het jaar valt de definitieve beslissing. Al met al krijgen studenten met het oog op het bsa meerdere schriftelijke waarschuwingen (die tevens dienen als bewijslast) en er zijn momenten van persoonlijk contact. De hogeschool vindt immers dat zij studenten ook herkansingsmogelijkheden moet geven.

Bij SPH valt circa 17 procent van de eerstejaars af; vaak door persoonlijke omstandigheden. De hogeschool geeft studenten die uitvallen uit de opleiding nazorg door hen te helpen bij de keuze van een eventuele andere opleiding en hen, zo nodig, naar hulpverleners te verwijzen. Er is bij de hogeschool een decanaat voor de "moeilijke gevallen" dat betrekkingen heeft met diverse instanties. Het decanaat verwijst studenten bijvoorbeeld door naar een faalangst-training.

Bij de Pabo is uitval door persoonlijke problemen minder aan de orde. Bij deze opleiding werkt de studiebegeleiding ook selecterend, aan de hand van de beoordeling van de portfoliogesprekken. De reken- en taalvaardigheidstoetsen dragen mede bij aan de selectie. De Pabo is streng in haar selectie, maar het positieve daarvan is wel dat de overblijvende studenten goed gekwalificeerd zijn. Het aantal negatieve bsa's is bij de Pabo niet gering (namelijk 25 procent), maar met bsa als maatregel kan de uitval scherper in beeld worden gebracht en is het ook voor studenten sneller duidelijk hoe de zaken ervoor staan.'

Het is belangrijk om op te merken dat in bovenbeschreven instelling het selectie-instrument bsa het sluitstuk vormt van een heel voortraject met intensieve, persoonlijke begeleiding van de student.

Ook een universiteit met hoge opbrengsten kent een begeleidingstraject met bsa als sluitstuk.

Een universiteit met hoge opbrengsten:

'Iedere opleiding van deze universiteit wordt geacht een tutoraat (mentoraat) te hebben. De invulling ervan verschilt per opleiding c.q. faculteit. Kenmerkend voor alle is echter wel dat tutores (vaak docenten) tijdens het eerste jaar een aantal individuele voortgangsgesprekken met hun studenten voeren en dat al in november de resultaten van het eerste blok worden besproken.

Een opleiding Natuurkunde met hoge opbrengsten van deze universiteit heeft het tutoraat beperkt tot het eerste jaar. De studieadviseur staat centraal voor studenten in het tweede en derde jaar. Deze stuurt de tutores aan. De tutor werkt aan het verhelderen van het perspectief van eerstejaarsstudenten. Wil een student meer weten dan de tutor kan bieden, dan kan hij zich wenden tot de studieadviseur. Een tutor heeft tien studenten, waarmee hij drie tot vier gesprekken voert. De studieadviseur voert de exitgesprekken met de vroege studiestakers die veelal switchen van opleiding en begeleidt hen bij deze overstap. In januari van het eerste jaar wordt het eerste studieadvies aan studenten

gegeven, zodat switchen vóór 1 februari eventueel mogelijk is. Het eindgesprek met de tutor is in juni. Daarna volgt, indien nodig, een bindend studieadvies.'

De rode draad in deze portretten is dat instellingen en opleidingen met hoge opbrengsten het binden studieadvies gewenst vinden als stok achter de deur om studenten te motiveren en hen snel op de juiste plek te krijgen. Het selectie-instrument bsa staat echter niet op zichzelf. Integendeel, (de waarschuwing voor) een bsa is daar ingebed in een cultuur van (niet vrijblijvende) persoonlijke studiebegeleiding en sociale binding.

Ook instellingen en opleidingen met minder hoge opbrengsten werken aan intensivering van studiebegeleiding om het rendement te verbeteren. Zo kent een Randstadhogeschool een onderwijsmodel met strakke studieloopbaanbegeleiding. Ze probeert de vrijblijvendheid terug te dringen en studenten verplicht remediërende programma's te laten volgen.

Intensieve studiebegeleiding, gecombineerd met het nodige aantal contacturen, houdt studenten geëngageerd aan de opleiding en gaat uitval tegen. Verschillende opleidingen melden het aantal contacturen te hebben verhoogd en, hoewel dit schools overkomt, de aanwezigheidsplicht bij werkgroepen te hebben ingevoerd. De resultaten zijn hoopgevend.

Hoe denken studenten zelf over studiebegeleiding? Uit een behoeftepeiling aan een hogeschool met lage opbrengsten bleek dat beginnende studenten het liefst worden begeleid door ouderejaarsstudenten van hun studie. Die staan dicht bij hen, dus kunnen ook andere zaken dan de studie zelf gemakkelijk besproken worden. Een universitaire opleiding werkt, behalve met docentmentoren, al met studentmentoren. De studentmentoren ontvangen een vergoeding voor hun werkzaamheden en worden vooraf getraind.

De inspectie merkt hierbij op, dat het zaak is dat opleidingen de effectiviteit van de inzet van ouderejaarsstudenten bij de begeleiding van eerstejaars nauwlettend blijven volgen.

Programmatische aansluiting met de vooropleiding

Een bevorderende factor voor rendement in het eerste bachelorjaar is een goede programmatische aansluiting met de vooropleiding. Samenwerkingsverbanden met toeleverende scholen dragen daaraan bij.

Ook het beoordelingskader van de NVAO verlangt onder het facet instroom, dat het programma van een opleiding in vorm en inhoud aansluit bij de kwalificaties van instromende studenten.

Wetenschappelijke opleidingen richten zich vooral op de aansluiting met het vwo. De aansluiting van wo-opleidingen op propedeuseprogramma's van aanverwante hbo-opleidingen komt echter minder goed uit de verf, terwijl bekend is dat studenten die via die route instromen, vaker uitvallen.

Hbo-opleidingen richten zich vooral op de aansluiting op de havo. Daarnaast geven ze vorm aan verkorte trajecten voor instromers uit het mbo (en het vwo). Sommige opleidingen zoeken daarbij bewust naar de beste oplossing. Een opleiding hbo-V heeft geprobeerd de opleidingsduur te verkorten, omdat het mbo-veld vond dat

het korter kon. Maar studenten deden er toch drie jaar over. Omdat de opleiding de verwachtingen van studenten niet kon waarmaken, heeft men besloten de opleidingsduur weer te verlengen.

Vroegtijdige signalering van achterstand en deficiëntieprogramma's

Opleidingen met een lagere uitval vinden een bindend studieadvies als selectie-instrument op zichzelf niet voldoende, en zorgen voor meer voorzieningen vooraf. Zo is een vroegtijdige signalering van achterstand bij studenten van belang, enerzijds om hen een deficiëntieprogramma aan te kunnen bieden, anderzijds om hen op te roepen voor een exitgesprek zodat zij snel kunnen overstappen naar een beter passende opleiding. Een lid van een College van Bestuur stelt dat aan zijn instelling alles erop gericht is om de student 'onder de kerstboom' tot zelfinzicht te brengen.

Om problemen vroegtijdig te kunnen signaleren, delen sommige opleidingen het eerste jaar in vier kortere periodes in (het bloksysteem). In de eerste periode moeten studenten dan al enkele, voor de opleiding representatieve, tentamens afleggen.

Een wo-opleiding Economie heeft het bloksysteem ingevoerd, in plaats van het universiteitsbrede semestersysteem. Het eerste bestaat uit vijftien studiepunten ofwel ECTS (European credit transfer system) waarin drie vakken worden gegeven. Na ieder blok is er een tentamenperiode waarin de vakken uit het blok worden getentamineerd. Halverwege een blok worden er voor veel vakken tussentoetsen afgenomen, zodat studenten al na een week of vier weten hoe de studievoortgang is.

Zowel in het hbo als in het wo melden opleidingen dat instromende studenten deficiënties vertonen op het gebied van Nederlandse taal. De overheersende mening bij opleidingsvertegenwoordigers is dat het eindniveau van het voortgezet onderwijs op dit punt te laag is. Sommige opleidingen verweven daarom in het curriculum taalvaardigheidselementen, andere bieden aparte deficiëntieprogramma's aan. Ook wordt het aanbod wel centraal binnen de instelling verzorgd door een Talencentrum.

Twee hbo-opleidingen (SPH en een Pabo) met hoge opbrengsten signaleren dat er taalproblemen voorkomen bij de instromende, overwegend autochtone studenten. Deze opleidingen nemen diagnostische toetsen af en besteden vooral in het eerste jaar veel aandacht aan Nederlandse taal (goed rapporteren, een presentatie geven en dergelijke). Ook andere hbo-opleidingen, onder andere in de technische sector, geven aan dat taalondersteuning voor alle studenten (niet alleen allochtone) in het eerste jaar nodig is.

Ook in het wetenschappelijk onderwijs is er voor sommige studenten een deficiëntieprogramma op het gebied van Nederlandse taal nodig. Een Rechten-opleiding laat iedere eerstejaarsstudent een taaltoets maken. Studenten met onvoldoende resultaten worden verwezen naar het Talencentrum om hun deficiënte kennis bij te spijkeren. Studenten zijn hier echter vrij in en worden niet gesanctioneerd, als zij aan dit verzoek geen gehoor geven.

Opleidingen, met name in de technische en economische sector in hbo én wo, melden deficiënties op het gebied van rekenen/wiskunde bij instromende studenten. Zij zien zich genoodzaakt het gebrekkige niveau aan te pakken. Misschien niet geheel toevallig, sprak de inspectie met geaccrediteerde opleidingen, die in visitatierapporten waren beoordeeld als opleidingen met een 'pittig programma' (Chemische Technologie) of een 'hoog theoretisch niveau' (Algemene Economie). Deze opleidingen vragen veel van hun studenten. Mogelijk leidt dit tot uitval en studievertraging. De hbo-opleiding Chemische Technologie met lage opbrengsten neemt momenteel een scala aan maatregelen om het rendement van de opleiding te verhogen, waaronder het langzaam opbouwen van het abstractieniveau bij wiskunde.

Een hbo-opleiding Chemische Technologie met lage opbrengsten neemt de volgende maatregelen:

'Er zijn sinds 2002 maatregelen genomen om het rendement van Chemische Technologie te verbeteren. De belangrijkste maatregelen zijn:

- *Men heeft binnen het cluster Chemistry rendementsdoelstellingen geformuleerd en men is bezig een sterke bachelor te definiëren.*
- *De opleiding kende een pittig programma; het is beter studeerbaar gemaakt.*
- *Er wordt niet te snel een hoog abstractieniveau (met name bij wiskunde) aangebracht, maar dit wordt langzaam opgebouwd. De propedeuse is afgestemd op havisten.*
- *Er worden meer attractieve werkvormen in het onderwijs gehanteerd.*
- *Het beroepsbeeld van "procestechnoloog" wordt zo duidelijk mogelijk neergezet in de voorlichting en in het begin van de opleiding.*
- *De studiebegeleiding is versterkt.*
- *Met een roc is een aansluitingsprogramma ontwikkeld. Vanaf februari 2009 is er een doorstroomtraject voor mbo-studenten in de avonduren. De gap tussen mbo en hbo ligt meestal op het vlak van wiskunde, scheikunde en statistiek.'*

Genoemde wo-opleiding Algemene Economie biedt ter oplossing van de problemen het vak wiskunde in de propedeuse niet meer alleen in twee onderwijsblokken aan, maar als een lint door het gehele programma. En dat lijkt volgens de opleiding het gewenste effect te hebben. Deze opleiding koppelt haar ervaringen met het gebrekkige wiskundeniveau van 6-vwo'ers, onder meer via samenwerkingsverbanden met vo-scholen, terug. Desondanks vindt de opleiding dat het wiskundeniveau een landelijk probleem blijft.

Een bepaalde groep hbo-studenten, voornamelijk uit het mbo, stroomt in met deficiënties op het gebied van studeervaardigheden. Een hbo-opleiding SPH met hoge opbrengsten schenkt aan dit tekort speciale aandacht. Mbo-studenten die via de verkorte route instromen in het tweede jaar van de opleiding krijgen daarom een extra programma aangeboden.

De studenten aan een universitaire economiefaculteit ontvangen na het eerste onderwijsblok per brief een preadvies, vooruitlopend op het bindend studieadvies aan het einde van het eerste jaar. Daarin wordt hen gewezen op de mogelijkheid om een (faculteitsbrede) studievaardigheidstraining te volgen. Deze faculteit is van

mening dat de student op eigen initiatief de studieadviseur of de training moet benaderen. Dit gebeurt echter te weinig.

Een gemeenschappelijke propedeuse

Als aanverwante opleidingen binnen een faculteit gemeenschappelijke propedeuseprogramma's aanbieden, krijgen studenten meer tijd zich te oriënteren op de studie en blijft de mogelijkheid van switchen bestaan, met behoud van behaalde studiepunten. Het definitieve keuzemoment voor studenten wordt op die manier uitgesteld tot het einde van het eerste jaar. Switchen is dan een positieve, bewuste keuze en leidt in de meeste gevallen uiteindelijk wel tot een bachelordiploma. Instromende rechtenstudenten kiezen bijvoorbeeld vaak voor Strafrecht, maar ontdekken tijdens het eerste jaar hun belangstelling voor een andere juridische opleiding, zoals Fiscaal Recht, en kunnen dan nog zonder kleerscheuren switchen. Ook studenten van opleidingen als Chemie/Chemische Technologie en Economie profiteren van een brede propedeuse.

Wo-Economie:

'De opleidingen Economie binnen de faculteit kennen een gemeenschappelijke propedeuse: Algemene Economie, Fiscale Economie en Bedrijfseconomie.

Studenten kunnen daardoor in het tweede studiejaar zonder tijdverlies verder gaan met een andere economiestudie dan waarvoor zij zich aanvankelijk hadden ingeschreven. Omgekeerd stromen er in het tweede jaar ook studenten in, die aanvankelijk bij een van de andere economieopleidingen binnen de faculteit stonden ingeschreven. Door dit wederzijds "overstappen", studeert er uiteindelijk een andere groep studenten af, dan aanvankelijk aangemeld was voor de propedeuse, zónder dat er ook daadwerkelijk sprake is van uitval of switchen tussen opleidingen.

Een reden voor studenten om over te stappen van Algemene Economie naar Fiscale Economie is dat Fiscale Economie een 6-vwo'er vaak nog weinig zegt. In het eerste, gemeenschappelijke jaar komen sommige studenten er dan bijvoorbeeld achter dat zij liever Fiscale Economie gaan volgen. Evenzo is er ieder jaar een aantal studenten dat overstapt van Algemene Economie naar Bedrijfseconomie, omdat het grote geld dat na deze studie verdiend kan worden, blijft lonken. Evenzo stappen studenten om gelijksoortige redenen over van BE en FE naar Algemene Economie.'

Sommige universiteiten richten zich zelfs op het stroomlijnen van het grensverkeer tussen faculteiten, zodat studenten soepel en zonder verlies van studiepunten kunnen overstappen tussen bijvoorbeeld Econometrie en Algemene Economie.

Faculteiten en instellingen met een hoog rendement hebben in het algemeen ook meer waardering voor een brede bachelor in plaats van voor smalle, specialistische opleidingen. Dit is geen vanzelfsprekendheid. Een faculteit Letteren en Geesteswetenschappen meldt dat er recent een task force is gestart om een discussie te voeren over de verbreding. Men heeft, in navolging van ontwikkelingspsychologisch gedachtegoed, gekozen voor de opzet van een brede propedeuse. Deze helpt studenten om beter zicht te krijgen op hun definitieve studiekeuze. Binnen genoemde faculteit heeft deze maatregel wel geleid tot discussie. Sommigen vrezen dat het behaalde eindniveau van taalbeheersing zal lijden onder de brede propedeuse. Het

faculteitsbestuur is echter van mening dat de bachelor aan studenten een brede vorming dient te bieden, waarna de master een specifieke invulling krijgt.

Inleidende, realistische programmaonderdelen

Het is van groot belang dat het programma van het eerste jaar representatief is voor de gehele opleiding, in zwaarte en inhoudelijke oriëntatie. Een hogeschool streeft er zelfs naar om al in de eerste drie maanden de student een realistisch beeld te verschaffen van de opleiding en het toekomstige beroep, om eventuele uitval zo vroeg mogelijk te doen plaatsvinden. Dit betekent dat veel beroepsgerelateerde vakken en projecten in de eerste drie maanden geprogrammeerd zijn.

Ook een vroege confrontatie met het beroep bevordert dat de juiste student snel op de juiste plek terecht komt. Er zijn hbo-opleidingen die hun studenten vaak al vóór de herfstvakantie de eerste stages laten lopen. Ook deze aanpak helpt studenten om een realistisch beeld van de opleiding te verkrijgen en hun studiekeuze snel te heroverwegen.

Wel melden opleidingen dat de routing van de stages zorgvuldig moet worden gekozen, om teleurstelling bij stagiaires te voorkomen.

Hbo-Verpleegkunde:

'Bij Verpleegkunde is de realisering van de landelijk afgesproken competenties gedurende de stages niet zonder problemen. Zorginstellingen willen veelal dat studenten de verpleegkundige basishandelingen eerst leren verrichten, alvorens zij andere taken kunnen gaan oppakken. De opleiding sluit enerzijds hecht aan bij het werkveld, maar vraagt anderzijds op het gebied van competentieontwikkeling meer van studenten dan de ziekenhuizen. Om teleurstelling bij studenten zo veel mogelijk te beperken wordt aandacht gegeven aan de stagerouting (bijvoorbeeld beginnen in een verpleeghuis). Belangrijk is dat studenten in beginsel niet worden ingezet als extra kracht.'

Een Pabo met hoge opbrengsten gaat voorzichtig om met haar mannelijke studenten. Ze vindt het verstandig hen in de eerste stage niet te laten beginnen bij kleuters. Om het rendement te verbeteren geeft een lerarenopleiding Aardrijkskunde met lage opbrengsten studenten de mogelijkheid eerder stage te lopen.

Deeltoetsen

Opleidingen met hoge opbrengsten hebben het systeem van 'ongelimiteerd herkan- sen' afgeschaft. Ze hebben voor alle cursussen deeltoetsen ingevoerd. Studenten krijgen zo minimaal eenmaal per cursus tussentijds feedback op hun resultaten en kunnen zichzelf zonodig bijsturen. Deelname aan een inhaal- of reparatietoets is eenmalig. Dit toetssysteem stimuleert dat studenten vanaf het begin van de cursus regelmatig studeren.

Wo-Sociale Geografie met hoge opbrengsten:

'Stijging van de rendementen wordt toegeschreven aan het feit dat in het universitaire onderwijsmodel het aantal toetsherkansingen beperkt is. Er is een permanente toetsing door deeltoetsen. De cijfers mogen elkaar compenseren. Aan het einde van ieder blok is er een reparatiemogelijkheid als het cijfer daarvoor toereikend is, dat wil zeggen tenminste een 4. Behalve dat er werd overgegaan op permanente toetsing, werden voor studenten herkansingsmogelijkheden gecreëerd op ongunstige momenten, zoals in de elfde en

laatste week van ieder blok. Als men niet zou behoeven te herkansen zou men vrij zijn. De verwachting is dat het minimumcijfer wordt verhoogd tot een 5.'

Ook andere instellingen, faculteiten en opleidingen streven naar een verbeterd studierendement door middel van de invoering van deelttoetsen. Men wil ook andersoortige toetsen inzetten om zowel kennis, als academische vaardigheden te kunnen toetsen. Doelmatig toetsen en het terugbrengen van het aantal toetsen heeft als bijkomend voordeel dat docenten daar minder tijd aan kwijt zijn.

Aan een faculteit Natuur en Techniek van een hogeschool sorteert een bepaalde maatregel ten aanzien van tentamenrendementen een positief effect. Bij een tentamenuitslag van minder dan 75 procent geslaagden, onderzoekt het docententeam wat er aan de hand is. Docenten leggen aan elkaar verantwoording af over de oorzaken van de uitslag. Dit werkt stevig door in de slaagpercentages, zonder dat de lat lager wordt gelegd.

Niveaudifferentiatie

Niveaudifferentiatie in werkgroepen, ingedeeld op basis van behaalde resultaten van eerstejaars, kan een oplossing zijn om de 'zesjescultuur' in het hoger onderwijs te doorbreken en de betere studenten aan hun trekken te laten komen.

Een wo-opleiding Rechtsgeleerdheid met hoge opbrengsten deelt werkgroepen in op basis van behaalde resultaten van eerstejaars:

'In het academisch jaar 2006-2007 zijn voor het eerst na afloop van het eerste semester de werkgroepen opnieuw ingedeeld aan de hand van de in het eerste semester behaalde resultaten. Het besluit tot herindeling vloeit voort uit de strategische doelstelling van het departement de kwaliteit van de bacheloropleiding te bevorderen door (a) het aanbieden van onderwijs op maat en (b) studenten zo snel mogelijk op geschiktheid voor de opleiding te selecteren. Door studenten te verdelen aan de hand van het aantal behaalde studiepunten in het eerste semester van de opleiding, ontstaat de mogelijkheid tot onderwijsdifferentiatie tussen werkgroepen. Bij de positieve groepen kan meer de diepte worden ingegaan, bij de twijfelgroepen wordt de stof meer uitgelegd en is meer expliciete aandacht voor studievaardigheden.

De invoering van niveaudifferentiatie heeft een gunstig effect op de studieprestaties. Deze regeling is arbeidsintensief en heeft nogal wat weerstand opgeroepen. In het bijzonder wordt de regeling door runner up-(twijfel)groepen en vooral de 'negatief advies'-groepen als stigmatiserend ervaren. Het beleid is echter effectief gebleken in het motiveren van de redelijke en de betere studenten. Het departement acht het bij dergelijk grote groepen hoger onderwijs een kwestie van professionaliteit in het onderwijs om onderscheid te durven aanbrengen, in plaats van eenheidsworst aan te bieden.'

4.4.3 In latere jaren van de bachelor

Continuering van een intensieve, persoonsgerichte studiebegeleiding

Ook na het eerste bachelorjaar is continuering van een intensieve, persoonsgerichte studiebegeleiding een bevorderende factor voor het rendement. Vaak valt er voor studenten een gat tussen het eerste en tweede studiejaar. Na het eerste jaar is het tutoraat vaak minder intensief of helemaal afwezig. Opleidingen gaan in het

algemeen uit van de zelfstandigheid van de ouderejaarsstudent, maar de praktijk blijkt weerbarstig.

Begeleiding bij keuzes gedurende de studie voorkomt dat studenten gaan 'zwemmen'.

Hbo-Sociaal-Pedagogische Hulpverlening:

'Bij SPH kunnen studenten pas in het tweede en vierde jaar kiezen. In het tweede jaar is dat tien ECTS; in het vierde jaar 45 ECTS. In totaal gaat het dus om 55 ECTS binnenschools. Kiezen vinden studenten namelijk niet altijd prettig wegens de beperking die aan kiezen inherent is. Ze weten ook niet altijd goed te kiezen. Ze kijken vaak naar wat vrienden of vriendinnen doen en niet naar wat past bij hun leerdoelen en portfolio. Competentiegericht onderwijs vergt dat studenten goed reflecteren. Maar dat doen zij niet vanzelf. Daar moet een opleiding grote druk op zetten. SPH liet studenten voorheen heel zelfstandig werken, maar heeft een ommezwaai gemaakt naar meer sturend en duidelijk projectonderwijs.'

Een opleiding Rechtsgeleerdheid met hoge opbrengsten treft verschillende maatregelen op het gebied van keuzebegeleiding en -voorlichting, namelijk:

- studievoorlichtingsbijeenkomsten op strategische momenten in het jaar ter voorbereiding op de keuzes die studenten in de bachelorfase moeten maken (over minors, de voorbereiding op de masters et cetera);
- extra inloopsprekuren van studieadviseurs tijdens inschrijfperiodes over vakkeuzes en studieplanning;
- planningsformulieren en informatiebrochures ter ondersteuning van het keuzeproces.

Het derde jaar kent ook een struikelvak: de bachelorthesis. Begeleiding door (beschikbare) docenten bij de afronding van de bachelorthesis is volgens opleidingen dan ook een bevorderende factor voor rendement. De thesis is de *proof of the pudding*; studenten moeten zelf een probleemstelling formuleren en uitdiepen. Dit vergt veel van hun zelfstandigheid. Ondanks dat studenten in de bacheloropleiding vaker papers schrijven, lopen ze bij de thesis studievertraging op. Ook een duidelijk tijdpad met een strakke planning leidt volgens opleidingen tot minder studievertraging.

Een Wo-opleiding Rechtsgeleerdheid met hoge opbrengsten pakt de begeleiding bij het afstudeerwerk als volgt aan:

'Een bekend verdragingsmoment in de studie is het afstudeerwerk. Dit is aangepakt door de begeleiding bij het afstudeerwerk in het stramien van een cursus te passen waarvoor studenten zich inschrijven en strikt toe te zien op start, tussentijdse inlevermomenten, feedback en de presentatie van het eindresultaat. Begeleiding vindt plaats in werkgroepen van maximaal 25 studenten. De cursus wordt gewoon binnen één onderwijsperiode afgerond. Vertraging aan het eind van de studie is hierdoor geminimaliseerd.'

Bij stagelopende studenten slaat de twijfel nogal eens toe. Goede stagebegeleiding voorkomt daarom uitval in latere jaren. Ook is het van belang dat opleidingen proberen te voorkomen dat stagiaires teveel uren gaan werken. Dit risico treft bijvoorbeeld de lerarenopleidingen, vanwege personeelstekorten op stagescholen.

Motivatieverhogende programma's en keuzeruimte

Motivatieverhogende programma's en keuzeruimte voorkomen uitval van studenten (aan de bovenkant) die te weinig worden uitgedaagd en gemotiveerd. Studenten raken gemotiveerd als zij tijdens hun opleiding al authentieke taken kunnen uitvoeren, zoals meelopen in onderzoek.

Opleidingen met hoge opbrengsten bieden al hun studenten een relatief grote profileringsruimte, tot wel 45 ECTS, waarbinnen studenten keuzevrijheid hebben. Minors kunnen niet alleen binnen de eigen faculteit, maar ook in andere faculteiten worden gevolgd. Studenten kunnen zo het door hen gewenste pad volgen.

Een universitaire opleiding Economie met hoge opbrengsten biedt binnen de profileringsruimte structuur aan in de vorm van 'grote minors' en 'trajecten'. Een 'grote minor' is een samenhangend pakket van vakken dat speciaal is ontwikkeld voor economiestudenten en waarin economie gecombineerd wordt met een tweede discipline. Een 'traject' is een combinatie van vier samenhangende economische keuzevakken. Studenten kunnen de profileringsruimte vrij invullen, maar ook een grote minor en/of een traject volgen.

Een andere universiteit meldt dat studenten een minor of een zelf samengesteld pakket kunnen volgen, maar dat de examencommissie in dit laatste geval het pakket moet toetsen en goedkeuren.

Eerder signaleerde de inspectie dat 'zwemmen' van studenten door onvoldoende keuzebegeleiding een reëel risico is en dat opleidingen daarop bedacht moeten zijn.

Veel opleidingen kennen intussen een *honours programme*, *masterclass* of 'topklas' om goede studenten te behouden en te motiveren. Studenten worden toegelaten na selectie.

Wo-Rechtsgeleerdheid:

'Vanaf het tweede jaar kunnen studenten deelnemen aan de Topklas van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Maximaal 25 studenten die in het eerste jaar goede studieresultaten hebben behaald, mogen hieraan deelnemen. De Topklas betreft een verdieping op de opleiding en is faculteitspecifiek. De universiteit kent daarnaast nog het honours programme.

Veel studenten volgen ook nog uit zichzelf vakken bij nevenopleidingen. Of ze doen een extra stage naast hun afstuderen, dan wel vervullen een kleine onderzoeksbaan, waardoor zij voldoende in aanraking komen met het toekomstige werkveld. Fiscaal juristen zijn gewild in het werkveld; veel studenten komen dan ook in aanmerking voor een stage in het buitenland en/of zijn voor het afstuderen al in dienst getreden bij een bedrijf.'

Een universitaire bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid met hoge opbrengsten kent een 'regeling extra vak'. Een student kan zich per periode voor maximaal vijftien ECTS aan cursussen uit het onderwijsaanbod inschrijven. Een verzoek tot inschrijving wordt gehonoreerd als de studieprestaties aantonen dat de student méér dan de nominale studielast aankan. Intenties van de student zijn niet genoeg. Deze wijze van monitoren van studievoortgang en belonen van goed gedrag en resultaten werpt zijn vruchten af, aldus deze opleiding.

De inspectie onderstreept dat het bij veeleisende programma's belangrijk is dat een opleiding eerst beoordeelt of een student de extra studielast eigenlijk wel aankan. Dit geldt ook voor deelname aan extracurriculaire activiteiten.

Een brede bachelor (eindniveau)

In de casestudies kenmerkt één instelling met hoge opbrengsten zich door een hoge waardering voor bacheloropleidingen met een eindniveau, waaruit een brede (multidisciplinaire) oriëntatie blijkt. Deze instelling onderkent dat (wetenschappelijke) doorbraken vaak op het conto staan van mensen die over de grenzen van hun eigen vakgebied heen durfden te kijken. De vraag die deze brede bachelor oproept, getuige enkele visitatierapporten, is wanneer een afgestudeerde nog bijvoorbeeld een natuurkundige of een sociaal geograaf kan worden genoemd. Immers, de verbreding gaat ten koste van de specialisatie van de opleiding. Maar de visitatiecommissie oordeelde in deze gevallen uiteindelijk toch positief over het gerealiseerde niveau van deze opleidingen.

Duidelijk pluspunt is dat deze instelling, die een brede academische vorming waardeert, haar studenten meer vrijheidsgraden kan bieden. Zo kan een student afstuderen als bachelor Natuurkunde met het accent op abstracte vakken, maar desgewenst ook met het accent op meer praktische vakken, zoals dataverzameling. Een student Sociale Geografie kan het accent leggen op verschillende disciplines, zoals Economie of Ontwikkelingsstudies.

Een student heeft zo ook meer mogelijkheden om in de bachelor voor te sorteren voor een gewenste master. Een student Rechten bijvoorbeeld kan zichzelf door middel van een minor in de bachelor Bestuurskunde goed kwalificeren voor een master Bestuurskunde. Door op die manier voor te sorteren wordt een eerder gemaakte keuze een student niet noodlottig.

Deze algehele, brede erkenning van de waarde van behaalde studiepunten bevordert aantoonbaar de studievoortgang en uiteindelijk ook het diplomarendement.

4.4.4 Continue kwaliteitszorg opleiding

In het kader van continue kwaliteitszorg treffen opleidingen in de casestudies maatregelen ter verhoging van het diplomarendement. Het algemene beeld in de casestudies is dat instellingen in de praktijk een zware verantwoordelijkheid voor rendementsbeleid en sturing op rendement beleggen op faculteitsniveau, vervat in managementafspraken tussen College van Bestuur en faculteitsdirecteur. Opleidingen geven hieraan uitvoering, op basis van managementafspraken tussen faculteitsdirecteur en opleidingsdirecteur.

Verwezen wordt verder naar het onderwerp 'sturen op rendement' in de hiernavolgende paragraaf over instellingsgebonden succesfactoren.

Een universitaire opleiding Economie met hoge opbrengsten richt zich in haar kwaliteitszorg expliciet op rendement:

'Gezien de hoogte van de diplomarendementen richt de opleiding zich op stabilisatie van het huidige diplomarendement, onder andere door continue kwaliteitszorg op cursus- en curriculumniveau waarbij bijvoorbeeld wordt gekeken naar aansluiting met andere vakken en vakrendementen. Aanvullende maatregelen zijn getroffen, zoals een entreetoets bij het eerstejaarsvak Wiskunde waarbij onvoldoende presterende studenten in projectgroepen worden geplaatst voor extra onderwijs en hernieuwde aandacht voor het toetsingsbeleid.'

Een opleiding met hoge opbrengsten benadrukt de belangrijke rol van studenten in het onderwijskwaliteitssysteem. Studenten hebben het recht op advies middels de opleidingscommissies bij de opstelling van de onderwijs- en examenregeling. Ook zijn er enkele keren per jaar speciale bijeenkomsten van opleiding en studenten buiten de opleidingscommissie om, waarin evaluerend over het curriculum van de opleiding wordt gesproken.

Kwaliteitszorg van opleidingen is ook een van de beoordelingsaspecten uit het accreditatiekader van de NVAO. Het accreditatiekader geeft de volgende richtlijn: 'De opleiding dient periodiek geëvalueerd te worden, mede aan de hand van toetsbare streefdoelen. Voorts dienen de uitkomsten van deze evaluatie de basis te vormen voor aantoonbare verbetermaatregelen die bijdragen aan de realisatie van de streefdoelen.'

De inspectie signaleert echter dat de NVAO daarbij de relatie met onderwijsrendement minder expliciet legt. Onderwijsrendement is immers ook een zelfstandig beoordelingsaspect. Bij enkele opleidingen met een zeer hoge uitval ten opzichte van het landelijk gemiddelde vraagt de inspectie zich af of het programma van de opleiding niet té pittig is. Het lijkt erop dat tijdens de accreditatieprocedure opleidingen met een zwaar programma (bijvoorbeeld een hoog theoretisch gehalte) kunnen rekenen op een positieve beoordeling. Hier ligt dan de nadruk op (internationale) excellentie, zonder dat er een relatie wordt gelegd met studeerbaarheid en uitvalcijfers. Beide elementen zijn belangrijk, maar de inspectie vraagt zich af waar in de accreditatie de balans ligt.

4.5 Instellingsgebonden factoren die bijdragen aan een hoog rendement

4.5.1 Beleid van Colleges van Bestuur

Centraal en integraal beleid van het College van Bestuur

De casestudies wijzen erop dat een zekere centralisatie in het beleid van het College van Bestuur bijdraagt aan verhoging van het rendement. Centralisatie in instellingsbeleid komt met name ten goede aan een *corporate identity*, waarbij in de instellingscultuur de gezamenlijke waardering voor een bepaald onderwijsconcept tot uitdrukking komt. Centrale sturing draagt ook bij aan een instellingsbrede standaardisering in het curriculum van alle opleidingen, wat onnodige studievertraging voorkomt (zie hierna). Het CvB stelt, in het algemene belang van goed onderwijs aan alle studenten, door centrale sturing duidelijke grenzen aan de door de professionals gekoesterde vrijheid.

De casestudies wijzen er ook op dat het voeren van integraal beleid door het CvB bijdraagt aan verhoging van het rendement van een instelling. Onderdelen worden in samenhang gezien. Bij deze instellingen gaat het niet om een groslijst van op zichzelf staande maatregelen (voorzieningen), maar om een integraal pakket op basis van een omvattend concept.

Zo'n centraal gedreven invoeringsproces van een omvattend onderwijsconcept is een kwestie van lange adem en vergt een groot bestuurlijk en innovatief ver-

mogen van het CvB. Een CvB voerde, ter verhoging van de kwaliteit, een nieuw onderwijsmodel in op basis van een richtlijn onderwijs. Het bepaalde dat alle onderwijsprogramma's van de nieuwe bachelor-masteropleidingen aan de universiteit moesten voldoen aan die richtlijn. De gewenste inrichting van het onderwijs moest vervolgens in de onderwijs- en examenregelingen van de opleidingen worden opgenomen. Om dit te bereiken haalde het CvB bepaalde bevoegdheden bij decanen weg. De invoering ging dus met tamelijk harde hand. Het CvB stak daarbij de nodige energie in de invoering van dit model tot op de werkvloer.

Een CvB van een instelling met hoge opbrengsten blijft continu reflecteren, innoveren en verbetermaatregelen treffen. Het werk is nooit af, zoals de volgende passage illustreert.

Het CvB van een universiteit met hoge opbrengsten schetst het volgende continue innovatieproces:

'Cijfers van de vereniging van universiteiten wijzen uit dat het landelijk gemiddelde bachelorrendement na vier jaar uitkomt op 37 procent, terwijl deze universiteit al 58 procent realiseert. Desondanks vindt het CvB dat bestuur en management van de universiteit moeten blijven evalueren en "sjorren" om tot verdere verbeteringen te komen. Het is echter niet somber gestemd en denkt dat het wel degelijk mogelijk is om "winst" te boeken.

Een aantal zaken is namelijk nog voor verbetering vatbaar:

- *Het tutoraat werkte niet helemaal zoals uitgedacht. Sommige studenten hadden geen tutor. Ook was de rol van de tutor niet altijd duidelijk, onder meer in relatie tot die van de studieadviseur.*
- *Het commitment van studenten is niet altijd voldoende. De vraag is vervolgens hoe dat te verhogen. Door toetsing centraler te stellen? Door de student authentieke taken te laten uitvoeren, zoals meelopen in onderzoek? Door de student meer te betrekken in de realiteit die hem na de studie te wachten staat?*
- *18 procent van de studenten voelt zich onvoldoende uitgedaagd. Pogingen daar iets aan te doen, leiden niet altijd tot succes. Zo hebben de faculteiten voorgesteld in het kader van toetsing een herkansing voor een student pas mogelijk te maken, indien hij voor alle deeltaetsen het gemiddelde beoordelingscijfer 5 in plaats van een 4 heeft behaald (de zogenaamde conditionele herkansing). De studenten in de Universiteitsraad (die zelf vaak heel getalenteerd zijn) hebben dit voorstel echter tegengehouden.*
- *De mobiliteit over de grenzen van de faculteit heen, van belang voor de multidisciplinariteit, is minder groot dan verwacht. Om de mobiliteit te faciliteren en onderlinge verrekeringen met verschillende tarieven te voorkomen, is studiepuntfinanciering ingevoerd. Docenten gaan zich daardoor realiseren dat wat zij doen, aan geld gekoppeld is. Die studiepuntfinanciering is thans een parameter in het universitaire verdeelmodel.*
- *Ook het instrument "selectie" moet hier genoemd worden. Daaraan zitten verschillende kanten. Sommige opleidingen vinden selectiegesprekken zeer renderend. Bij bijvoorbeeld Liberal Arts and Sciences vindt men matchinggesprekken nodig. Ook de directeur van de opleiding Recht en Bestuur (zevenhonderd studenten) wil snel het kaf van het koren scheiden. Maar kleine opleidingen zijn blij met elke student. Het CvB constateert dat een bij een opleiding aanwezig overschot of tekort aan studenten van invloed is op de neiging om tot selectie over te gaan.'*

Sturing op rendement

Managementafspraken over verhoging van het rendement, dragen bij aan realisering daarvan. De CvB's uit de casestudies zijn allen doordrongen van de noodzaak van sturing op rendement, niet in de laatste plaats uit financieel belang. Rendementsafspraken vormen onderdeel van de planning- en controlcyclus in het kader van hun interne kwaliteitszorgsysteem. CvB's geven binnen de kaders van het managementcontract meer of minder ruimte aan hun faculteiten om het rendementsbeleid verder uit te werken en goede oplossingen te bedenken voor geconstateerde knelpunten bij opleidingen.

Een hogeschool met hoge opbrengsten beschrijft hoe deze stuurt op rendement:

'De hogeschool heeft een planning- en controlcyclus. Aan het einde van het jaar wordt het behaalde rendement geëvalueerd. Medewerkers op de verschillende niveaus worden aangesproken op resultaten. Deze cyclus wint aan belang voor het denken over rendement. Zo spreekt het CvB de clusterdirecteuren aan op het behaalde rendement. Een directeur maakt binnen zijn cluster afspraken met de hoofden van afdelingen. Zij maken een 'teamplan'. Vervolgens worden met docenten resultaatafspraken gemaakt, bijvoorbeeld over het te behalen aantal studiepunten van studenten. In functionerings- en beoordelingsgesprekken met docenten worden behaalde resultaten teruggekoppeld. Door al deze afspraken zijn betrokkenen zich meer bewust geworden van het belang van rendement. Dit belang is ook financieel.'

Aan een universiteit voert het CvB jaarlijks overleg met de faculteitsbesturen en hanteert daarbij vier 'stuurkaarten'. Er zijn stuurkaarten op het gebied van onderwijs, onderzoek, personeel en financiën. De stuurkaart voor onderwijs bevat onder meer streefcijfers, die met de faculteiten zijn afgesproken. De faculteiten formuleren de streefcijfers zelf; het CvB keurt de cijfers goed. Faculteiten voelen zich zo meer eigenaar van die streefcijfers en vertonen meer commitment. Het CvB stuurt vervolgens op het ambitieniveau van de faculteiten, als de streefcijfers lager zijn geformuleerd dan bij vergelijkbare faculteiten of opleidingen.

Welk soort cijfers gebruiken CvB's? De hbo-instellingen hanteren tot op heden vooral het vijfjaarsrendement van opleidingen. Met behulp van de cijfers die de HBO-raad verstrekt, kan elke opleiding haar rendement afzetten tegen dat van vergelijkbare opleidingen. Het is gangbaar om dat ook te doen. Ook de VSNU voorziet instellingen van cijfers, waarbij het accent ligt op het rendement onder de vwo-instromers die zich na één jaar herinschrijven voor dezelfde opleiding. Meerdere CvB's benadrukken, mede in reactie op de cijfers van de inspectie, dat men cijfers altijd voorzichtig moet hanteren, omdat er verschillen zijn tussen diverse bronnen. Definities en meetmomenten wijken onderling af. Dit is een belangrijke reden voor CvB's om vooral de eigen cijfers te gebruiken.

Hoe vertalen instellingen hun ambities in streefcijfers? De streefcijfers die instellingen en opleidingen in de casestudies hanteren lopen zeer uiteen.

Rode draad is echter wel dat men zich niet wil committeren aan streefcijfers voor een propedeuserendement. Dit gebeurt onder verwijzing naar de oriënterende, selecterende en verwijzende functie van de propedeuse (Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, art. 7.8).

De inspectie constateert op basis van de casestudies dat elke maatstaf om opleidingen op hun prestaties in het eerste bachelorjaar te beoordelen, momenteel ontbreekt. En dat is een gemiste kans, want zoals paragraaf 4.4 aantoont, zijn er wel degelijk opleidingsgebonden succesfactoren aan te wijzen. Inspanningen tellen!

Welke streefcijfers hanteren instellingen c.q. opleidingen voor het postpropedeuserendement? Instellingen streven naar een zo hoog mogelijk postpropedeuserendement; sommige noemen 85 procent en liefst 100 procent. Een Randstadhogeschool die erkent dat de uitval te hoog is, streeft naar een groei van het vijfjaarsrendement met 10 procent naar 56 procent voor volgend jaar en op termijn naar 70 procent.

Het kwaliteitsaspect onderwijsrendement uit het accreditiekader van de NVAO, vraagt van opleidingen dat zij streefcijfers formuleren in vergelijking met aanverwante opleidingen. Hoe die streefcijfers zich verhouden tot het gemiddelde landelijke onderwijsrendement in het hbo dan wel het wo doet echter niet terzake bij de beoordeling. CvB's zien meestal ook af van algemene streefcijfers omdat opleidingen lastig vergelijkbaar zijn, door verschillen in aard en studentenpopulatie.

De inspectie signaleert dat, zonder landelijke benchmark, iedere groep van opleidingen haar eigen 'comfortzone' zoekt met het risico daarin te blijven steken. Zo presteren voltijdstudenten met een hoofdschrijving aan opleidingen Wijsbegeerte laag, maar omdat deze opleidingen zich niet landelijk behoeven te benchmarken, krijgen ze geen enkele prikkel tot verbetering.

De inspectie signaleert een spanningsveld tussen propedeuse- en postpropedeuserendement (c.q. hoofdfaserendement). Instellingen zoeken naar het juiste evenwicht tussen beide. Enerzijds betekent een soepele selectie in de propedeuse dat het postpropedeuserendement te laag wordt, doordat meer studenten nog in latere jaren uitvallen. Anderzijds betekent een strenge selectie in de propedeuse een hoog postpropedeuserendement. Maar een té strenge selectie betekent ook verlies van studenten en daarmee van financiële middelen.

Een ander spanningsveld dat de inspectie opvalt is dat tussen behoud van hoge kwaliteit en verbetering van het rendement. Opleidingen, zoals hbo-Verpleegkunde, die vanuit de landelijke omgeving strikte eisen aan het eindniveau van afgestudeerden krijgen opgelegd, voelen zich daardoor in een spagaatstand verkeren.

De inspectie verwacht wel dat de meerjarenafspraken tussen OCW en de VSNU respectievelijk de HBO-raad voor de toekomst aan alle instellingen een landelijk kader voor prestatie-indicatoren zullen bieden (zie hierna).

4.5.2 Organisatiecultuur en professionalisering

Een organisatiecultuur met een hoge waardering voor onderwijs

Een organisatiecultuur waarin het geven van goed onderwijs hoog gewaardeerd wordt, draagt bij aan een hoog rendement. Sommige instellingen zetten zich krachtiger in voor de kwaliteit van het onderwijs dan andere. Zij brengen hun hoge waardering voor onderwijs tot uitdrukking door bijvoorbeeld invoering van een doordacht en omvattend onderwijsconcept, maar ook door andere maatregelen in de organisatie. Dit geldt zowel voor hbo-, als voor wo-instellingen.

Maar zeker als het gaat om universitair personeel dat doorgaans carrière maakt door middel van wetenschappelijk (top)onderzoek, is die aandacht voor goed onderwijs van groot belang. In de praktijk komt het onderwijs niet vanzelfsprekend op de eerste plaats. De gedachte dat de combinatie van onderzoek en onderwijs behouden moet blijven, wordt breed gedragen binnen universiteiten. Instellingen die erin slagen een betere balans te vinden tussen onderzoek en onderwijs, en ook hun waardering voor het geven van goed onderwijs tot uitdrukking brengen in de organisatie, behalen hogere rendementen. Deze organisatieculturele factor maakt vooral in het wetenschappelijk onderwijs het verschil.

Blijken van waardering voor goed onderwijs in de organisatie zijn bijvoorbeeld:

- het maximaal inzetten van de lumpsum in het primaire onderwijsproces in plaats van in de overhead;
- functies creëren gericht op verhoging van de onderwijskwaliteit (zoals onderwijshoogleraren);
- het instellen van een centrale 'denktank' die het CvB van adviezen voorziet op het gebied van goed onderwijs in de eigen organisatie;
- het instellen van een aparte, interne toetsingscommissie die opleidingen doorlicht op centrale criteria voor goed onderwijs;
- het entameren van een breed scholingsprogramma op het gebied van didactische competenties voor nieuw én zittend (wetenschappelijk) personeel, en het behalen van deze kwalificaties ook voorwaardelijk stellen voor een verdere carrière aan de instelling;
- het nadrukkelijk hanteren van het beoordelingscriterium 'geven van goed onderwijs' tijdens de functioneringsgesprekken (ook wel genoemd: resultaat- en ontwikkelingsgesprekken) met het personeel.

Een universiteit met hoge opbrengsten geeft op de volgende wijze gestalte aan haar hoge waardering voor onderwijs:

'Docenten zijn meer aan onderwijs gaan doen. De onderwijsinzet van docenten is bevorderd door de invoering van te behalen basis- en senior onderwijskwalificaties en door het creëren van loopbaanperspectief op het gebied van onderwijs. Iedere, vaste docent aan de universiteit heeft zijn verplichte basiskwalificatie onderwijs behaald en van de docenten heeft een groot deel ook zijn seniorkwalificatie onderwijs. Hiervoor wordt de expertise van het universitaire scholingsinstituut ingeschakeld. De wetenschappelijke staf draagt het concept van het universitaire onderwijsmodel.

Sinds een jaar kent de universiteit een aantal 'onderwijshoogleraren' waarmee de universiteit haar waardering voor onderwijs tot uitdrukking brengt. Onderwijs is niet tweederangs ten opzichte van onderzoek.

Tegenwoordig zijn er ook meer gerichte programma's voor docenten, verzorgd door het Centre of Excellence in University Teaching. Zo is er een masterclass voor kwaliteitszorg, waarin docenten bij elkaar worden gebracht om van elkaar te leren. Daarnaast is er een aanvraag ingediend om in het kader van Sirius onderzoek te verrichten naar de voorwaarden voor docenten om onderwijs te verzorgen in excellentieprogramma's. De universiteit heeft zich tot doel gesteld dat iedere opleiding/faculteit een honours programme aanbiedt.'

Professionalisering van docenten

Professionalisering van docenten op het gebied van didactische competenties draagt bij aan een hoog rendement. Kwaliteit van het personeel is ook een van de beoordelingsfacetten van de NVAO. In deze paragraaf wordt in het bijzonder aandacht besteed aan professionalisering van wetenschappelijke docenten.

De regeling voor de basiskwalificatie onderwijs (bko), begin 2008 ondertekend door alle universiteiten, biedt het landelijke kader voor de professionalisering van wetenschappelijk personeel. De invoering van de ambities uit dit convenant verloopt op verschillende manieren. Sommige universiteiten beginnen uit pragmatische en budgettaire overwegingen met de professionalisering van alleen nieuwe docenten met een tijdelijk contract met uitzicht op een vast dienstverband.

Een universiteit die maar weinig nieuw personeel kan aantrekken, meldt dat ongeveer tien docenten aan het tweejarige bko-traject deelnemen. Weliswaar is de bko speerpunt geworden in het HRM-beleid van de universiteit, is het voorwaarde voor aanstelling in vaste dienst en wordt het gevolgd in de resultaat- en ontwikkelingsgesprekken, maar de impact is dus vooralsnog bescheiden. Deze universiteit gaat ervan uit dat docenten die al langer doceren de benodigde ervaring al hebben, waardoor de bko voor hen overbodig is. Het College van Bestuur van deze universiteit verwacht overigens zeker wel een positief effect van de bko op het studiesucces van studenten.

Een ander CvB dat ook een start heeft gemaakt met de universiteitsbrede implementatie van de bko (óók als prestatie-indicator), ziet echter geen direct effect van de bko op studiesucces. Beginnend docenten krijgen aan deze instelling een éénjarig bko-traject. Ondanks de scepsis over het effect, is het CvB van opvatting dat ook docenten in het wetenschappelijk onderwijs, net als in andere onderwijssoorten, onderwijsvaardigheden dienen te bezitten: 'Je wordt niet als universitair docent geboren.' Als belangrijke manieren om te professionaliseren noemt het CvB het inruimen van voldoende tijd voor de docenttrainingen en het werken met goede voorbeelden (rolmodellen) binnen de faculteit, waarbij beginnende docenten een kijkje nemen bij de colleges van gevorderde docenten.

4.5.3 Het onderwijsconcept

Een goed doordacht onderwijsconcept

Een goed doordacht en breed uitgedragen onderwijsconcept draagt bij aan een hoog rendement. Vanuit deze *corporate identity* weet het personeel wat er van hen verwacht wordt en welke richting een veranderingsproces uit gaat. Het gemeenschappelijke ideaal biedt een basis voor de uitwisseling binnen de organisatie van *good practices*. Het kan bijvoorbeeld gaan om omvattende concepten als competentiegericht onderwijs of om deelconcepten op het gebied van het toetsingsbeleid, studiebegeleiding, criteria voor het bindend studieadvies en dergelijke.

Al eerder bespraken we de instelling die sinds de invoering van de bachelor-masterstructuur het begrip commitment in de onderwijsvisie een centrale plaats geeft (dat wil zeggen opleidingen én studenten gaan een wederzijdse inspanningsverplichting aan). Daarnaast wil deze instelling alle studenten een ambitieuze en uitdagende leeromgeving bieden, die hen stimuleert om actiever te studeren. De belangrijkste maatregelen om deze doelstellingen te bereiken, zijn:

- intensivering van het onderwijs;
- schaalverkleining in het onderwijs;
- vergroten van de keuzevrijheid voor studenten, passend bij ambities en interesses van studenten zodat zij het beste uit zichzelf halen;
- versterken van de persoonlijke band tussen studenten en opleiding;
- beperking van herkansingsmogelijkheden.

Een Randstadhogeschool heeft, vanuit een integraal rendementsbeleid, haar instellingsbrede onderwijsconcept toegesneden op haar studentenpopulatie.

Een Randstadhogeschool beschrijft elementen van haar omvattende onderwijsmodel:

'Het onderwijsmodel van de hogeschool, ingevoerd in 2004, rust op drie pijlers: kennissturing, praktijksturing en studentsturing. Het principe van de "studentgestuurde leerlijn" uit zich vooral in de ruime mogelijkheden tot vakkenkeuze (meer dan honderd hogeschoolbreed) en de keuze voor een minor.

Een aantal remediërende programma's om lacunes op te heffen worden centraal, hogeschoolbreed, aangeboden. Het gaat om Engels, Nederlands, wiskunde en studievaardigheden. En er is een hogeschoolnorm gesteld voor het aantal contacturen voor studiejaar 2008/2009: minimaal twintig contacturen per week in het eerste bachelorjaar.

Het CvB sluit met de directeur van elk instituut een managementcontract af, een resultatendocument. De directeur van het instituut is integraal verantwoordelijk, dus ook verantwoordelijk voor het rendement van de opleidingen die tot zijn instituut behoren. In de managementafspraken ligt vast dat elke opleiding een rendementsplan maakt, als onderdeel van de planning- en controlcyclus. Deze hogeschool streeft ernaar om qua rendement niet lager te scoren dan het landelijke gemiddelde. Dit vormt het kengetal waaraan de rendementscijfers voor de opleidingen gerelateerd worden.

Ter verbetering van het rendement bevatten de rendementsplannen maatregelen. Hierbij worden onder andere de volgende instrumenten ingezet:

- *het voeren van individuele intakegesprekken met studenten;*
- *het inzetten van studieloopbaancoaches;*
- *het opstellen van een risicoprofiel van iedere student door de studieloopbaancoach;*
- *het zonodig aanbieden van ondersteunend onderwijs (deficiëntieprogramma's);*
- *het inzetten van peer coaches voor allochtone studenten, dat wil zeggen ouderejaarsstudenten in de rol van tutor (voor vakondersteuning) of mentor;*
- *het inzetten van decanen, wanneer de studieloopbaancoach studiekeuzeproblematiek bij een student signaleert.'*

Beleid met betrekking tot een bindend studieadvies

Onderdeel van een omvattend onderwijsconcept is het beleid met betrekking tot een bindend studieadvies. Hbo-instellingen hebben in het verleden als gezamenlijk initiatief van de branche het bsa ingevoerd. Intussen zetten ook zeven universiteiten het instrument bsa in.

Over het effect van het bsa als selectie-instrument laten CvB's en opleidingen

zich in de casestudies positief uit. Volgens hen werken studenten harder, behalen gemiddeld meer studiepunten en 'is het kaf sneller van het koren te scheiden'.

Eerder heeft de inspectie al laten zien dat bsa het beste werkt als het wordt ingezet als sluitstuk, aan het eind van een traject van intensieve, persoonlijke studiebegeleiding. Een bsa moet conform de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW, art. 7.8b lid 1) in elk geval voorafgegaan worden door een waarschuwing.

De meeste instellingen uit de casestudies hanteren een instellingsbrede minimumnorm aan studiepunten, maar de hoogte van het aantal studiepunten loopt bij instellingen uiteen. In de gesprekken zijn als maximum 45 en als minimum 36 ECTS genoemd.

Het beleid van instellingen verschilt in die zin dat het ene CvB bewust een zo hoog mogelijke bsa-norm aanhoudt en dus streng selecteert, terwijl het andere CvB juist wat mildere eisen aan eerstejaars stelt.

Een universiteit heeft met ingang van studiejaar 2005/2006 de norm van het bindend studieadvies aangescherpt om de selectieve functie van de propedeuse te versterken. De bsa-norm is verhoogd van dertig naar veertig studiepunten. Studenten die hun propedeuse niet binnen twee jaar afronden, krijgen alsnog een bsa. In het eerste jaar is het percentage studenten met een bsa licht gestegen; het is nu voor de instelling als geheel 24 procent. Andere onderzochte instellingen rapporteren in hun jaarverslag over 2007 vergelijkbare percentages.

Een universiteit met een milde bsa-norm licht die toe:

'De universiteit hanteert als uitgangspunt dat een vwo-diploma voldoende basis biedt om een studie in het wetenschappelijk onderwijs aan te kunnen, qua niveau en intellectuele capaciteiten. Daarom is ze niet overgegaan tot selectie aan de poort. Toch blijkt na enige tijd dat studenten niet altijd op de juiste plek zitten. Het streven van de universiteit is erop gericht om de juiste studiekeuze zo vroeg mogelijk duidelijk te hebben. Op basis van dat streven, heeft ze het bsa ingevoerd. De norm van 36 ECTS (60 procent van de propedeuse) is niet te hoog gekozen.

Binnen de universiteit is wel discussie geweest rond de vraag of de bsa-norm van 60 procent omhoog getrokken zou moeten worden. Het College van Bestuur echter verzet zich hiertegen. Het wil niet al te scherp "aan de wind varen". Zo wil het de "laatbloeiërs" in de studie ook een kans op succesvol studeren bieden.

Een strengere bsa-norm zou bovendien elk initiatief van studenten om activiteiten naast de studie te ontplooiën, in de kiem smoren. De opleidingen worden per slot van rekening afgerekend op het zogenoemde post-bsa-rendement. Na het bsa dienen echter wel hoge rendementen, van 80 tot 85 procent, te worden gehaald. Daar stuurt de universiteit op.'

Aan één hogeschool krijgen faculteiten en opleidingen zelfs zeer veel professionele beleidsruimte om hun eigen criteria te stellen voor toekenning van een bsa. Het CvB van deze hogeschool heeft alle opleidingen verplicht het bsa aan het eind van de propedeuse te verschaffen en daarbij dezelfde procedure te volgen. De opleiding (faculteit) bepaalt echter zelf hoeveel studiepunten of welke vakken minimaal behaald moeten zijn en legt dit vast in de onderwijs- en examenregeling. Het CvB

is van mening dat zijn aanpak desondanks niet vrijblijvend is, omdat de bestuurlijke verantwoordelijkheid gestalte krijgt door een strakke hantering van de planning- en controlcyclus. De faculteitsdirecteuren moeten aan het CvB verantwoording afleggen over het aantal bsa's en het rendement; ze moeten het verhaal achter de cijfers uitleggen.

Het is echter wel opmerkelijk dat dit CvB geen antwoord heeft op de vraag van de inspectie hoe het komt dat er blijkens het jaarverslag 2007 zulke grote verschillen bestaan in het toekennen van een bsa tussen de faculteiten van deze hogeschool. Zo kreeg bij de Faculteit Economie en Management 52 procent van de instroom in 2006/2007 een bsa, terwijl dat bij de Faculteit Educatie slechts 12 procent bedroeg.

De inspectie merkt hierbij op dat het van belang is dat instellingen erop blijven toezien dat, wanneer het instrument bsa eenmaal breed is ingevoerd, en een controlegroep dus ontbreekt, de selectie *fair* blijft geschieden en studenten niet ten onrechte worden verwijderd. De inspectie voert momenteel een uitgebreid landelijk onderzoek uit naar de toepassing van het instrument bsa door instellingen.

Weinig structurele belemmeringen in de organisatie

Instellingen met hoge opbrengsten kennen relatief weinig structurele belemmeringen in de organisatie. Dit bevordert de studeerbaarheid, niet alleen binnen één opleiding, maar ook binnen de instelling als geheel.

Het sluit aan bij het beoordelingsaspect 'studielast' van de NVAO: het programma is studeerbaar doordat factoren, die betrekking hebben op dat programma en die de studievoortgang belemmeren, zoveel mogelijk worden weggenomen.

Structurele belemmeringen binnen een instelling worden, zoals eerder beschreven, weggenomen wanneer verschillende opleidingen een gemeenschappelijke propedeuse aanbieden. Door het identieke programma wordt het definitieve keuzemoment uitgesteld. In instellingen die veel keuzeruimte (minors en dergelijke) aanbieden, kunnen studenten vaker hun behaalde studiepunten meenemen, wanneer ze switchen van de ene naar de andere opleiding. Verder zijn er CvB's die met behulp van centraal beleid een instellingsbrede standaardisering in het rooster van alle opleidingen hebben doorgevoerd (bijvoorbeeld in vijf ECTS per vak of vijftien per blok).

Doordat studenten in mindere mate tegen barrières binnen de organisatie op lopen, wordt studievertraging beperkt. Zij hoeven niet onnodig te wachten als zij minors of keuzevakken willen volgen bij andere opleidingen binnen de eigen faculteit of bij andere faculteiten van de instelling. Het is een kwestie van een 'slimme', budgettair neutrale programmering van opleidingen, die resulteert in een duidelijk hoger rendement.

Een instelling met hoge opbrengsten beschrijft hoe dit werkt:

'Vooral in het eerste jaar wordt eraan gewerkt om studenten op de goede plek te krijgen. Als het beter is dat een student een andere opleiding gaat doen, kan hij de vakken die hij heeft gedaan in de oude opleiding inbrengen in de profileringsruimte in de nieuwe opleiding. De profileringsruimte is de instellingsbreed vastgestelde ruimte van 45 ECTS om andere vakken te doen. De universiteit heeft overigens niet een echt major-minorstelsel. Er zijn overal

majors van maximaal 135 ECTS en enkele minors. Voor het overige kunnen studenten onder bepaalde condities zelf een pakket samenstellen.

Het CvB heeft instellingsbreed organisatorische maatregelen getroffen, om een universiteitsbreed onderwijsmodel mogelijk te kunnen maken, zoals de invoering van vier jaarperioden, de standaardisatie van de cursusomvang (7,5 ECTS) en invoering van time slots. Dit soort standaardisering in het programma kan niet anders dan vanuit het centrale niveau worden geregeld en dat is dan ook gebeurd, zij het niet zonder slag of stoot. Hiermee wordt studievertraging bij omzwaaiers voorkomen.

Ook het vrijstellingenbeleid, waardoor behaalde studiepunten in principe niet verloren gaan en studenten bij een verkeerde studiekeuze geruisloos kunnen overstappen, is belangrijk voor het cursuserendement.'

Harde knip

Tot nu toe konden studenten soepel doorstuderen in hun doorstroommaster, ook al hadden ze hun bachelor nog niet geheel afgerond. Maar onlangs heeft de minister besloten een harde knip in te voeren om tot een volwassen bachelor-masterstructuur te komen (Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 29 281, nr. 10); in de komende jaren geldt nog een overgangsregime.

In hoeverre zal de 'harde knip' bijdragen aan verhoging van het rendement?

Een universiteit met hoge opbrengsten hanteert nu al een harde knip. Ze is van mening dat de harde knip gerechtvaardigd is, omdat de bacheloropleiding ten opzichte van de master een zelfstandige opleiding behoort te zijn. Deze universiteit signaleert dat studenten nu écht hun best doen om hun bachelordiploma sneller te behalen.

Wo-Rechtsgeleerdheid:

'Vertraging aan het eind van de studie en uitstelgedrag bij het afstuderen worden ook voorkomen doordat het departement een harde knip tussen de bachelor- en masteropleiding hanteert. Er mag niet worden deelgenomen aan masteronderwijs of toetsing voordat het bachelordiploma behaald is. Individuele toetsvoorziening: wanneer een student nog één cursus open heeft staan (waarvoor wel al eerder onderwijs is gevolgd, maar onvoldoende toetsresultaat behaald is), is er de mogelijkheid om een extra toets af te leggen. Hierdoor kan het bachelordiploma een half jaar eerder behaald worden. De harde knip tussen bachelor en master, gecombineerd met twee instroommomenten voor de master, vormt een extra stimulans voor studenten om de bacheloropleiding tijdig af te ronden.'

De inspectie merkt over de invoering van de harde knip op, dat het voor studenten van belang is om niet te lang in de wachtrij te hoeven staan. Twee instroommomenten voor de master lijken een minimale randvoorwaarde om al te veel studievertraging en het vergeten van parate kennis te voorkomen. Een bijkomende, maar niet onbelangrijke vraag is hoe bachelorafgestudeerden gedurende een tot vijf maanden in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Zullen zij aantrekkelijk genoeg zijn voor een tijdelijke werkgever?

In genoemd Tweede-Kamerstuk heeft de minister reeds aangekondigd dat het gedrag van instellingen zal worden gemonitord en ook de knelpunten die studenten ondervinden. De inspectie ziet het belang in van internationale helderheid over het Nederlandse bachelor-masterstelsel, maar onderstreept ook dat, als de harde knip

eenmaal is ingevoerd, nader onderzoek nodig is naar de effecten van de harde knip op studievertraging.

4.5.4 Externe samenwerking

Samenwerking in de keten

In de casestudies hebben instellingen voor hoger onderwijs convenanten afgesloten met regionale partners. Niet alleen maakt een universiteit met een of meer regionale hogescholen samenwerkingsafspraken; ook toeleverende scholen participeren in zo'n samenwerkingsverband. Belangrijk daarbij is dat partijen de verhoging van het rendement als gedeelde verantwoordelijkheid ervaren. De inspectie veronderstelt dat regionale convenanten over de verhoging van het studiesucces hun vruchten afwerpen.

Een CvB van een hogeschool beschrijft de samenwerking in de keten: 'De hogeschool heeft diverse convenanten en samenwerkingsafspraken met partners in de onderwijsketen.

- *In deze regio functioneert inmiddels tien jaar "De Brug", een netwerkorganisatie van deze hogeschool met een roc en een universiteit om het studiesucces van studenten, waaronder allochtonen, te vergroten.*
- *Het studiekeuze centrum is een samenwerking van de hogeschool met de universiteit. Hierin worden potentiële studenten voor de poort begeleid in hun studiekeuze naar hogeschool of universiteit.*
- *In het project "aansluiting vo-hbo" zijn convenanten met elf scholen voor voortgezet onderwijs afgesloten met als doel een optimale curriculumafstemming en voorlichting te realiseren. Zo worden bijvoorbeeld afspraken gemaakt over rekenen en taal in de educatieve sector en worden er voorbereidende modules gegeven.*
- *Al langer kent deze hogeschool convenanten met vier regionale roc's. Er wordt onder meer samengewerkt in een mentorproject, waarbij hbo-studenten mbo-deelnemers begeleiden. Docenten stemmen vakinhoud, vaktermen, begrippen en didactische werkvormen af. Ook geven docenten van de hogeschool les op roc's. De hogeschool deelt één medewerker op de stafafdeling Onderwijs en Onderzoek met het naburige roc.*

Bij alle samenwerkingsafspraken in de keten gaat het erom dat men op alle niveaus werkt vanuit een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid en een gemeenschappelijk beeld over de aansluiting. "Het is òns probleem!"

Om te voorkomen dat wo-studenten met een negatief bsa uitvallen uit het hoger onderwijs, maken sommige universiteiten specifieke afspraken met naburige hogescholen over de transfer van hun studenten bij afstroom naar het hbo. Studenten met een bsa krijgen voorlichting over alternatieven in het hbo.

Een faculteit heeft afspraken gemaakt met de naburige hogeschool over de overstap van wo-Rechten naar de hbo-opleidingen Sociaal-Juridische Dienstverlening of Rechten. Helaas, signaleert deze faculteit, heeft het hbo bij de slecht presterende wo-student nog een negatief imago en is de overstap minimaal. Tegelijkertijd voert het bestuur in samenwerking met de hogeschool een ontmoedigingsbeleid ten opzichte van de hbo-propedeuse-instroom.

Leren van andere instellingen, de lerende sector

De inspectie veronderstelt dat de bereidheid te willen leren van *good practices* van andere instellingen bijdraagt aan een hoog rendement, niet alleen van de afzonderlijke instellingen, maar ook van de sector als geheel.

Een hogeschool rapporteert dat ze veel profijt heeft van de ervaringen uit het landelijke Platform Beta Techniek. De zwaktes in de aansluiting mbo-hbo zijn per sector verschillend. In de technische opleidingen blijkt een gebrekkige aansluiting nogal eens samen te hangen met een laag wiskundeniveau. Het platform heeft nu *evidence based* modellen ontwikkeld die inspirerend zijn voor opleidingen.

De contacten tussen instellingen die in het teken staan van de uitwisseling van *good practices* op het gebied van studiesucces nemen toe. De koepels – VSNU en HBO-raad – voeren een steeds actievere regie hierop, met als doel het studiesucces in de sector te verbeteren. In de medio 2008 afgesloten meerjarenafspraken met OCW hebben zij ook in de komende jaren een ‘aanjaagfunctie’ te vervullen.

De disseminatie kan volgens een CvB echter nog beter, als ook de werkvloer wordt betrokken bij de uitwisseling van ervaringen.

Een CvB van een universiteit met hoge opbrengsten signaleert: ‘Disseminatie van onderwijshervormingen tussen de universiteiten gaat niet optimaal. Bespreking hiervan in het kader van de VSNU gebeurt vrijwel alleen door beleidsmedewerkers; te weinig door docenten die ervaringen uitwisselen. Deze universiteit wil haar ervaringen graag met andere universiteiten delen. Het is prettig te weten dat deze universiteit ook een ander university college heeft geïnspireerd.’

4.6 Landelijke beleids- en stelselfactoren die bijdragen aan een hoog rendement

Studiefinanciering

De huidige studiefinanciering kent een aantal stimulansen om het rendement te verhogen, zoals de ‘1 februari-maatregel’ die tussentijdse bezinning bij eerstejaarsstudenten bevordert. Ook het beperken van de studiefinanciering tot vier jaar gift (vijf jaar bij bètaopleidingen), via de prestatiebeurs, wordt in de casestudies genoemd als een stimulant voor het studietempo van de student. Enkele gesprekspartners zijn van mening dat de studiefinancieringsmaatregelen zelfs een groot effect hebben op rendement. De huidige studiefinancieringssystematiek wordt overigens ook als een belemmerende factor voor rendement genoemd (zie par. 5.4).

Projectgelden

Het rijk heeft in de afgelopen jaren via projectgelden bijgedragen aan diverse initiatieven ter verhoging van het studiesucces.

In de casestudies noemt een universiteit met name de ondersteuning voor de inrichting van een ‘honourstraject’ bevorderend. Ook de verplichte studieloopbaanbegeleiding in het vo en de voorlichting via Studiekeuze 123 worden als bevorderende factoren voor een goede studiekeuze genoemd.

De Randstadhogescholen kregen projectgelden ter verhoging van het studiesucces van hun allochtone studenten.

Een CvB van een Randstadhogeschool beschrijft hoe het projectgeld voor allochtone studenten is besteed:

'In 2007 kregen vijf Randstadhogescholen extra geld om het studiesucces van allochtone studenten in het hbo te verbeteren. Er zijn projecten gestart bij opleidingen die veel allochtone studenten hebben, zoals Sociaal-Juridische Dienstverlening. De hogeschool schenkt daarbij specifieke aandacht aan een verbeterde aansluiting met de vooropleiding, intensievere en andere vormen van voorlichting, mentorprojecten, taalgericht vakonderwijs en intensievere studiebegeleiding.'

De meerjarenafspraken

Medio 2008 heeft OCW meerjarenafspraken gemaakt met de HBO-raad en VSNU ter verhoging van het studiesucces in de beide sectoren. In dit kader stelt OCW extra financiële middelen beschikbaar.

In de casestudies maken meerdere instellingen er gewag van dat zij bezig zijn de rendementsdoelstellingen uit de meerjarenafspraken door te vertalen naar faculteiten en opleidingen. De inspectie verwacht dat dit op termijn zal bijdragen aan het studiesucces bij de instellingen.

Een CvB van een universiteit beschrijft hoe de meerjarenafspraken doorwerken in het faculteitsbeleid:

'In het kader van de afspraken tussen VSNU en het Ministerie van OCW aangaande uitval en rendement heeft de universiteit eveneens streefcijfers geformuleerd welke op facultair niveau worden uitgewerkt. De streefcijfers maken deel uit van de bestuurlijke afspraken die het CvB en de faculteitsdirecteuren in het kader van de beleidscyclus jaarlijks maken.'

Als streefcijfer hanteert men voor de propedeuse maximaal 25 procent uitval in het eerste jaar. Uitspraken over een normering voor de propedeuse zijn moeilijk te doen. Men heeft een inspanningsverplichting, maar mag studenten niet weigeren bij toelating tot de opleiding. Studeren is in Nederland relatief goedkoop in vergelijking met het buitenland; veel studenten schrijven zich daardoor minder bewust in voor een studie. Men probeert de uitval echter wel zoveel mogelijk tot het eerste jaar van de bachelor te beperken.

Het postpropedeuserendement van studenten die de propedeuse wel behaald hebben, dient echter hoog te zijn. Men streeft naar een postpropedeuserendement van 78 procent en uiteindelijk 90 procent.'

4.7 Conclusies

Hoofdconclusie casestudies

In dit hoofdstuk behandelde de inspectie haar algemene bevindingen uit de casestudies. Doel van de casestudies was om de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden:

Welke factoren kunnen lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen verklaren?

Om te beginnen constateert de inspectie dat bij haar gesprekspartners (Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers) een sterk gevoel van urgentie leeft om de problemen in het hoger onderwijs op het gebied van uitval en een achterblijvend diplomarendement aan te pakken. Zowel in het hbo, als in het wo willen de CvB's hun inspanningen intensiveren. Opmerkelijk is dat er zelfs bij de instellingen met hoge opbrengsten bezorgdheid heerst over de situatie in het Nederlandse hoger onderwijs. CvB's wijzen erop dat een laag rendement een probleem is met veel oorzaken. Daarbij maken instellingen wel de relativerende opmerking dat 'uitval uit een opleiding' niet erg is, als een student switcht naar een andere opleiding en daar zonder (veel) studievertraging verder kan studeren.

De hoofdconclusie uit de casestudies is tweeledig. In de eerste plaats luidt een belangrijke conclusie uit de casestudies dat alle CvB's weliswaar actief strategisch beleid voeren om hun rendement te verbeteren, maar dat er wezenlijke verschillen bestaan tussen instellingen in de benadering van het probleem. Er zijn aanwijzingen dat sommige instellingen en opleidingen doelmatiger en doeltreffender werken. Blijkens cijfers van de inspectie en de instellingen zelf, realiseren deze minder uitval en studievertraging en dus een hoger diplomarendement.

In de tweede plaats luidt een belangrijke conclusie uit de casestudies dat het altijd gaat om een samenspel van verklarende factoren voor lage c.q. hoge opbrengsten. Bij instellingen met meer studiesucces gaat het om een samenspel van elkaar versterkende, succesfactoren. Vaak is centraal en integraal beleid van het CvB hiervoor de stuwende kracht. Een geslaagde aanpak bestaat bijvoorbeeld uit een combinatie van een goed doordacht onderwijsconcept dat opleidingen volledig hebben ingevoerd, profileringsruimte, toetsing, kleinschaligheid, studiebegeleiding, het bindend studieadvies, het *honours programme* en professionalisering van docenten.

Problemen bij studenten

Op de vraag waarom studenten uitvallen of studievertraging oplopen komen uiteenlopende redenen naar voren. CvB's en opleidingsvertegenwoordigers noemen als belangrijke reden voor studie-uitval dat veel studenten een studie kiezen in de 'verkeerde richting'. Dit blijkt soms pas als ze worden geconfronteerd met de beroepspraktijk.

Een andere belangrijke reden is dat studenten, meer dan vroeger, met een onvoldoende theoretisch en analytisch niveau uit hun vooropleiding het hoger onderwijs instromen en vervolgens het tempo en het niveau niet kunnen bijbenen. Zo wordt een hbo-propedeuse als vooropleiding door verschillende wetenschappelijke opleidingen gezien als 'onder de maat'.

Een groep studenten, met name de havisten, stroomt volgens gesprekspartners op jonge leeftijd het hoger onderwijs in. Voor hen komt, ontwikkelingspsychologisch gezien, het moment van studiekeuze te vroeg. Voor mannelijke studenten in het algemeen geldt volgens gesprekspartners dat ze biologisch minder rijp zijn dan vrouwelijke studenten en daarom in hun bacheloropleidingen meer problemen ondervinden. Ook voelen veel studenten te weinig sociale binding met de opleiding en de docenten, door een gebrek aan kleinschaligheid en studiebegeleiding.

Getalenteerde studenten vallen uit doordat ze te weinig worden uitgedaagd. Maar opleidingen moeten er ook voor waken dat al te ambitieuze studenten teveel hooi op hun vork nemen, want ook die vallen uit.

Uitval in het eerste bachelorjaar is volgens de inspectie een probleem, maar uitval in de jaren daarna is een ernstig probleem. Gesprekspartners signaleren dat dit vooral gebeurt tijdens stages waarin de studenten worden geconfronteerd met de beroepspraktijk en zich gaan afvragen of ze dit beroep eigenlijk wel willen gaan uitoefenen.

Ten slotte wordt uitval verklaard doordat soms specifieke studentgebonden factoren een belemmerende rol spelen. Volgens instellingen worstelen allochtone studenten bijvoorbeeld regelmatig met hun culturele identiteit.

Waarom lopen studenten studievertraging op? Studievertraging ontstaat bijvoorbeeld doordat studenten tegen barrières binnen de organisatie op lopen, en daardoor bij switchen veel studiepunten verliezen. Een belangrijke reden voor studievertraging is verder het 'zwemmen', wanneer aan studenten keuzemogelijkheden worden geboden zonder bijbehorende begeleiding. Ook is een moeizame afronding van het bacheloreindwerkstuk (*writer's block*) een belangrijke reden voor studievertraging. Tot slot zijn er studenten die veel activiteiten naast de opleiding verrichten, soms gedreven door een hoog consumptieniveau, en daardoor langer over hun studie doen.

Opleidingsgebonden succesfactoren

De inspectie verkreeg uit de casestudies aanwijzingen dat de volgende opleidingsgebonden succesfactoren bijdragen aan een hoog rendement. Deze factoren zijn 'vóór en aan de poort' met name:

- goede voorlichting van de opleiding, gericht op zelfselectie van de student;
- matching aan de poort door middel van met name een intakegesprek om te kijken of een student bij de opleiding past;
- spring courses en summer courses om hiaten weg te werken, voorafgaand aan het studiejaar.

Met deze maatregelen en voorzieningen wordt voorkomen dat studenten aan een niet-passende opleiding beginnen.

Opleidingsgebonden succesfactoren zijn in het eerste bachelorjaar vooral:

- kleinschalige inrichting van groepen;
- actieve, persoonsgerichte studiebegeleiding en verwijzing in de propedeuse, met een bindend studieadvies als sluitstuk;
- goede programmatische aansluiting op de vooropleiding van de studenten;
- vroegtijdige signalering van achterstand en deficiëntieprogramma's voor studenten in Nederlandse taal, rekenen/wiskunde en studievaardigheden;
- een gemeenschappelijke propedeuse van aanverwante opleidingen binnen een faculteit, waardoor de definitieve studiekeuze wordt uitgesteld;
- inleidende programmaonderdelen die bijdragen aan een realistisch beeld van de opleiding, waaronder een vroege confrontatie met het beroep;
- deeltoetsen die studenten stimuleren regelmatig te studeren;
- niveaudifferentiatie in werkgroepen tussen de betere en de gemiddelde studenten.

Met deze maatregelen en voorzieningen wordt uitval in het eerste jaar voorkomen óf switchen naar een beter passende opleiding versneld.

Ná het eerste bachelorjaar is het vooral zaak om studievertraging te minimaliseren. Opleidingsgebonden succesfactoren die daaraan bijdragen zijn met name:

- continuering van intensieve, persoonsgerichte studiebegeleiding die studenten ondersteunt, met name bij het maken van keuzes in hun profileringsruimte en bij de afronding van hun bacheloreindwerkstuk. Ook stagebegeleiding is essentieel;
- motivatieverhogende programma's en keuzeruimte;
- een brede bachelor (eindniveau).

Tot slot is continue kwaliteitszorg van de bacheloropleiding, gericht op het verhogen van het diplomarendement, op elk moment van de opleiding een belangrijke succesfactor. Sommige genoemde opleidingsgebonden succesfactoren, waaronder kwaliteitszorg, maken expliciet deel uit van het accreditatiekader waarmee de NVAO opleidingen beoordeelt.

Instellingsgebonden succesfactoren

De inspectie verkreeg uit de casestudies aanwijzingen dat de volgende instellingsgebonden factoren bijdragen aan een hoog rendement.

In de eerste plaats zijn dat succesfactoren die te maken hebben met het beleid en het bestuurlijk en innovatief vermogen van Colleges van Bestuur, namelijk:

- centraal en integraal beleid van Colleges van Bestuur dat vooral ten goede komt aan een integrale aanpak ter verhoging van rendement, aan een gemeenschappelijke instellingscultuur en aan een instellingsbrede standaardisering en studeerbaarheid van alle opleidingen;
- sturing op rendement door middel van managementafspraken die worden doorvertaald naar alle niveaus binnen de organisatie en waarbij zowel landelijke als specifieke streefcijfers als benchmark worden gehanteerd.

Daarnaast nam de inspectie een tweede groep instellingsgebonden succesfactoren waar, namelijk factoren die te maken hebben met de organisatiecultuur en professionalisering:

- een organisatiecultuur met een hoge waardering voor onderwijs;
- professionalisering van docenten in didactische competenties.

Een derde groep instellingsgebonden succesfactoren betreft het onderwijsconcept, namelijk:

- een goed doordacht onderwijsconcept dat veel facetten van het onderwijs omvat;
- beleid met betrekking tot een bindend studieadvies (als sluitstuk);
- weinig structurele belemmeringen in de organisatie (instellingsbrede studeerbaarheid);
- de harde knip, gecombineerd met meerdere instroommomenten in de master.

Tot slot traceerde de inspectie een vierde groep instellingsgebonden succesfactoren die te maken heeft met externe samenwerking, namelijk:

- samenwerking van de instelling met andere partners in de keten en afspraken over transfer van studenten;
- leren van andere instellingen: de lerende sector.

Succesfactoren op beleids- en stelselniveau

De inspectie verkreeg uit de casestudies aanwijzingen dat de volgende landelijke beleids- en stelsel factoren bijdragen aan een hoog rendement:

- stimulansen in de huidige studiefinanciering;
- projectgelden van rijkswege;
- de meerjarenafspraken die OCW met de VSNU en de HBO-raad maakte.

5 Belemmerende factoren

5.1 Inleiding

Naast bevorderende factoren voor studiesucces, noemden gesprekspartners in de casestudies ook belemmerende factoren. Deze worden in dit hoofdstuk besproken, waarbij wederom de volgorde wordt aangehouden van belemmerende opleidingsgebonden, instellingsgebonden en landelijke beleids- en stelsel factoren (par. 5.2, par. 5.3 respectievelijk par. 5.4).

5.2 Belemmerende opleidingsgebonden factoren

Veel belemmerende opleidingsgebonden factoren zijn in de voorgaande passages al behandeld. Bij de analyse van de problemen bij studenten (paragraaf 4.3) is al beschreven hoe sommige opleidingen, meer dan andere, te kampen hebben met verkeerd kiezende studenten, bijvoorbeeld doordat geen soortgelijk vak in het voortgezet onderwijs wordt aangeboden. Studenten van al deze opleidingen kloppen aan de poort met een weinig realistisch beeld van opleiding en beroep. Ondanks hun inspanningen op het gebied van voorlichting, blijft het succes van deze opleidingen achter. Voor deze opleidingen ziet de inspectie nog een uitdaging weggelegd om een betere match tussen student en opleiding te bereiken. Ook vraagt de inspectie een inspanning van opleidingen die relatief veel studenten aantrekken met een onvoldoende theoretisch en analytisch niveau.

Daarnaast vond de inspectie opleidingen die onderhevig zijn aan externe factoren. Deze opleidingen hebben veelal lage opbrengsten. Op deze factoren kunnen de opleidingen zelf relatief weinig invloed uitoefenen. Deze lastig te beïnvloeden factoren worden hieronder beschreven.

Springplankstudies

Springplankstudies zijn hbo-opleidingen die concurrentie ondervinden van bepaalde wetenschappelijke opleidingen. In de casestudies zijn bijvoorbeeld genoemd de tweedegraadslerenopleidingen Spaans en Geschiedenis, en hbo-Recht. Deze opleidingen zijn door studenten gekozen, met als enig doel om na de hbo-procedure op te stromen naar het wo. Hierdoor lijken deze opleidingen een hoge uitval te vertonen, terwijl het in wezen gaat om studenten die opstromen. Zoals gesignaleerd, loopt deze groep studenten overigens een vrij grote kans om in het wetenschappelijk onderwijs te stranden.

Parkeerstudies

Parkeerstudies ondervinden concurrentie van bepaalde andere (wetenschappelijke) opleidingen met een numerus fixus. Hierdoor lijken deze opleidingen een hoge uitval te vertonen, terwijl het in wezen gaat om studenten die aan het einde van het eerste jaar overstappen om alsnog te starten met de opleiding van hun eerste keuze. Deze parkeerstudies benadrukken dat ze hier weinig invloed op kunnen uitoefenen.

Zo heeft de opleiding Bio-farmaceutische wetenschappen te maken met een hoog percentage uitgelote studenten Geneeskunde. Ook andere, meer aan Geneeskunde verwante studies, zoals Bio-medische wetenschappen en Farmacie, zijn studies met een numerus fixus. Daardoor belanden deze studenten toch bij Bio-farmaceutische wetenschappen. Deze studenten behalen opvallend vaak wel de propedeuse, maar switchen na een jaar.

In de voorlichting aan studenten wordt sterk benadrukt dat de opleiding geen medische wetenschap is, maar onder de faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen is geschaard. De opleiding voelt zich als parkeerstudie slachtoffer van de loting bij aanverwante studies en kan daar moeilijk beleid op maken.

Schaarste op de arbeidsmarkt

Onder meer lerarenopleidingen en opleidingen in de sector Social Work hebben te kampen met concurrentie van werkgevers. De krappe arbeidsmarkt trekt studenten voortijdig weg. Studenten worden al tijdens hun stage 'weggekocht' en kunnen zo makkelijk besluiten te gaan werken. Daardoor komen ze te boek te staan als uitvallers uit de opleiding. Een lerarenopleiding uit de casestudies ziet dat stagiaires al in het derde en vierde jaar veel uren gaan werken vanwege personeelstekorten op stagescholen; soms wel tot een aanstelling van 0,8 fte. De werkdruk zuigt de energie van deze studenten zo weg uit de lerarenopleiding. Ook een opleiding als Chemische Technologie, waar studenten na twee jaar in deeltijd verder kunnen studeren, wordt geconfronteerd met de aanzuigende werking van de arbeidsmarkt.

Opleidingen met culturele problemen

De opleiding Arabisch trekt relatief veel allochtone studenten. Zij hebben vaak heimwee en denken via de studie meer over hun herkomst (en die van hun ouders) te weten te komen. Het bestudeerde Arabisch (dat in geschriften als de Koran terug te vinden is) is echter geen spreektaal, maar een formele, standaardtaal. Veel studenten verwachten juist wél een levende taal te leren.

De verwachtingen van studenten botsen soms ook met de academische benadering van onderwerpen, waaronder de islam. Ondanks de studievoorlichting, komen studenten om een goed islamiet te worden. Dit leidt tot misverstanden. De opleiding wordt geconfronteerd met de cultuurproblemen van de hedendaagse multiculturele samenleving.

Engelstalige bachelors

Er is een Engelstalige opleiding met lage opbrengsten, inhoudelijk gericht op de Nederlandse cultuur, die alleen wordt gevolgd door buitenlandse studenten. De helft komt uit de Europese Unie, de andere helft uit een scala van landen buiten de EU. De motivatie van buitenlandse studenten die zich aanmelden voor deze studie, blijkt zeer verschillend van aard en intensiteit te zijn. Sommigen komen met de ambitie om de volledige studie te voltooien en brengen veel talent en motivatie mee. Voor anderen is het niet meer dan een verkenning van een buitenlandse studieomgeving, en soms een eenvoudige manier om een verblijfsstatus in Nederland te verkrijgen. Dit uit zich in zeer wisselende studieresultaten. Het merendeel van de studenten die niet gemotiveerd zijn om meer dan het eerste jaar te voltooien, is al vrij snel uit de studie verdwenen. Het zou de faculteit daarom veel waard zijn om de verschillende doelgroepen verschillende trajecten aan te kunnen bieden. Ze betreurt het dat het bestel studenten nu geen mogelijkheid biedt om voor een cursus van een jaar toegang te krijgen tot een opleiding.

Sterke groei

Sommige opleidingen beleven een plotseling sterke groei van het aantal eerstejaarsstudenten, waardoor de staf-studentratio onder druk komt te staan. Een opleiding meldt dat de studiepuntenproductie is afgenomen. De reden hiervan is dat het aantal studenten toenam (van 160 naar 220), maar het aantal personeelsleden niet. Door de verslechterde staf-studentratio is de gewenste kleinschaligheid niet goed meer te realiseren. Een begeleidingsgroep bevat in het eerste jaar nu geen 25 maar 35 tot 40 studenten. Verslechtering van de genoemde ratio komt de laatste jaren universiteitsbreed voor.

Structureel mensen in dienst nemen is riskant. Als personeelsbuffer heeft de opleiding nu een pool van juniordocenten (4 tot 5 fte) ingesteld. De junioren hebben meestal een researchmaster gedaan. Zij halen daarna hun basiskwalificatie onderwijs en worden ook tutor. Na twee tot drie jaar is hun carrière bij de opleiding echter afgelopen. Als ze per se willen blijven, moeten ze in aanmerking zien te komen voor een promotieonderzoek. De rendementen van de opleiding lijken door de inzet van junioren weer toe te nemen.

Ook enkele andere opleidingen ervaren een spanningsveld tussen groei en kwaliteit (en rendement).

5.3 Belemmerende instellingsgebonden factoren

Belemmerende factoren zijn vooral opleidingsgebonden. Binnen één en dezelfde instelling komen meestal zowel opleidingen met hoge als opleidingen met lage opbrengsten voor. Toch zijn er in de casestudies wel een paar belemmerende factoren aan te wijzen die instellingsbreed optreden.

Interne bekostiging

De CvB's versluttelen de lumpsum die zij krijgen van het rijk over de organisatieonderdelen binnen hun instelling. Ze maken daarbij keuzes. Deze keuzes kunnen belemmerend uitpakken voor bepaalde faculteiten en opleidingen.

In dit licht stelt een alfafaculteit dat de bekostiging altijd een probleem is geweest. Deze faculteit is nu researchfaculteit geworden en moet daarom meer publicaties opleveren. Medewerkers mogen iets meer onderzoek doen. De vraag is daardoor wel wie hen dan op een goede manier in het onderwijs vervangt. Het gevolg van de ambitie van deze faculteit is ook dat toppers onder de medewerkers niet meer voor eerstejaarsstudenten optreden. Deze faculteit oppert dat de bekostiging door het CvB bijvoorbeeld ook gebaseerd zou kunnen worden op het aantal contacturen. Dit gebeurt echter niet. Ze signaleert dan ook een spanningsveld tussen enerzijds een hoge (onderzoeks)kwaliteit van een faculteit en anderzijds een hoog diploma-rendement bij studenten.

Voedingsgebied van de instelling

In de casestudies kwamen instellingen voor die als belemmerende instellingsgebonden factor wezen op hun voedingsgebied. Dit voedingsgebied was een regio met veel laag opgeleide autochtonen en allochtonen. Studenten komen daardoor vaker dan gemiddeld met taalproblemen de instelling binnen. De omgeving drukt het rendement van deze instellingen.

5.4 Belemmerende landelijke beleids- en stelsel factoren

Het eindniveau in Nederlands, wiskunde en Engels

Het algemene geluid uit de gesprekken is dat het eindniveau in Nederlands, wiskunde en Engels in het voortgezet onderwijs is gedaald. Dit betekent voor het hoger onderwijs dat de kwaliteit van de instromende studenten lager is dan voorheen. CvB's en opleidingsvertegenwoordigers constateren op stelselniveau een reëel aansluitingsprobleem met het voortgezet onderwijs. Zonder extra inspanningen van instellingen gaat dit ten koste van het rendement in het hoger onderwijs.

Een CvB van een Randstadhogeschool komt met een aansprekend voorbeeld. Bij de opleiding Commerciële Economie zakken tegenwoordig van de duizend instromers er achthonderd voor een entreetoets Nederlands. Bij dat CvB rijst dan ook de vraag hoe het kan dat deze studenten hun eindexamen in het voortgezet onderwijs hebben kunnen behalen.

Er zijn inmiddels beleidsvoornemens richting de Tweede Kamer gegaan om de eindexameneisen in het voortgezet onderwijs aan te scherpen.

Toelating met hbo-propedeuse

Als belemmerende stelselfactor noemen diverse wetenschappelijke opleidingen het feit dat studenten met een hbo-propedeuse op grond van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek toelating hebben tot een wetenschappelijke opleiding. Het niveau van deze groep studenten wordt als 'onder de maat' gekwalificeerd en zij lopen een groter risico om uit te vallen. Opleidingen ervaren weinig landelijke steun om deze toelating onmogelijk te maken.

De inspectie merkt hierbij op dat de minister enige tijd geleden positief heeft gereageerd op een brief van de vereniging van universiteiten (VSNU) om dit punt nader te bezien. De VSNU is verzocht om een voorstel te doen om deze toegang beter te regelen.

Krimpende overheidsfinanciering

Meerdere opleidingsvertegenwoordigers, zowel in het wo als in het hbo, wijzen erop dat de uiterst bescheiden en immer krimpende middelen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap weinig ondersteuning bieden voor hun (succesvolle) arbeidsintensieve onderwijsbeleid. Omdat op macroniveau het rendement is gestegen, keert het rijk aan instellingen minder geld per diploma uit. Op macroniveau ontbreekt dus een prikkel.

Bij een opleiding bestaat de indruk dat de staf-studentenratio erop achteruit gaat (vroeger 1 op 20 en nu 1 op 32), omdat de hogescholen in Nederland tegenwoordig slecht worden bedeed.

Overheveling overheidsfinanciering naar tweede geldstroom

Recentelijk heeft de minister besloten om een deel van de overheidsfinanciering (honderd miljoen euro) aan universiteiten over te hevelen van de eerste naar de tweede geldstroom. Dit, omdat meer concurrentie in onderzoek wenselijk zou zijn.

Tijdens de casestudies gaven CvB's en opleidingen aan dat daardoor in het wetenschappelijk onderwijs het aloude spanningsveld tussen onderwijs en onderzoek wordt vergroot. De basisfinanciering uit de eerste geldstroom, waarvan ook het onderwijs profiteerde, loopt terug. Toename van concurrentie om gelden voor on-

derzoek binnen te slepen uit de tweede geldstroom zuigt volgens hen energie weg uit het wetenschappelijk onderwijs. Een onderzoeksaanvraag bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) kost het wetenschappelijk personeel veel tijd, waardoor er minder tijd overblijft voor onderwijs aan studenten. Medewerkers die er onvoldoende in slagen geld te verwerven worden her en der ontslagen. Opleidingsdirecteuren hebben er belang bij goede docenten uit hun faculteit aan te trekken, om een bachelor van hogere kwaliteit te kunnen realiseren, maar dit wordt moeilijker. Het overheidsbeleid vormt volgens hen zo een belemmerende factor voor studiesucces.

Overigens merkt de inspectie hierbij op dat de gedachte achter de overheveling van deze gelden is, dat het ten goede komt aan de kwaliteit van het onderzoek. Dit onderwerp is in dit rapport niet aan de orde.

Studiefinanciering

Eerder is gesteld dat het huidige studiefinancieringssysteem een aantal stimulansen in zich draagt om het rendement te verhogen. Het kent echter ook nadelen.

Het verplichte collegegeld is te laag (1.575 euro), zo meent een aantal instellingen. Daardoor schrijven studenten zich te gemakkelijk in voor een studie.

Een CvB wijst erop dat een student die bijvoorbeeld een opleiding Geneeskunde gaat volgen, veel minder collegegeld betaalt dan de opleiding in werkelijkheid kost. Dit CvB denkt dat collegegeldverhoging als alternatieve financieringsbron veel van de rendementsproblemen in het hoger onderwijs kan oplossen. Al met een collegegeldverhoging van duizend euro kan het bacheloronderwijs kleinschaliger worden ingericht. Vooral de jonge, instromende bachelorstudenten zouden hier veel baat bij hebben. Zo'n collegegeldverhoging is in Nederland echter onbespreekbaar, aldus dit CvB.

5.5 Conclusies

Volgens Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers spelen ook een aantal belemmerende factoren een rol die lage opbrengsten (ten dele) verklaren. Hierbij werden belemmerende opleidingsgebonden factoren benoemd, zoals parkeerstudies. Verder werden belemmerende instellingsgebonden factoren genoemd, zoals een voedingsgebied met veel laag opgeleide autochtonen en allochtonen (Randstadhogeschole). Tot slot werden belemmerende landelijke beleids- en stelsel factoren genoemd, zoals de recente overheveling van overheidsfinanciering van de eerste naar de tweede geldstroom. Hierdoor gaat de energie van het wetenschappelijk personeel naar het onderzoek, ten koste van het bacheloronderwijs.

6 Conclusies

6.1 Inleiding

De Inspectie van het Onderwijs signaleert dat lage opbrengsten een hardnekkig probleem vormen in het hoger onderwijs. De uitval van studenten is hoog. Te weinig studenten behalen hun diploma.

In de strategische agenda *Het Hoogste Goed* formuleerde de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de ambitie om het studiesucces in de bachelorfase te verhogen. Medio 2008 werd deze ambitie concreet vertaald in meerjarenafspraken met de HBO-raad en de VSNU.

Het gesignaleerde probleem was aanleiding voor de inspectie om in 2007, in aansluiting op het beleid van OCW, zelf een onderzoek te starten naar de opbrengsten van opleidingen en instellingen in het hoger onderwijs. De vraag van het onderzoek luidde:

Welke factoren kunnen lage c.q. hoge opbrengsten bij opleidingen en instellingen verklaren?

Dit themaonderzoek voerde de inspectie uit in haar hoedanigheid als toezichthouder op ontwikkelingen in het stelsel van hoger onderwijs; (risicogericht) instellingstoezicht is hierbij uitdrukkelijk niet aan de orde. Onderwijsrendement is immers al een beoordelingsfacet bij de accreditatie van opleidingen door de NVAO.

De inspectie heeft als eerste stap in haar onderzoek landelijk de opbrengsten van opleidingen bepaald. Hierbij zijn indicatoren voor uitval en diplomarendement in de bachelorfase gebruikt. Dit was nodig om tot een zinvolle selectie voor de casestudies te komen.

Als tweede stap in het onderzoek voerde de inspectie in 2008 casestudies uit naar verklarende factoren voor lage c.q. hoge opbrengsten van opleidingen en instellingen. In de casestudies sprak de inspectie met vertegenwoordigers van zes instellingen (cases): drie hogescholen en drie universiteiten. Op die manier kon de inspectie integrale instellings- en opleidingsbeelden duiden.

In paragraaf 6.2 worden de conclusies uit de casestudies verwoord. Op basis van deze bevindingen geeft de inspectie in paragraaf 6.3 haar oordeel.

6.2 Conclusies uit de casestudies

Redenen van studie-uitval en studievertraging

Aan studie-uitval en studievertraging liggen verschillende redenen ten grondslag. Colleges van Bestuur en opleidingsvertegenwoordigers noemden als belangrijke redenen van studie-uitval dat studenten een studie kiezen in de 'verkeerde richting' of dat zij tempo en niveau niet kunnen bijbenen. Een groep studenten, mate name de havisten, stroomt volgens gesprekpartners te jong het hoger onderwijs in. Ook voelen veel studenten te weinig sociale binding met de opleiding en de docenten. Getalenteerde studenten vallen uit doordat ze te weinig worden uitgedaagd. Soms spelen specifieke studentgebonden factoren een belemmerende rol, zoals bij allochtone studenten.

Studievertraging ontstaat volgens gesprekpartners bijvoorbeeld doordat studenten tegen barrières binnen de organisatie oplopen, en daardoor bij het overstappen naar een andere opleiding veel studiepunten verliezen. Ook gaan zij ‘zwemmen’ wanneer hen keuzemogelijkheden worden geboden zonder begeleiding daarbij, en komen zij soms moeizaam tot afronding van het bacheloreindwerkstuk. Tot slot zijn er studenten die veel activiteiten naast de opleiding verrichten.

Gevoel van urgentie

De inspectie trof bij haar gesprekspartners (CvB's en opleidingsvertegenwoordigers) een sterk gevoel van urgentie aan om de problemen in het hoger onderwijs op het gebied van uitval en achterblijvend diplomarendement aan te pakken. Zowel in het hbo als in het wo willen de CvB's hun inspanningen intensiveren. Opmerkelijk is dat zelfs bij de instellingen met hoge opbrengsten er bezorgdheid heerst over de situatie in het Nederlandse hoger onderwijs.

Een beter rendement is haalbaar

De hoofdconclusie uit de casestudies is tweeledig. In de eerste plaats luidt een belangrijke conclusie dat alle CvB's weliswaar actief strategisch beleid voeren om hun rendement te verbeteren, maar dat er wezenlijke verschillen bestaan tussen instellingen in de benadering van het probleem. Er zijn aanwijzingen dat sommige instellingen en opleidingen doelmatiger en doeltreffender werken. Blijkens cijfers van de inspectie en de instellingen zelf, realiseren deze minder uitval en studievertraging en dus een hoger diplomarendement.

In de tweede plaats luidt een belangrijke conclusie uit de casestudies dat het altijd gaat om een samenspel van verklarende factoren voor lage c.q. hoge opbrengsten. Bij instellingen met meer studiesucces gaat het om een samenspel van elkaar versterkende succesfactoren. Deze succesfactoren doen hun werk in een sterke onderwijscultuur. Vaak is centraal en integraal beleid van het CvB hiervoor de stuwende kracht. Een geslaagde aanpak bestaat bijvoorbeeld uit een combinatie van een goed doordacht onderwijsconcept dat opleidingen volledig hebben ingevoerd, profileringsruimte, toetsing, kleinschaligheid, studiebegeleiding, het bindend studieadvies, het *honours programme* en professionalisering van docenten.

De inspectie concludeert dat instellingen, door doelgericht te werken aan verbetering van de eigen situatie, een beter rendement kunnen behalen dan nu het geval is. Het hangt van de context van de instelling en studentenpopulatie af, wat het beste kan worden aangepakt.

Opleidingsgebonden succesfactoren

Opleidingsgebonden succesfactoren die volgens gesprekspartners voornamelijk bijdragen aan een hoog rendement zijn:

- een gesprek aan de poort om te kijken of een student bij de opleiding past (matching);
- kleinschalige inrichting van groepen;
- actieve, persoonsgerichte studiebegeleiding en verwijzing in de propedeuse, met een bindend studieadvies als sluitstuk.

Dit zijn drie cruciale succesfactoren. Opleidingen met hoge opbrengsten werken vanuit een opleidingscultuur waarin de student centraal staat. Goed onderwijs sluit

aan bij wat de ontwikkeling van de student nodig heeft. Matching, gericht op een juiste studiekeuze, en kleinschaligheid en studiebegeleiding, gericht op sociale binding, vloeien voort uit dit concept. Ook andere, soms meer instrumentele, factoren op opleidingsniveau kunnen bijdragen aan een hoog rendement.

Instillingsgebonden succesfactoren

Daarnaast zijn er instellingsgebonden succesfactoren die bijdragen aan een hoog rendement. De voornaamste zijn:

- sturing op rendement door het College van Bestuur, door middel van managementafspraken die worden doorvertaald naar alle niveaus binnen de organisatie (hantering van landelijke en specifieke streefcijfers);
- een organisatiecultuur met een hoge waardering voor onderwijs en professionalisering van docenten;
- een sterk onderwijsconcept, met onder andere een hoge mate van instellingsbrede studeerbaarheid, waardoor studenten in mindere mate tegen barrières binnen de organisatie oplopen en studievertraging wordt beperkt.

Uit de casestudies verkreeg de inspectie ook aanwijzingen voor landelijke beleids- en stelsel factoren die bijdragen aan een hoog rendement, zoals de stimulansen in de huidige studiefinanciering.

Belemmerende factoren

In de perceptie van CvB's en opleidingsvertegenwoordigers spelen ook een aantal belemmerende factoren een rol die lage opbrengsten (ten dele) verklaren. Hierbij werden belemmerende opleidingsgebonden factoren benoemd, zoals parkeerstudies. Voorts werden belemmerende instellingsgebonden factoren benoemd, zoals een voedingsgebied met veel laag opgeleide autochtonen en allochtonen (Randstad hogescholen). Tot slot werden belemmerende landelijke beleids- en stelsel factoren benoemd, zoals de recente overheveling van overheidsfinanciering van de eerste naar de tweede geldstroom. Hierdoor gaat de energie van het wetenschappelijk personeel naar het onderzoek, ten koste van het bacheloronderwijs.

Het relatieve belang van factoren

De resultaten uit de casestudies geven inzicht in belangrijke factoren die volgens CvB's en opleidingsvertegenwoordigers bijdragen aan een hoog rendement. Ook geven ze inzicht in belemmerende factoren. Deze factoren komen op hoofdlijnen overeen met de factoren die uit de literatuurstudie en de oriënterende gesprekken met belangenorganisaties en deskundigen naar voren kwamen.

Onderwijskundig onderzoek (zie hoofdstuk 3) toont aan dat het studiesucces vooral wordt bepaald door eigenschappen van de student, zoals motivatie en capaciteit. Vervolgens wordt het studiesucces het sterkst beïnvloed door opleidingsgebonden factoren en daarna door instellingsgebonden factoren. Uit de casestudies komt naar voren dat ook enkele landelijke beleids- en stelsel factoren bijdragen aan een hoog rendement.

Ook de genoemde succesfactoren kennen een relatief belang. Sommige succesfactoren zijn voor bepaalde instellingen (c.q. opleidingen) relevanter dan andere. Afhankelijk van het instellings- of opleidingsprofiel, dat in belangrijke mate wordt

bepaald door de aard van de studentenpopulatie, kunnen instellingen (c.q. opleidingen) speerpunten benoemen.

Voor alle studenten zijn matching aan de poort, kleinschaligheid en een persoonlijke studiebegeleiding van belang. Maar voor opleidingen met een zwakke studentenpopulatie is het vooral van belang daarnaast ook voorzieningen te treffen om een vroege achterstand te signaleren (assessments) en efficiëntieprogramma's aan te bieden.

Voor opleidingen met een sterke studentenpopulatie zijn die minder nodig, maar ligt het vergroten van keuzemogelijkheden en het aanbieden van *honours programmes* meer op de weg. Sommige opleidingen hebben, meer dan andere, te kampen met verkeerd kiezende studenten. Studenten kloppen hier aan de poort met een weinig realistisch beeld van opleiding en beroep. Deze opleidingen kampen met een (deels) weinig gemotiveerde, zij het capabele, studentengroep. Voor deze opleidingen ziet de inspectie nog een uitdaging weggelegd om door middel van voorlichting en een gesprek aan de poort de zelfselectie bij studenten te bespoedigen en een betere match tussen student en opleiding te bereiken. Ook een gemeenschappelijke propedeuse van verwante opleidingen en niveaudifferentiatie in werkgroepen kunnen hier uitkomst bieden.

Spanningsvelden

De inspectie signaleerde tot slot een aantal spanningsvelden die verband houden met rendement. Deze plaatsen instellingen en opleidingen voor dilemma's, waarover vaak discussie wordt gevoerd. Het gaat met name om het spanningsveld tussen:

- propedeuse- en postpropedeuserendement;
- behoud van hoge (programmatische) kwaliteit van de opleiding en verbetering van het rendement;
- kwaliteit van bacheloronderwijs en kwaliteit van onderzoek.

6.3 Aandachtspunten

De inspectie is van oordeel dat:

- Er in de komende jaren extra inspanningen van alle partijen in het stelsel nodig zijn, om het studiesucces van studenten in de bachelorfase te verhogen en de kwaliteit van het bacheloronderwijs te verbeteren. Eigen onderzoek van de inspectie bevestigt namelijk dat de uitval in het hoger onderwijs hoog is en het diplomarendement laag. Deels wordt dit veroorzaakt door beïnvloedbare factoren. De in 2008 afgesloten convenanten ('meerjarenafspraken') tussen de minister van OCW en de VSNU respectievelijk de HBO-raad vormen een goed kader voor instellingen om aan deze ambities te werken. In de meerjarenafspraken is vastgelegd dat de inspectie in 2010 een (steekproefsgewijs) evaluatieonderzoek zal uitvoeren naar de realisering van de ambities. Daarbij zullen de prestatie-indicatoren uit de meerjarenafspraken als uitgangspunt dienen. De inspectie is wel van mening dat de ambities voor het eerste bachelorjaar hoger zouden moeten worden geformuleerd. Ook de accreditatie door de NVAO speelt bij de verhoging van studiesucces een rol van betekenis.

- Extra inspanningen van instellingen in alle fasen van het bacheloronderwijs nodig zijn om het studiesucces van hun studenten te verhogen en de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. De hier gerapporteerde succesfactoren geven inzicht in 'wat werkt' in de praktijk. De inspectie onderscheidt daarbij drie fasen: vóór en aan de poort, in het eerste bachelorjaar en in de latere bachelorjaren. Elke fase vraagt om een eigen, intensieve aanpak.
- Bestuurders, faculteitsdirecteuren en opleidingsdirecteuren de eigen instelling (c.q. opleiding) zouden moeten analyseren en bepalen wat de instelling het hardste nodig heeft. Vervolgens zou men doelgericht moeten werken aan realisering van de belangrijkste succesfactoren in de eigen situatie.
- Er vóór en aan de poort een betere voorlichting en matching zou moeten plaatsvinden, met als doel zelfselectie van de student. Uit het onderzoek van de inspectie blijkt dat ongeveer een op de drie studenten aan het einde van het eerste jaar de opleiding waarmee hij is begonnen, verlaat. Dit geldt zowel voor hbo-opleidingen als voor wo-opleidingen. Uitval uit een bepaalde opleiding is negatief te duiden vanwege een inefficiënt gebruik van publieke middelen en vanwege de private kosten die studenten maken (zoals een oplopende studieschuld). Een deel van de studenten switcht en begint dan pas aan de opleiding binnen het hoger onderwijs die het beste bij hem past. Het is gewenst dat instellingen dit proces versnellen door inspanningen gericht op betere voorlichting en matching vóór en aan de poort.
- Instellingen voorafgaand aan een eventueel bindend studieadvies een zorgvuldig traject van intensieve, persoonlijke studiebegeleiding met de student zouden moeten hebben doorlopen. Veel studenten verlaten de opleiding na een jaar uit eigener beweging, maar vaak ook daartoe gedwongen door een bindend studieadvies. De Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (art. 7.8) kent aan het eerste bachelorjaar een oriënterende, selecterende en verwijzende functie toe. Instellingen gaan hier verschillend mee om. Een negatief bsa onthoudt studenten echter van hun recht om de opleiding van hun keuze te vervolgen. Dit raakt de kern van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. Switchen van opleiding pakt niet altijd negatief uit voor de toekomst van individuele studenten. De grens tussen switchen en definitief afhaken is echter dun. Opleidingen en instellingen zouden daarom meer aandacht moeten besteden aan doorverwijzing van uitgevallen studenten naar een beter passende opleiding.
- Instellingen een optimale balans tussen propedeuse- en postpropedeuserendement, met een zo hoog mogelijk totaalrendement, zouden moeten creëren. In theorie is, bij een postpropedeuserendement van 100 procent, een propedeuserendement van 70 procent beter dan van 40 procent. Hier is ruimte voor maximalisatie. Daarvoor is het van belang dat opleidingen en instellingen hun selectie-instrumenten (waaronder bsa) *evidence based* toepassen. Dat wil zeggen dat ze in het kader van hun kwaliteitszorg systematisch eigen onderzoeksresultaten verzamelen en evalueren. De kans dat studenten ten onrechte worden afgewezen, dient immers zo klein mogelijk te zijn.

- Instellingen een optimale balans tussen hoge (programmatische) kwaliteit van de opleiding en een goed rendement zouden moeten creëren. Het rendement van een opleiding moet altijd worden gezien in relatie tot de algehele kwaliteit van die opleiding. Een hoog diplomarendement is niet gewenst, als een opleiding dit bereikt door een te licht programma aan te bieden. Diploma's verliezen dan aan maatschappelijke waarde. Anderzijds kan een laag diplomarendement wijzen op een opleiding met bijvoorbeeld een te zwaar programma of een gebrekkige 'kleine' kwaliteit van de organisatie. De balans tussen kwaliteit en rendement is ook een belangrijk vraagstuk bij de accreditatie van opleidingen.
- Instellingen een optimale balans zouden moeten creëren tussen kwaliteit van bacheloronderwijs en kwaliteit van onderzoek. Ze dienen ervoor te zorgen dat het geven van onderwijs in de bachelorfase aantrekkelijk blijft voor goed (wetenschappelijk) personeel. Dit heeft ook implicaties voor het beleid, de interne toewijzing van middelen en de beoordelingscriteria van personeel.
- Colleges van Bestuur bewust en sterk zouden moeten sturen op streefcijfers voor rendement en daarbij de prestaties van opleidingen (en faculteiten) benchmarken. Niet alleen aan specifieke streefcijfers voor gelijksoortige opleidingen, maar ook aan een landelijk gemiddelde. Zo wordt voorkomen dat elke groep opleidingen met lage opbrengsten in een eigen 'comfortzone' blijft steken. Het CvB moet daarnaast krachtig inzetten op het onderwijsconcept en op relevante organisatieculturele factoren, en daarbij structurele belemmeringen in de organisatie opruimen. Bestuurders en managers moeten op alle niveaus sturen op studiesucces. In dit licht vraagt ook de rol van docenten veel aandacht.
- Instellingen meer zouden moeten kunnen leren van andere instellingen. De genoemde succesfactoren verwijzen naar bestaande *good practices* aan opleidingen en instellingen. Deze zijn in principe overdraagbaar naar andere opleidingen en instellingen. De HBO-raad en de VSNU kunnen hierbij een stimulerende rol vervullen.

Literatuur

Asselt, R. van (2007). *Doorstroom in onderwijs en de betekenis van een goede aansluiting. Een praktijktheoretische benadering*. Enschede: Saxion Hogescholen. Kenniskring lectoraat Instroommanagement en aansluiting.

Berg, T. van den (2006). Kiezen voor een opleiding. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Management*, nr. 5, p. 35 - 36.

Boer, K. van de en H. Brandsma (2007). *Het rendementsprobleem in de tweedegraads lerarenopleidingen*. Groningen: Onderwijsresearchdagen 2007, paper. Noordelijke Hogeschool Leeuwarden/ECNO.

Broek, A. van den, E. van de Wiel, T. Pronk & R. Sijbers (2006). *Studentenmonitor 2005. Studeren in Nederland: kernindicatoren, studievoortgang, studie-uitval en internationale mobiliteit. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van OCW*. Nijmegen: ITS/ResearchNed.

Broek, A. van den, F. Wartenbergh, I. Wermink, R. Sijbers, M. Thomassen, M. van Klinger en L. Hogeling (2007). *Studentenmonitor 2006. Studeren in Nederland: kernindicatoren, motieven bij masterkeuze, studievoortgang, studenttypen en de bijzonder gemotiveerde student*. Nijmegen: ResearchNed.

Bruinsma, M. (2003). *Effectiveness of higher education. Factors that determine outcomes of university education. Dissertation*. Groningen: GION.

Bruinsma, M. en E.P.W.A. Jansen, (2007). Educational Productivity in Higher Education: An examination of part of the Walberg Educational Productivity Model. In: *School Effectiveness and School Improvement*. Vol. 18, No. 1, March 2007, pp. 45-65.

Buys, B (2006). Voorlichting voor, matching aan en begeleiding vanaf de poort. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Management*, nr. 5, p. 31- 34.

Commissie Meijerink (2008). *Over de drempels met taal en rekenen. Hoofdrapport van de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen*.
Zie: www.taalenrekenen.nl

Graaf, D. de, U. de Jong en I. van der Veen (2006). Staken of switchen binnen het hbo: kunnen instellingen hun studenten behouden? In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*. Jaargang 24, nr. 4.

HBO-raad (2006a). *De strategische agenda van hogescholen 2007-2011. Investeren in participatie, innovatie en personeel*. Zie: www.hbo-raad.nl

HBO-raad (2006b). Toespraak Doekle Terpstra op 4 september 2006 ter gelegenheid van de opening van het hogeschooljaar. *Hogeschoolbericht*, nr. 293.

HBO-raad (2007). *Het hbo ontcijferd 2007*. Den Haag: HBO-raad.

HBO-raad (2008). *Feiten en cijfers. Afgestudeerden en uitvallers in het hoger beroepsonderwijs*. Den Haag: HBO-raad.

HBO-raad (2009). *Green paper. Naar een nieuwe verenigingsagenda*. Den Haag: HBO-raad.

Hijfte, J. van (2005). 'Checklist rendementen': een succesvolle benadering? In: *Thema*, nr. 4, p. 49-52.

Inspectie van het Onderwijs (2007a). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2005/2006*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2007b). *Aandacht voor allochtone studenten in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2008). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2006/2007*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2009a). *De staat van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2007/2008*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2009b). *Aandacht voor diversiteit in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007a). *Het Hoogste Goed. Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid*. Den Haag: OCW.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007b). *Kennis in kaart 2007*. Den Haag: OCW.

Ministerie van OCW (2008). *Kennis in kaart 2008*. Den Haag: OCW.

Lansbergen J. (2003). *Literatuurrapport studiestakers en -switchers*. Eindhoven: Fontys Hogescholen.

OECD (2007a). *Education at a Glance 2007*. Paris: OECD.

OECD (2007b). *Thematic review of tertiary Education - The Netherlands, May 2007*. Paris: OECD.

OECD (2008a). *Education at a Glance 2008*. Paris: OECD.

OECD (2008b). *Tertiary Education for the knowledge Society. OECD Thematic Review of Tertiary Education: Synthesis Report. Overview*. Paris: OECD.
Zie: <http://oecd-conference-teks.iscte.pt>

Onderwijsraad (2005). *De helft van Nederland hoogopgeleid*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2008). *Een succesvolle start in het hoger onderwijs. Advies*. Den Haag: Onderwijsraad.

Ruis P. (2007). *Checklist Rendement Hoger Onderwijs. Verantwoording, instrument en onderzoeksinformatie*. ICLON, Universiteit Leiden.
Zie: <http://kiezenvoortalent.iclon.nl>

Tweede Kamer, vergaderjaar 2006-2007, 30 800 hoofdstuk VIII, nr. 2. Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2007. Sdu: 's-Gravenhage.

Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 30 800 hoofdstuk VIII, nr. 2. Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2008. Sdu: 's-Gravenhage.

Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 31 288, nr. 31. Brief van de minister van OCW aan de voorzitter van de TK betreffende de voortgangsrapportage 2008 van Het Hoogste Goed, de strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid. Sdu: 's-Gravenhage.

Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 29 281, nr. 10. Naar een volwassen bachelor-master-structuur. Sdu: 's-Gravenhage.

Tweede Kamer, vergaderjaar 2008-2009, 31 288, nr. 46. Brief van de minister over studiekeuze in relatie tot studiesucces in het hoger onderwijs. Sdu: 's-Gravenhage.

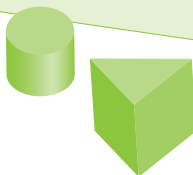
Vandenbroucke, F. (2006). Ranking in het hoger onderwijs: een betere studiekeuze bevordert gelijke kansen op hoge kwaliteit. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs en Management*, nr. 5, p. 25-30.

VSNU (2006). *Kansen voor kennis. Prioriteiten van de universitaire branche voor de kabinetsperiode 2007-2011. Position paper*. Den Haag: VSNU.

VSNU (2009). *Vergroten studiesucces in de bachelorfase*. Zie: www.vsnu.nl

Wartenbergh, F. en A. Van den Broek (2008). *Studieuitval in het hoger onderwijs. Achtergrond en oorzaken*. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OCW. Nijmegen: ReserachNed.

Westenberg, P.M. (2008). *De jeugd van tegenwoordig! Diesoratie*. Leiden: Universiteit Leiden.

Bijlage I

Geraadpleegde organisaties

In de verkennende fase van het onderzoek is gesproken met:

- Dhr. A. de Graaf, directeur, en dhr. E. van Braam, hoofd Algemeen Beleid, HBO-raad;
- Dhr. J.E. van Hijfte, hoofd Bestuurlijke Informatie, Hogeschool van Amsterdam;
- Dhr. dr. S.J. Noorda, voorzitter, en dhr. drs. C. van den Berg, beleidsmedewerker, VSNU;
- Dhr. B. Verweij, voorzitter, en dhr. P. de Rook, algemeen bestuurslid, Interstedelijk Studenten Overleg (ISO);
- Mw. L. Westerveld, voorzitter, en dhr. J. Betkó, algemeen bestuurslid, Landelijke Studenten Vakbond (LSVb);
- Dhr. Prof. dr. A.M.L. van Wieringen, voorzitter, mw. drs. B. Feenstra, stafmedewerker, en mw. drs. M. Beuving, stafmedewerker, Onderwijsraad.

Bijlage II

Verslag van de oriënterende gesprekken

Belangenorganisaties en deskundigen verwoordden in de oriënterende gesprekken hun visies op factoren die de uitval- en rendementproblematiek in het hoger onderwijs kunnen verklaren. Hieronder volgt het verslag.

Studentgebonden factoren

- Een weinig bewuste keuze

Leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn soms moeilijk te motiveren om zich als aankomend studenten actief te oriënteren op vervolgstudies in het hoger onderwijs. Zij laten zich, bij een veelheid aan opleidingen, te gemakkelijk verleiden door reclamemateriaal van instellingen en maken dan verkeerde keuzes. Verkeerde verwachtingen en een vaag beeld van de gekozen opleiding zijn bepalend voor het falen in de propedeusefase, zo vinden studenten.

Van de kant van de instellingen wordt eveneens het belang onderschreven dat studenten naar de opleiding komen met verwachtingen die goed aansluiten op de werkelijkheid van opleiding en beroep.

- Een vakgerichte keuze

Aankomend studenten kiezen voor een bepaalde lerarenopleiding primair vanwege het vakgebied als studieobject en niet zozeer vanwege het beroep van docent. Dit maakt hen kwetsbaar wat betreft studiesucces.

Lerarenopleidingen zien het belang in van goede begeleiding, maar de ervaring is dat het leraarschap een moeilijk te leren vak blijft.

- Nevenactiviteiten

Studenten brachten in dat uitval persoonlijk en maatschappelijk nadelig is, maar dat studievertraging dit niet hoeft te zijn. Studenten kunnen langer over hun studie doen, bijvoorbeeld omdat ze een bestuursfunctie of een functie in de medezeggenschapsraad vervullen, of anderszins actief zijn binnen de instelling of voor een studentenvereniging. De studievertraging is dan om maatschappelijk relevante redenen opgelopen.⁵

- Deficiënties (als gevolg van vooropleiding en/of etniciteit)

Instellingen geven aan dat mbo-gediplomeerden een kwetsbare groep studenten vormen in het hbo. Studenten komen het hoger onderwijs binnen met een onvoldoende niveau voor Engels, Wiskunde en Nederlands. Nu er geen wettelijke basis meer bestaat om toelatingseisen te stellen, betekent deze instroom vanuit het mbo een risicofactor.

De mbo-gediplomeerden die doorstromen naar het hbo zijn voor een groot deel van allochtone herkomst. Hbo-instellingen verwachten in de toekomst een grote toename van allochtone studenten, waarvan velen met taaldeficiënties kampen.

⁵ Overigens heeft de inspectie met de mate van activiteit van studenten (bestuursfunctie et cetera) in de opbrengst-analyse geen rekening gehouden, omdat ze de verschillen tussen instellingen op dit punt klein acht.

Opleidingsgebonden factoren

- **Weinig informatiewaarde studievoorlichting (decentraal)**

De studievoorlichting die opleidingen geven aan aankomend studenten is weinig informatief, menen studentenorganisaties. Op meeloopdagen zien studenten de beste docenten en de leukste vakken. Teveel studenten worden op het verkeerde been gezet. Opleidingen moeten hun voorlichting informatiever maken en aankomend studenten vertellen wat de voornaamste struikelvakken van een studie zijn.

- **Weinig matching**

Studentenorganisaties pleiten voor matching van de studenten met de opleiding. Dit zou moeten gebeuren tijdens een intakegesprek met de aankomend student, waarin wordt ingegaan op het curriculum van de opleiding en op de motivatie van de student. Zonodig kan het intakegesprek worden gevolgd door een goede verwijzing naar een andere studie. Zo kan er een zorgstructuur rond opleidingen ontstaan. Instellingen vinden matching in principe een goed middel om verkeerde studiekeuzes te voorkomen, maar voelen zich beperkt. Op grond van landelijke regelgeving moeten ze studenten die minder geschikt zijn voor de opleidingen toch aannemen.

- **Eerstejaars niet goed geïnformeerd over uitstel**

Studenten signaleren dat opleidingen hun eerstejaarsstudenten vaak niet goed informeren over hun mogelijkheden om uitstel te verkrijgen, bijvoorbeeld wanneer ze te maken hebben met familieomstandigheden. Als ze dan geconfronteerd worden met een negatief bindend studieadvies, vallen ze uit. Al in de introductieweek zouden studenten op de hoogte moeten worden gebracht van hun mogelijkheden om zelf uitval te voorkomen.

- **Weinig intensieve studiebegeleiding**

Studenten achten intensieve studiebegeleiding van groot belang om studie-uitval te voorkomen. Zeker bij de start van de studie moet de studiebegeleiding zeer intensief zijn, waarna deze in de latere jaren gefaseerd kan worden afgebouwd. Er bestaan grote verschillen tussen instellingen en opleidingen in investering in en vorm van studiebegeleiding. Sommige opleidingen werken met buddies of laten ouderejaars assisteren bij werkcolleges. Als good practice wordt een bètafaculteit genoemd, waar docenten uit het voortgezet onderwijs na afloop van het college in kleine groepjes de stof aan de eerstejaarsstudenten verhelderen. Hier hebben vo-scholen en faculteit er gezamenlijk voor gekozen om eerstejaars intensief te begeleiden. Hoewel nog weinig bekend is over het effect van bepaalde vormen van studiebegeleiding, is de beleving ervan bij studenten wel positief. Instellingen benadrukken dat opleidingen moeten zorgen voor voldoende prikkels om bij studenten het juiste studiegedrag en een goede werkhouding te stimuleren.

- **Verwijzende rol studieadviseur te klein**

Studenten benadrukken het belang van studieadviseurs. Soms echter krijgen studenten nauwelijks de gelegenheid een afspraak te maken en laat de toegankelijkheid te wensen over. Nog belangrijker is de rol van een studieadviseur bij de verwijzing van een vastgelopen student naar een andere opleiding. Studieadviseurs

weten momenteel vaak nog onvoldoende af van studieloopbaanbegeleiding. Ze zouden overstappende studenten op de hoogte moeten stellen van de mogelijkheden om tentamenresultaten mee te nemen en vrijstellingen voor studieonderdelen te krijgen.

Instellingen onderschrijven het belang van de studieadviseur bij een snelle doorverwijzing van een kansloze student naar een andere opleiding.

- **Weinig intensieve roosters en onvoldoende kwaliteit contacturen**

Er bestaan grote verschillen tussen de roosters van opleidingen. Een intensief rooster, van bijvoorbeeld zestien uren per week, kan de studenten in een dagelijks ritme brengen en de binding met de opleiding vergroten. Toch waarschuwen de studentenorganisaties tegelijkertijd voor een rigide urennorm en contacturen met een onnuttige invulling. Een veelvoorkomende klacht van studenten is namelijk dat de kwaliteit van de contacturen te wensen overlaat. Er zou ook meer gelet moeten worden op de taalvaardigheid bij studenten, en een struikelblok als statistiek kan het beste in het eerste jaar gegeven worden.

Instellingen wijzen op het belang van een samenhangend onderwijsprogramma.

- **Weinig stimulerende toetsing**

Instellingen pleiten voor eenduidige toetsing en beoordeling. Opleidingen moeten zodanig toetsen, beoordelen en feedback geven, dat studenten worden gestimuleerd tot een actieve studiehouding.

- **Rigide uitvoering bindend studieadvies**

Studenten zien een te rigide uitvoering van het bindend studieadvies als een oorzaak van uitval. Opleidingen maken hierin verschil. De examencommissies hebben in de praktijk, binnen de richtlijnen van de onderwijs- en examenregeling, veel beslissingsbevoegdheid. De ene examencommissie past het bsa soepel toe, de andere streng. Soms wordt een strengere norm toegepast dan die voor de studiefinanciering geldt (dertig studiepunten). Volgens studenten kan het bindend studieadvies soms een goed middel zijn om studenten te selecteren. Met name bij 'massastudies' met relatief veel studenten die op basis van ambivalente keuzes aan hun studie begonnen zijn. Het bsa lijkt echter een minder zinvol instrument bij studies waarvoor studenten bewuster kiezen, zoals bij Godgeleerdheid.

Volgens studenten lijkt het bsa bij de Pabo en de lerarenopleiding zelfs contraproductief te werken: in het eerste studiejaar genereren de instellingen omvangrijke uitval, terwijl de maatschappelijke behoefte aan leraren groot is. Het is beter studenten goed te begeleiden in het verwerven van de noodzakelijke basisvaardigheden.

Van instellingszijde wordt bevestigd dat opleidingen het bsa aan het eind van het eerste jaar in de praktijk heel verschillend toepassen en dat dit leidt tot verschillende uitvalpatronen. Opleidingen laten ook nog ná de propedeuse verschillende uitvalpatronen zien.

- **Weinig flexibiliteit in toelating**

Opleidingen zijn volgens studenten te weinig flexibel in instroommomenten, toelatingseisen en tentamenmomenten. Meer flexibiliteit zou de doorstroom van studenten kunnen bevorderen, bijvoorbeeld na een overstap naar een andere opleiding.

- Onvoldoende kleinschaligheid

Massastudies als Rechten en Psychologie worden volgens studenten vaak onvoldoende kleinschalig ingericht, waardoor studenten zich niet persoonlijk gekend voelen. Studenten ervaren vaak veel afstand tot de opleiding. Als de student wordt behandeld als een nummer, groeit er geen sociale binding. Studenten nemen dan te weinig verantwoordelijkheid voor zichzelf en voor elkaar. Het is belangrijk dat studiebegeleiders studenten persoonlijk aanspreken op het verzuimen van colleges. Van een kleinschalige organisatie in sociale eenheden kan een positieve invloed uitgaan op het welbevinden van studenten. Bepleit wordt dat studenten in groepen van veertig met een vast docententeam en een mentor worden ingedeeld. Iedere docent zou in principe mentor moeten zijn van een groep. Studenten signaleren overigens wel dat opleidingen her en der experimenteren met het opsplitsen van hun massale studentenpopulatie in kleinere sociale eenheden.

Ook instellingen onderschrijven het belang van een kleinschalige organisatie ter bevordering van de sociale binding van studenten met hun opleiding. Als *good practice* wordt een opleiding Psychologie genoemd waar een kleinschalige organisatie wordt gecombineerd met het centraal stellen van het vak, het structureren van de opleiding in behapbare onderdelen en met het doceren door gemotiveerde, didactisch bekwame en onderling samenwerkende docenten.

- Onvoldoende aandacht voor het beroepsperspectief

Opleidingen moeten de beroepsperspectieven voor hun studenten meer verhelderen, zo vinden studenten. Dit kan onder meer gebeuren door een stage in het tweede jaar en een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) in het vierde jaar.

Instellingen beamen het belang van een helder, herkenbaar en aansprekend beroepsperspectief voor studenten. Of dit wordt bereikt, hangt af van de aandacht die opleidingen besteden aan de professionele ontwikkeling van de student in relatie tot dit beroepsperspectief (de professionele c.q. academische binding). Opleidingen moeten het onderwijs zo inrichten dat studenten zich optimaal kunnen oriënteren op het vakgebied, de beroepspraktijk en de beroepsrollen.

- Opleidingen steken teveel energie in onbeïnvloedbare factoren

Bij het bestrijden van uitval en het bevorderen van studiesucces is het volgens instellingen belangrijk dat opleidingen zich vooral richten op factoren die zij zelf kunnen beïnvloeden. Het gaat met name om de professionele, academische binding en om de sociale binding, en maar gedeeltelijk om studentgebonden factoren. Veel studentgebonden factoren, zoals werken naast de studie of de verhouding jongens-meisjes zijn niet of nauwelijks te beïnvloeden.

Instellingsgebonden factoren

- Weinig informatiewaarde studievoorlichting (centraal)

Studenten geven aan dat de studievoorlichting door instellingen vaak gekenmerkt wordt door een gebrek aan inhoudelijke informatie. Dit bevestigt bij veel aankomend studenten een weinig realistisch beeld van de studies in het hoger onderwijs. Op studiebeurzen en open dagen zijn er glossy folders en gadgets in overvloed. Instellingen geven hun opleidingen modieuze namen die afwijken van het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Ze leggen in hun voorlichting bovendien teveel nadruk op de aantrekkelijkheid van hun steden. Studenten wijzen erop dat instellingen voor hoger onderwijs een belangrijke verantwoordelijkheid

voor het geven van goede en eerlijke voorlichting hebben. Ze moeten dit in hun marketinginspanningen meer tot uitdrukking brengen.

Instellingen onderschrijven het belang van realistische en eerlijke voorlichting aan aankomend studenten. Als de werving teveel gericht is op kwantiteit, komen er teveel studenten binnen die op verkeerde gronden hebben gekozen. Dat is noch in het belang van de studenten, noch van de instelling. Toch waarschuwen instellingen voor te hoge verwachtingen van voorlichting bij het terugdringen van uitval, omdat de ervaring leert dat de meeste studenten pas in het eerste studiejaar een reëler beeld van de studie verkrijgen.

- **Weinig facilitering van gemeenschapsvorming**

Studenten verwachten een positieve invloed van sociale binding. Het is daarom belangrijk dat de instelling academische sociale activiteiten voor studenten en docenten gezamenlijk faciliteert. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om lezingencycli.

- **Weinig centrale voorzieningen**

Instellingsbreed moeten volgens studenten voorzieningen worden aangeboden waarvan opleidingen gebruik kunnen maken, zoals efficiëntieprogramma's, docententrainingen en studieloopbaanbegeleiders (SLB'ers).

- **Onderwijs ondergeschikt aan onderzoek**

De didactische kwaliteit van docenten heeft volgens studenten ook invloed op de potentiële studieresultaten. Helaas is met name aan de universitaire opleidingen het onderwijs ondergeschikt aan het onderzoek. Het prestige van docenten is meer afhankelijk van hun onderzoeksprestaties dan van hun onderwijskundige prestaties. Ook de te bereiken maximum salarisschalen voor wetenschappelijk personeel zijn meer afhankelijk van onderzoeksprestaties. Daarmee stimuleren universiteiten dat het onderwijs een lage prioriteit krijgt bij de medewerkers. Het meer inzetten van ouderejaarsstudenten, onder andere als student-assistenten, kan een oplossing zijn. Voor hen heeft dat mogelijk ook tal van voordelen, zoals neveninkomsten, studiepunten (stage) en zinvolle ervaring voor het cv.

- **College van Bestuur stuurt te weinig op studiesucces**

Instellingen verschillen sterk in hun organisatiecultuur. Volgens studenten verschilt de mate van sturing op studentengedrag, studiebegeleiding en studiesucces tussen CvB's fors.

Instellingen geven aan dat CvB's studiesucces als speerpunt in het instellingsplan moeten opnemen en ervoor moeten zorgen dat studiesucces hoog op de bestuurlijke agenda staat bij intern overleg. Zo scheppen ze het juiste bestuurlijke klimaat. CvB's moeten wel sterk sturen op studiesucces, maar geen uniforme streefcijfers aan opleidingen opleggen. Sturen op studiesucces is maatwerk. Iedere opleiding heeft haar eigen problemen en uitdagingen. Daarom verschillen ook de maatregelen die per opleiding gewenst zijn om uitval te bestrijden.

De uitkomsten uit tevredenheidsmonitoren onder belanghebbenden (studenten, werkveld, medewerkers en alumni) kunnen goede signalen opleveren over mogelijke risicofactoren bij een opleiding. Deze signalen kunnen worden gebruikt bij het sturen op studiesucces.

Aan de hand van een instrument (checklist) kan de instelling (bijvoorbeeld een afdeling bestuurlijke informatievoorziening) een probleemanalyse van een opleiding maken en bezien wat er aan te doen valt.⁶

⁶ Zie ook Hijfte, J. van (2005). 'Checklist rendementen': een succesvolle benadering? In: Thema, nr. 4, p. 49-52.

- **Weinig gerichte benchmarking**

Het is van belang, zo stellen instellingen, dat het studiesucces van opleidingen wordt gebenchmarkt met vergelijkbare opleidingen. De grootstedelijke Randstad-hogescholen kunnen hun prestaties het beste onderling vergelijken, om recht te doen aan hun situatie met kwetsbare groepen. Als uitval en rendement per opleiding (isat-code) worden beoordeeld, geeft dat het meeste inzicht. Voor het hbo wordt benchmarking van uitval met name na drie en na vijf jaar als zinvol en praktisch uitvoerbaar gezien, vanwege beschikbaarheid van landelijke gegevens via de HBO-raad.

Studenten vrezen overigens dat wanneer instellingen teveel worden afgerekend op rendement, deze meer zullen selecteren aan de poort en minder risicostudenten zullen aannemen. De pedagogische opdracht die instellingen hebben, naast de economische, komt dan in gevaar.

Beleids- en stelselgebonden factoren

- **Studievoorlichting in voortraject ontoereikend**

Evenmin als in het hoger onderwijs, is in het voortgezet onderwijs en het mbo de studievoorlichting toereikend voor aankomend studenten om een goede studiekeuze te kunnen maken. Decanen en mentoren op middelbare scholen hebben (onder andere door gebrekkige facilitering en bijscholing) te weinig kennis en informatie over de studies in het hoger onderwijs. Studievoorlichting blijft vaak beperkt tot technische informatie en omvat zelden persoonlijke keuzebegeleiding, zo stellen studenten.

Ho-instellingen vinden verbetering van de studievoorlichting vanuit de ketenbenadering mede een taak voor de voortrajecten in het vo en het mbo.

- **Gebrekkige aansluiting mbo-hbo**

De instellingen geven aan dat, vanuit de ketenbenadering, de vooropleiding van de student goed moet aansluiten bij de opleiding in het hoger onderwijs. Vooral de aansluiting tussen mbo en hbo is echter gebrekkig en de problemen nemen toe. De gemiddelde kwaliteit van de instroom neemt af. Hbo-instellingen moeten enerzijds de kenniscomponent aanscherpen om studenten goed te kunnen opleiden voor de arbeidsmarkt. Anderzijds wordt van instellingen verwacht dat ze hun rendement omhoog brengen. Deze doelen tegelijkertijd realiseren, is een lastige kwestie. Instellingen zien zich bijvoorbeeld, ondanks het lerarentekort, genoodzaakt een taal- en rekentoets onder eerstejaars Pabo-studenten af te nemen. Dit plaatst hen voor een dilemma. Hbo-instellingen vinden het nodig dat de minister de toelatingsregeling aanpast, met name als het gaat om mbo-gediplomeerden. Er worden momenteel pilots gestart waarin mbo-gediplomeerden een intakegesprek en een taal- en rekentoets krijgen. Op basis daarvan besluit de instelling of een student kan instromen in het eerste jaar, dan wel eerst een voorbereidend jaar moet doorlopen. De doorstroom van bijvoorbeeld mto naar hto is dan niet meer vanzelfsprekend. Instellingen zien het advies van de commissie Meijerink (2008) om het niveau van taal- en rekenen in de voortrajecten te verhogen als een steun in de rug. Het zal volgens hen echter nog jaren duren voordat verbeteringen merkbaar zullen zijn.

- Inschrijfdatum belemmert intakegesprek

Om opleidingen de gelegenheid te geven intakegesprekken te houden met aankomend studenten over hun motivatie voor een bepaalde opleiding, is het volgens studenten en instellingen nodig dat de inschrijfdatum een paar maanden wordt vervroegd.

- Accreditatiekader legt te weinig nadruk op studiesucces

In het accreditatiekader kunnen volgens studenten studiesuccesbevorderende aspecten, zoals studiebegeleiding en studieritme, meer benadrukt worden als kwaliteitsindicatoren.

- Studiefinanciering te krap

Overstappen naar een andere studie blijkt bij de huidige studiefinanciering (een prestatiebeurs) een probleem. Bij veranderen van opleiding is een student al gauw een jaar studiefinanciering kwijt. Het zou volgens studenten beter zijn als de studiefinanciering, na een overstap, wordt gerelateerd aan de nominale studieduur (bachelor-master) van de nieuwe studie. Bovendien vinden zij dat de hoogte van de studiefinanciering niet overhoudt, waardoor veel studenten zich genoodzaakt zien een bijbaan te nemen. Met name allochtone studenten, eerstegeneratiestudenten (de 'pioniers') en studenten met minder draagkrachtige ouders deinzen terug voor het aangaan van een enorme lening.

Instellingen brengen in dat de wijze van financiering van het hoger beroepsonderwijs het bestrijden van uitval niet stimuleert. De zogenaamde S-factor van 1,35 in de bekostiging maakt uitval in het eerste studiejaar voor hogescholen zelfs profijtelijk. Het financiële belang van instellingen staat dan ook haaks op het publieke belang.

- Kamernood

De kamernood is met name voor eerstejaarsstudenten een belemmering om goed te kunnen studeren, onder andere vanwege een lange reistijd voor een paar uurtjes college. Anders dan de Onderwijsraad (2008), zien studenten een campus overigens niet als de ideale oplossing voor het bevorderen van studiesucces.

Bijlage III

Lijst met afkortingen

BaMa	bachelor-masterstructuur
bko	basiskwalificatie onderwijs
bsa	bindend studieadvies
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CFI	Centrale Financiën Instellingen
CROHO	Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs
CT	opleiding Chemische Technologie
CvB	College van Bestuur
ECTS	European credit transfer system
havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
HBO-raad	vereniging van hogescholen
ho	hoger onderwijs
hto	hoger technisch onderwijs
ISO	Interstedelijk Studentenuverleg
LSVb	Landelijke Studentenvakbond
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
mta	middelbaar technisch onderwijs
MRI	Magnetic Resonance Imaging scan
MWD	opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OER	onderwijs- en examenregeling
Pabo	pedagogische academie basisonderwijs
POP	persoonlijk ontwikkelingsplan
roc's	regionale opleidingen centra
SLB'ers	studieloopbaanbegeleiders
SPH	opleiding Sociaal-Pedagogische Hulpverlening
VBI	visiterende en beoordelende instantie
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
vo	voortgezet onderwijs
vwo	voortgezet wetenschappelijk onderwijs
VSNU	vereniging van universiteiten (Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten)
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
wo	wetenschappelijk onderwijs

Colofon

Auteursrecht voorbehouden

Gehele of gedeeltelijke overneming of reproductie van de inhoud van deze uitgave op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen bij de wet gesteld. Het verbod betreft ook gehele of gedeeltelijke bewerking.

Productie

Afdeling Communicatie, Inspectie van het Onderwijs

Vormgeving

Blik grafisch ontwerp, Utrecht

Drukwerk

Roto Smeets GrafiServices, Utrecht

Uitgave

Inspectierapport 2009-21

mei 2009

Verkoopprijs € 8,00

Exemplaren van deze publicatie zijn telefonisch te bestellen bij de Postbus 51 Infolijn.

Postbus 51-nummer 22BR2009B021

ISBN: 978-90-8503-160-4

Telefoonnummer 0800 - 8051 (gratis),

elke werkdag van 8.00-20.00 uur

of via internet op www.postbus51.nl

Deze publicatie staat ook op internet:

www.onderwijsinspectie.nl

